

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

SERDÜLŐKORU TANULÓK ERKÖLCSI
ITÉLETEI ÉS MAGATARTÁSA

SZEGED, 1978.

KÉSZITETTE: DOMBI ALICE

T A R T A L O M

Bevezetés.....	1
I. 1. A tanulók személyiségének fejlődése, mint pedagógiai pszichológiai probléma.....	4
2. A témaválasztás indokolása.....	9
3. A vizsgálat alapja.....	10
4. A tudatosítás szerepe az értékkorientálás és a magatartás szabályozásában.....	14
5. A vizsgálat célja és módszerei.....	19
II. A tanulók erkölcsi ítéleteinek sajátosságai.....	23
1. Az erkölcsi ítéletek fejlesztése, mint a magatartás szabályozója.....	23
2. Az erkölcsi fogalomkincs mennyiségi vizsgálata.....	25
3. A tanulók erkölcsi fogalmainak tartalmi jegyei.....	28
4. Az első vizsgálat adatainak összegezése.....	52
III. A tanulók erkölcsi ítéleteinek szerepe a magatartás szabályozásában.....	59
1. A motiváció, mint az erkölcsös magatartás indítéka.	59
2. Konkrét tartalmak, lényegi jegyek, értékkorientációk szerepe az erkölcsi tudatosság fejlődésében.....	62
3. Viselkedésforma-választás erkölcsi probléma szituációban.....	114
4. Az erkölcsi magatartás minőségi mutatói.....	140
5. A második vizsgálat adatainak összegezése.....	146
IV. Megállapítások, következtetések.....	149
Mellékletek.....	154
Irodalomjegyzék.....	165

BEVEZETÉS

A szocialista társadalmi viszonyok és a szocialista tudat fejlesztése új típusú ember nevelését teszi szükségessé. Olyan emberre van szükség, aki magáévá teszi társadalmunk célkitűzéseit, és ennek érdekében egyéni céljait a közösség szükségleteinek alárendeli, illetve azokkal összehangolja.

A tehetséges fiatalok igen nagy értéket, társadalmi tartalmakat jelentenek, de csak akkor, ha értékes vonásokkal is rendelkeznek. A fiatalokat a tudáson kívül olyan értékekkel is fel kell vernetni, amelyekre a társadalom is igényt tart: világnézettel, emberiséggel, szilárd erkölcsi ítélőképességgel. A tudás, mint ismeretmennyiség csak akkor ér valamit, ha párosul a gyakorlatban való alkalmazás képességével.

Az iskolai oktatás csiszolhatja a növendék megismerő képességét, érzékelését, észlelését, figyelmét, emlékezetét, képzeletét, gondolkodását, s ezeken keresztül társadalmilag értékes tudás birtokába juttatja. Nem mindegy azonban, hogy ezt csak maga használja fel, vagy már diákként is segítőkész. Örül mások sikereinek, busul sikertelenségükön. Tehát az a lényeg, hogy ne csak saját érdekeit nézze, hanem társai képviselőjeként is megállja a helyét. A tudás csak akkor érték, ha érzelmekkel alátámasztva meggyőződéssé világnézetté válik. E világnézet akkor jelentős, ha a fiatal úgy tudja kibontakoztatni önmagát, hogy ezzel minál nagyobb közösség hasznára váljék.

A személyiség nem máról holnapra, nem véletlenszerű hatások

eredményeként alakul ki. Az ember anatómiai-fiziológiai sajátosságokkal születik, de formálja közvetlen környezete, a család, az iskola, az ifjúsági szervezet is. A személyiség csak akkor érthető meg, ha ezeket mind figyelembe vesszük a vizsgálódásoknál. Az egyén e folyamatban válik tudással rendelkező, érző, cselekvő emberi kapcsolatokat realizáló egységgé, azaz mindezen hatásokat integráló személyiséggé.

Minden társadalom a szükségleteit érdekként fogalmazza meg. Ezen érdekeket erkölcsi értékként alkalmazza. A legfőbb érdekek mint a társadalmi eszmény, ideál állnak az illető társadalom előtt. Az erkölcsi ideálból fakadnak az erkölcsi alapelvek, amelyek általános irányt szabnak az emberi cselekvésnek. Az alapelvekből következnek az erkölcsi követelmények vagy normák, amelyek arra nézve adnak utasítást, hogy adott esetben mi az eljárás.

Minden erkölcsi rendszer bizonyos kategóriákkal dolgozik. Ezek az adott erkölcsi rendszer leglényegesebb fogalmai, / jó, rossz, felelősség, kötelesség, lelkiismeret, boldogság stb. / az emberek közötti valóságos erkölcsi viszonyok, fogalmak, meggyőződések, érzelmek, szokások kifejezői. Murányi Mihály /1974/ szerint: " Az értékkategóriák / jó, igaz, szép / az értékhordozók értéktulajdonságainak tudati visszatükröződései, amelyek ugyanakkor igen fontos szabályozó szerepet töltenek be a társadalmi gyakorlatban." Pl. az emberi együttélés szabályai / kis közösségben is / , & közösségi együttműködés normáinak kialakulása, az ennek megfelelő emberi tulajdonságok, személyiségjegyek

pl. szociabilitás, személyes vonzóerő stb. kialakulása is mind értékek, érték kategóriák függvényei.

A személyiség erkölcsi tudatában a közösség, a társadalom erkölcsi valósága, erkölcsössége tükröződik: a mindennapi gyakorlati erkölcs, az erkölcsi ideál, az alapelvek, a normák, erkölcsi szokások, a beidegződések.

A tudatosan dolgozó embert feltétlenül érdekli saját teljesítménye, munkájának hatékonysága. Ezért fontos, hogy a pedagógus képzet kapjon tevékenysége eredményeiről.

A következőkben a pedagógiai valóság erkölcsi oldalát érintő vizsgálattal foglalkozom.

I. 1. A TANULÓK SZEMÉLYISÉGÉNEK FEJLŐDÉSE MINT PEDAGÓGIAI
PSZICHOLÓGIAI PROBLÉMA

Az eredményes nevelőmunka feltétele a személyiség pszichológiai jellemzőinek, a személyiség-alakítás feltételeinek,összetevőinek, sajátosságainak ismerete. A gyermek, a gyermekközösség, a pedagógus és a tanuló, a gyermek és környezete pszichológiai sajátosságait fel kell tárni, illetve ezek ismeretében kell a nevelőhatásokat érvényesíteni. A pedagógiai tevékenység során konkrét nevelési szituációk megoldása kerül előtérbe. Éppen ezért a nevelőmunka feladatainak megoldása a komplex pedagógiai és pszichológiai megközelítést igényli.

Rubinstein /1964/ szerint a személyiség fejlődésében elsődleges jelentősége van a magasabbrendű társadalmi értékeknek.

A teljes személyiség nemcsak megismerő képesség, hanem érzelmek, motivumok, cselekedetek integrációja is. Minden embernél azonos törvényszerűségként zajlanak le a pszichés folyamatok. Azonos törvényszerűségek szerint érzékelünk, észlelünk, figyelünk, emlékezünk, képzelünk, gondolkodunk, érzünk, cselekszünk, s az egyéni viselkedésformák azonos szituációban mégsem azonosak.

A pszichikai jelenségek, folyamatok minden emberben sajátos, csak az egyénre jellemző összjelleget alkotnak. A gyermek, a tanuló azonban nem egyedi, független személyiség. Családba születik, majd egyre nagyobb közösségek tagja lesz. /óvoda, iskola, munkahely/ Őt is alakítja a közösség, ő is hat arra. Az ezekkel való kölcsönhatásban fejleszti ki veleszületett adottságait, alakítja ki jártasságait, készségeit, szokásait, magatartását, azaz a tár-

sadalomban való viszonyokat szubjektiválja. A pedagógusoknak mindezeket figyelembe kell venni. Felvilágosító, meggyőző munkával azt kell elérniük, hogy a felnövekvő fiatalok mindenoldaluan képzett, kulturált, határozott erkölcsi arculatu emberekké váljanak. A megvalósítandó cél, hogy a gyermek egészségesen éljen, művelődjön, s így alakuljon ki szocialista világképe, erkölcsisége.

A nevelési folyamat kiinduló pontja a nevelés alapját képező tapasztalatok biztosítása. A tapasztalatszerzést pedagógiai-pszichológiai szempontból irányítani kell. Ez történhet úgy, hogy a gyermeknek lehetőséget biztosítunk empirikus tapasztalatszerzésre, de történhet az erkölcsi szabályok, normák megismertetése során is. Felhívjuk figyelmét az ok-okozati összefüggésekre, a követendő magatartási mintára. A tapasztalatok segítségével jutnak el az általánosításhoz.

A tudatosítás a nevelési folyamat alapvető tényezője, amely a tapasztalatok szülte általánosítástól tanuláson, ítéletalkotáson keresztül az önnevelésig jut el.

Eleinte a tanuló a közösségben ható követelményeket mérlegelés nélkül magáévá teszi, azaz közvetlen kapcsolat alakul ki a követelmény és cselekvés között. Ennél erkölcsileg értékesebb az, amikor a tanulók cselekvése mérlegelés alapján jön létre. Ez azt jelenti, hogy a tanuló esetleg erkölcsileg igen különböző értékű cselekvések között választhat. A legmagasabb fok a közösség tartalmi munkájának, életének, erkölcsiségének továbbfejlesztése. A nevelési folyamatában a helyes szokások kialakítása, a tudatosítás, a meggyőződés kialakítása, a pozitív érzelmek keltése során jutunk el a magas foku erkölcsiséghez /szokásokhoz/, amelyek akarati cselekvésben realizálódnak.

A személyiség mindenoldalu fejlesztésének része a személyiség erkölcsi kialakulása és további tökéletesítése. A mindenoldalúság jelenti az értelmi, erkölcsi, fizikai, esztétikai fejlődés dialektikus egységét és kölcsönös kapcsolatát.

Milyen vonások jellemzik a személyiség erkölcsi teljességének fogalmát? Celikova /1975/ a következőképpen fogalmazta meg:

1. "A személyiség harmonikus, morális fejlődésének összetevői /jószág, élet értelme, ideál, kötelesség, becsület, lelkiismeret stb./
2. Az erkölcsi tudat, a képzetek, az ismeretek és az erkölcsi érzelmeknek a szintézise.

Az erkölcsileg teljes személyiség tudatában az érzelmek szerves egységben vannak a racionálissal, s így jut kifejezésre a személyiség eszmei meggyőződése.

3. Az erkölcsi normáknak és elveknek az ember tevékenységében való objektív megvalósítása a magatartási motívumokban jut nyilvánvalóbban kifejezésre.

A morális motívumok az erkölcsi tudat aktivitásának konkrétabb jellemzését, gyakorlati magatartási irányultságát foglalják magukban.

A magatartásban az erkölcsi motívum olyan mozzanat, amely aktívan értékeli az erkölcsi követelményeket, az objektív szituációt, a lehetőségeket és a cselekedet követelményeit, s mindezt mielőtt az ember cselekedne.

4. Az ember erkölcsi arculatát kifejező tulajdonságok, vonások összessége.
5. Az általános és különös dialektikus egysége. Ez kifejezi a társadalmilag tipikust /osztály, közösség/ ugyanakkor

kifejezi az erkölcsösen tipikusnak individuális sajátosságát is, melyre hatnak a külső tényezők, az élettapasztalat" stb.

Az erkölcsi tudat és magatartás kölcsönhatása fokozatosan alakul ki, függ az életkori sajátosságoktól. Az erkölcsi tudatosság szintje determinálja a magatartást is. "Tehát az erkölcsi normák tudatosítása és tudatos érvenyrejuttatása a korosztály fejlődési jellemzőjének tekinthető." /Biróné, 1972./

A személyiség erkölcsi fejlődését befolyásolja a szubjektív tényezőként a szervezett és célszerű nevelés, s befolyásolják az objektív feltételek, az anyagi életfeltételek, a környezet is.

Az ember gyermekkorától állandóan a társadalmi környezet hatása alatt áll, a környezet hat a személyiség erkölcsi fejlődésére. Mennél inkább egybevág iránya és tartalma szempontjából a szubjektív tényező az objektív körülményekkel, annál eredményesebben megy végbe a személyiség erkölcsi fejlődésének folyamata. A környezet pozitív hatása is eredményesebb akkor, ha iránya és tartalma szempontjából egyezik a szervezett nevelő ráhatással.

Nem feladatom az életkori szakaszok részletes jellemzése, csupán néhány vonást emelek ki, amely a vizsgált téma szempontjából lényeges.

A serdülőkor előtti szakaszt a gyermeki személyiség viszonylagos egyensúlya jellemzi./Testi, pszichikai harmonizálódás./ A gyermeknek a világhoz való teljesen naiv viszonya kezd kritikussá válni, de még "jól benne él a dolgokban, a helyzetekben, készséggel aláveti magát a tekintélynek." /Prichoda, 1960./ Érdeklődése nem átfogó. Figyelme inkább a külsőségekre irányul. Szociális kapcsolatainak differenciálatlanok.

A serdülőknél "a gyermeki naivság és realitás helyét a nagyobb tudatosság és szubjektív ítélkezés foglalja el." /Prichoda, 1960./ Már nem külsőségek alapján ítélnek, hanem kezdik a magatartás belső motivumait keresni és meglátni. Ugyanakkor a cselekvés, magatartás, érzelmek terén bizonyos labilitás mutatkozik.

Felnőttekhez való viszonyukban kritikai szellem kezd megmutatkozni. Az osztályközösségekben ekkor alakulnak ki az ún. klikkek, amelyeknek jellemzője a csoporton belüli segítség mindenáron, kifelé azonban nincs kapcsolat.

Az ember erkölcsi fejlődése egész életén keresztül folyik. Ez a folyamat azonban az iskolás években a legintenzívebb. Ebben az időben rakódnak le azoknak az erkölcsi tulajdonságoknak az alapjai, amelyekkel az ember az önálló életbe lép.

A gyermekkor, a serdülőkor, az ifjúkor az erkölcsi nevelés időszaka a szó szoros értelmében. A továbbiak során nem annyira új erkölcsi tulajdonságokat szerez az ember, inkább tökéletesíti a meglévőket.

A gyermekek erkölcsi tulajdonságainak kialakulását nem tekinthetjük egyoldalú folyamatnak, amelyben a gyermek passzív tárgya a nevelésnek. Az erkölcsi nevelés sikere sok tekintetben függ magától az egyéntől. A személyiség erkölcsi fejlődésének nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy magas igényei legyenek saját magatartásával szemben, aktívan igyekezzék érvényt szerezni az erkölcsi elveknek. Fel kell kelteni a gyermekben az önnevelésre, önfejlesztésre való vágyat és törekvést.

2. A témaválasztás indokolása

Az oktatás-nevelés egyik alapkérdése, hogy a tanuló miként fogadja a tervszerű pedagógiai hatásokat. Vagy érdeklődik, együttműködik, vagy a pedagógiai hatások készséges elfogadása helyett visszatartja azokat. Ezen két szélsőség között helyezkednek el a tanulók. Az oktató-nevelőmunka tervezése, eredményessége szempontjából nagy jelentőségű, hogy a tanulók milyen mértékben készek az erkölcsi ismeretek befogadására.

"A személyiség értékelő képességének kialakulása is időben lejátszódó folyamat eredménye, de az értékelési aktus rendszerint már rögzült értékviszonyulások tükröződése, s maga a folyamat, annak belső dinamizmusa kevésbé tisztázott." Majláthné, Cserhalmi M. 1976 /

Az erkölcsi nevelés hatékonyságának, tudatosságának és tervszerűségének fokozásához szükséges, hogy a gyermek erkölcsi arculatának összetevői, az erkölcsi tudatnak a magatartásra gyakorolt hatását minél teljesebben megismerjük.

Ez a téma már régen foglalkoztatott. Feltételeztem, hogy a 12-14 éves gyermekek fogalombirtoklása van annyira kielégítő, hogy az alkalmazás különösebb gondot nem jelent. E feltételezésem igazolására végeztem felméréseket három éven keresztül egy falusi, egy kisvárosi és egy nagyvárosi általános iskolában. Vizsgálataimat azért is végeztem ilyen korú tanulók körében, mivel a szakirodalom szerint az erkölcsi tudatosulás személyiségformáló és magatartásszabályozó szerepe e korban ugrásszerűen megnő, és megnyilvánul az ítéletek és magatartás szilárdságában.

A kiválasztott korosztály azért is érdekes számomra, mert ekkor a személyiség fejlődésére hatnak a már megélt élmények, s ezek

mintegy befolyásolói a további fejlődésnek.

Az erkölcsi nevelés feladatai és tartalma nem tekinthető me-
rev, egyszer s mindenkorra megadott valaminek. A gyermekek erkölcsi
nevelésének feladatait és tartalmát életkori sajátosságait figye-
lembe véve kell kifejtteni és konkretizálni. Iskolai tanulmányaik
során a felnövő nemzedékek számos fejlődési fokon mennek keresztül.
A magatartási szabályokra vonatkozó kezdetleges képzetekről áttér-
nek az erkölcsi fogalmak elsajátítására, s ezek alapján az erkölcsi
meggyőződés kialakul. Az elemi magatartási készségekből lesznek a
maradandó magatartási szokások.

Feltételezésem szerint az ilyen koru tanulók cselekvései gyak-
ran ösztönösek, pillanatnyi érdekeik alapján döntenek. A vizsgálá-
tok alapján konkrét tények és adatok birtokában pedagógiai és pszi-
chológiai eszközökkel is elősegíthető a helyes erkölcsi ítéletek ,
magatartásformák kialakítása.

A 7. 8. osztályos gyermekek erkölcsi ítéletei, megnyilvánulá-
sai rávilágítanak arra, hogy az erkölcsi követelmények megfogalma-
zása megfelelő szintű-e, a megértés milyen foku, s a társadalmi
preferenciák elfogadására irányuló belső viszony, értékattitűd mi-
lyen reagálási, cselekvési készséget idéz elő.

A tanulók korban előrehaladva az erkölcsi fogalmak meghatáro-
zását egyre gyakrabban kísérik értékelő megnyilatkozásokkal és ér-
zelmi megnyilvánulásokkal. Ez az emocionalitás is a magatartás sza-
bályozójává válhat.

3. A vizsgálat alapja

Marxista nevelésünk eszménye a sokoldaluan fejlett ember, aki

a közösség céljait magáévá teszi. Hogy a nevelés eredményes lehessen ehhez a pszichológia szolgáltatja az alapot, a cél eléréséhez szükséges eszközök, módszerek kialakítása pedig a pedagógiai pszichológia feladata.

A marxista alapon álló pszichológia az emberrel, mint személyiséggel foglalkozik. A személyiségre két fő tényező hat: a környezet és a nevelés. Az ember születése pillanatától társadalmi lény. A környezete a személyiség fejlődését előmozdítja vagy hátráltatja. A születés után a gyermek első környezete a család. Az újszülött alkalmazkodik a környezethez. A szülők segítségével kapcsolatot talál a valóság tárgyaival, kezdi felismerni helyét a családban. Kisgyermekkorban a szokások adnak eligazítást számára. Azok a követelmények, amelyeket a felnőttek támasztanak vele szemben, képezik a későbbi erkölcsi motivumainak, majd ítéleteinek alapját. Iskoláskorban magatartási normák szabályozzák a gyermek életét. Itt részesül először tudatos nevelésben. Szedülőkorban a társadalom erkölcsi értékrendjéhez való tudatos alkalmazkodás megvalósítása a cél.

/ Gegesi Kiss P. 1963, Árkosiné, Udvardy S. 1962 /

A személyiség alakulásának és a környezetnek az összefüggése Bozsovcics L. I. /1959/ elméletével méginkább világossá válik. Szerinte a szükségletek és törekvések rendszere a személyiség struktúrájának fontos része. Ezek határozzák meg magatartását, pszichológiai alkatát. Ugyanakkor függnék a személyiség szociális helyzetétől. /Ahogy a személyiség értékel, átél, viszonyul./ "A külső okok tehát belső feltételeken keresztül hatnak."

A vizsgálatokhoz a kiindulási alapot azok a dokumentumok hordozzák, amelyek megfogalmazzák iskolarendszerünk és nevelésünk fő feladatait.

Az 1961. évi országgyűlés megalkotta az 1961. III. sz. törvényt a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről, melynek legfontosabb gondolata a téma szempontjából, hogy az iskolai oktatást -nevelést szilárdan a kommunista nevelés eszméjére alapozta.

Az MSZMP ifjúságpolitikai kérdésekkel foglalkozó ülése /1970/ a következőképpen fogalmazta meg a feladatokat:

"Szocialista rendszerünk normáinak megfelelő erkölcsű emberek igényes nevelése társadalmunk, jövőnk egyetemes érdeke, egyben a felnövekvő fiatalok egyéni érdeke is."

Az MSZMP KB 1972 júniusában "Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai" -ról határozatot hozott, amelyben olvashatjuk:

"Minden eddigi erőfeszítés ellenére sem növekedett megfelelő mértékben az intézményes iskolai nevelés hatékonysága."

Az elégtelenség egyik okaként említi, hogy az erkölcsi nevelést negatív társadalmi, környezeti hatások hátráltatják.

Az 1978/79. tanévtől életbe lépő új dokumentum "Az általános iskolai nevelés és oktatás terve" az általános iskola célját a következőképpen fogalmazza meg. Meg kell alapozni "a szocialista ember személyiségének az ismeret-világnézet-magatartás egységében történő kialakítását..." Fejleszteni kell többek között a "szocialista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat, a szocialista hazafiságot és internacionalizmust, a munka és a dolgozó ember megbecsülését, a közösségi magatartást."

Az erkölcsi nevelés az emberi viszonyulások bonyolult világára vonatkozik, és különböző ráhatások együttese - emberek és életjelenségek hatásai - befolyásolják. Az erkölcsi nevelés folyamatában nem szabad megfeledkezni a személyiség erkölcsi fejlődésé-

nek egyetlen lényeges oldaláról sem, a nevelési feladatok összességét kell megvalósítani.

Nagyon nehéz és sokrétű feladat a nevelési terv és az osztályfőnöki tanterv egész követelményrendszerét vizsgálni.

A szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy a vizsgálatok összeállításánál nagyfoku körültekintésre van szükség. Meg kell ismerni a tanulók erkölcsi szókészletét, absztraháló, analizáló, szintetizáló képességét is. A hatékonyabb személyiségfejlesztés szempontjából jelentős az erkölcsi tudatosság, az ítélőképesség fejlesztése, az erkölcsi szilárdság és magatartásmód vizsgálata, amely az életkori jellemzőkön kívül az egyes személyiségek érettségének és értékeségének fontos kritériumait a felszínre hozza.

Szükséges feltárni, hogy a tanulók tudatában milyen tartalommal szerepelnek az egyes erkölcsi fogalmak. Ezt a lélektani munkát szolgálták Radnai Béla /1940/ és Cser János /1959, 1961/ vizsgálatai is.

Az erkölcsi tudat kialakulása és általában a pszichikum fejlődése egymással kölcsönhatásban van. Ezért a tanulók által használt erkölcsi fogalmak képet adnak az ezeket megtöltő tudattartalmakról. Sz. L. Rubinstein /1964/ az ítéletet a cselekedetek fontos meghatározójának tekinti. A fogalom központi jelentőségét elismeri, s azt a lényegismerettel hozza kapcsolatba.

Majzik Lászlóné /1960/ kísérletei a tanulók erkölcsi fejlettségének megállapítását célozzák. /definíciós, motivációs vizsgálat/

Nagy Jánosné /1970/ kandidátusi értekezésében szintén a tanulók erkölcsi fejlettségi szintjét tanulmányozza 10-14 éves korban.

Biró Katalin /1976/ az erkölcsi nevelés folyamatában vizsgálja az erkölcsi tudatosság szerepét. Részletesen ismerteti az ál-

tala alkalmazott erkölcsi tudatossági szintet megállapító vizsgálatokat. Az erkölcsi fogalmak tartalmának értettsége, és a szituatív viselkedés vizsgálata is napirenden levő probléma.

A vizsgálatok során ez volt a következtetés. Az erkölcsi nevelés nem nélkülözheti a helyes erkölcsi fogalmak ismertetését, hiszen a szoktatással elért erkölcsi magatartást az arra alkalmas korban tudatosítani kell. Ugyanakkor az erkölcsi fogalmak helyes ismerete nem mindig jár együtt helyes erkölcsi ítélettel, erkölcsileg helyes magatartással. A pszichológusok arra a következtetésre jutottak, hogy elég sok erkölcsi fogalom viszonylag elemi ismeret fokán rögződik. Vagy: a tanulók néha hasonló fogalmakat összekevernek, vagy hangzás alapján vonatkoztatnak egymásra. /figyelem, figyelmes/

Az erkölcsi nevelés hatékonyságának, tudatosságának és tervszerűségének fokozásához szükséges, hogy a gyermek erkölcsi arculatának összetevőit, az erkölcsi tudatosság színvonala, és a magatartás erkölcsi orientáltságának összefüggéseit minél teljesebben megismerjük.

4. A tudatosítás szerepe az erkölcsi értékorientálás és a magatartás szabályozásában

A szakirodalom alapján a következő vizsgálódási módok sorolhatók fel a témát illetően.

Az erkölcsi intellektus fogalmi összetevőinek elemzése

I. Erkölcsi fogalmi és normaismeret

II. Morális ítélőképesség, értékelőképesség fejlettsége

a/ saját magatartásra vonatkozó erkölcsi ítéletek , értékelések színvonalán keresztül,

b/ társak magatartására vonatkozó erkölcsi ítéletek, értékelések színvonalán keresztül.

III. A morális gondolkodás fejlettségi szintje. /Erkölcsei követelmények, gyakorlat kapcsolata./

Az erkölcsi tudat nemcsak képzetek, fogalmak, nézetek ismeretét jelenti, hanem meghatározott érzelmek, meggyőződések, törekvések rendszerét is.

Bábosik I. /1975/ szerint "az erkölcsi tudatosítás alapvetően úgy befolyásolja a magatartás minőségét, hogy a társadalmi elvárásokat erkölcsi szükségletté alakítja, s ezeket a személyiség többi szükségletével alkotott hierarchizált strukturában megerősítve, nekik domináns szerepet biztosít."

Erkölcsei tudatosság vizsgálatára szolgáló intellektuális módszerek:

Erkölcsei fogalmak ismerete:

etikai tárgyú dolgozat

névtelen önjellemzés

definíciós módszer /erkölcsi fogalmak, tulajdonságok
meghatároztatása/

konkretizációs módszer

felismerttetéses módszer

differentiális módszer /két fogalom elhatároltatása/

Erkölcsei ítélőképesség:

kép - próbák

eszményképek

morális konfliktusok

morális rangsorolás

Morális gondolkodás:

Morális konfliktus indokolással

Jellemzés / filmhős, élő ember/

Norma, esetelemző viták

Értelmezés / közmondás, mese /

Az erkölcsi magatartás vizsgálata:

Vizsgálati célból kialakított cselekvési szituáció

A gyermek tevékenységének természetes helyzetben történő megfigyelése

Tanári jellemzés

Pedagógiai helyzetteremtés

Laboratóriumi kísérleti eljárás

Természetes kísérlet

Átalakító kísérlet

A fogalom-konkretizációs eljárás azt jelenti, hogy a fogalmat valóban átélt, vagy fiktív esettel, példával kell a tanulónak megmagyarázni, vagy konkrét morális tettben az erkölcsi fogalom megnyilvánulását megfigyelni. Ez ugyanakkor az erkölcsi ítélőképességet is vizsgálja, azaz az erkölcsi tettek értékelését, megítélésének képességét jelenti. Szükséges hozzá az erkölcsi magatartás szabályainak ismerete, a norma-ismeret fejlettsége.

Az erkölcsi szabadság olyan személyiségkomponensek kialakítását jelenti, amelyek létrejöttük után a személyiségnek határozott erkölcsi orientáltságot biztosítanak, meghatározzák a magatartás erkölcsi tendenciáit, viszonylag állandó erkölcsi minőséget kölcsönöznek a magatartásnak, s meg is nyilvánulnak abban. Maga az orientálás, mint törekvés a nevelői eljárások egyike, amelynek célja az orientáció kialakítása, azaz a világ dolgai, jelenségei közt való eligazodás, amely lehetővé teszi a megfelelő értéktételek kialakítását. Ebben a tudatosságnak is nagy szerepe van. Ennek érdekében a pedagógusnak meg kell határozni és megfogalmazni a célokat, amelyek a tevékenység mozgatói.

A tanulók önnevelésre való orientálása igen jelentős nevelési

módszer. A tanuló szelektíve fogadja be a külső hatásokat, saját belső világának megfelelően átalakítja.

Ennek formái lehetnek:

tanári ráhatás,
társadalmilag hasznos teendőkbe bekapcsolódás,
ifjúsági szervezet hatásának felhasználása,
közösség közvéleménye,
új, pozitív élmények keltése a tanulóknál,
elégedetlenség kiváltása eddigi felfogása miatt,
helyes felfogásra készíteni az erkölcsi értékeket illetően.

A magatartás erkölcsi orientáltsága és az erkölcsi tudatosság színvonalának összefüggése kapcsán felmerül az erkölcsi szükségletek megszilárdításának, tartós dominanciájuk biztosításának kérdése.

A nemzetközi kutatások eredményei azt igazolják, hogy a személyiség szükségleteinek hierarchiája kialakítható, s ennek eredménye a személyiség erkölcsi orientáltsága. A személyiség erkölcsi szilárdságának konkrét kifejeződése a magatartás szilárdsága. Ezek alapján következtethetünk az erkölcsi tudatosítás személyiség és jellemformáló szerepére, és a magatartásra gyakorolt hatására.

A személyiségkomponensek: jellem, meggyőződés, irányultság, motívum, beállítódás összefüggnek egymással.

A meggyőződés lényegét tekintve magasrendű ösztönzőnek tekinthető, s így a meggyőződés kialakítása tulajdonképpen "hatékony motivációs rendszer" kiépítését jelenti. /Kelemen L. 1970./

A személyiség és magatartás erkölcsi szilárdságának formálása magasrendű erkölcsi ösztönzők kialakításán és megerősítésén keresztül történik. Ha kialakulnak a domináló magatartási motívumok, ezek tulajdonképpen a személyiség irányultságát adják. Ez jelenti a sze-

mélyiség aktivitását, célratörését.

A beállítódás szükségletekből épül fel. A szükséglet, mint a társadalom erkölcsi követelményeinek tükrözője a társadalmi elvárásoknak megfelelő magatartás legalapvetőbb ösztönzője.

A szakirodalom a jellem, irányultság, beállítódás, szükséglet, illetve az erkölcsi tudatosítás és magatartás-szabályozás tekintetében a következőket szögezi le. A jellem, mint a magatartás legáltalánosabb determinánsa integrálja a személyiség erkölcsi szilárdságát, és a magatartás erkölcsi orientáltságát biztosító magasrendű determinánsokat. A jellem a szükségletekre vezethető vissza. Az irányultság, a beállítódás cselekvési készenlétet hoz létre. A motivumok, ösztönzők, szükségletek az irányultságon keresztül érvényesülnek, azaz meghatározzák a cselekvést. Szerepük van itt az objektív és szubjektív hatásoknak is.

Az ember, mint személyiség értékhordozóvá válása az értékek elsajátításának folyamatában igen fontos szerepet játszik. Az egyén és a környezet viszonyában interakciók következtében kap képet az egyén viselkedésmódja, teljesítményei keltette hatásról. A környezet elmarasztalása vagy elismerése alapján tudomást szerez a magatartás elítéltségéről, vagy pozitívan értékeltségéről. A mikrokörnyezet /referenciacsoport / elítélő vagy igenlő reagálásai hatnak az egyén viselkedésére, formálják azt./ család, osztályközösség, barátok/ Az értékelés, illetőleg önértékelés forrásai ezek a kisebb-nagyobb közösségek, amelyeknek értékrendszerét vagy belülről a csoport tagjaként, vagy kívülről a csoport^m életének, tagja^m viselkedésének külső megfigyelőjeként ismeri az egyén. A közösség értékelése előmozdítja a határozott erkölcsi értékek kialakulását. A hatás a kialakítandó eszmények tartalmában és az általánosításukra irányuló tendenciákban nyilvánul meg.

5. A vizsgálat célja és módszerei

Szocialista nevelésünk célkitűzése:

- A szocializmus alapvető társadalmi értékrendjével egyező értékpreferenciák kialakítása, megszilárdítása a tanulóknban.
- A társadalom számára hasznos, elfogadott értékeknek meghatározókká kell válni a tanulók számára, az egyéni képességek, hajlamok, tehetség figyelembe vételével.

Az erkölcsi nevelés a személyiségformálás egyik oldala. Célja az erkölcsi neveltség megfelelő szintjének kialakítása. Az erkölcsi neveltség kritériumát a személyiség erkölcsi fejlődésének mutatói adják. Az elért eredményszint magában foglalja a további fejlődés soktényezős variációs lehetőségeit, a következő, magasabb szintre jutás feltételeit. Az erkölcsi neveltség vizsgálata során feltárul az összefüggés az erkölcsi szemlélet és a személyiség általános alkata, belső fejlődése között. Fény derül arra is, hogy az erkölcsi érettség foka mennyiben szolgálja a személyiség sokoldalú és harmonikus fejlődését, belső egységét, céltudatosságát, következetességét, állhatatosságát, megbízhatóságát.

Az erkölcsi neveltség az erkölcsi ítéletek színvonalában, magatartásformákban tükröződik. El kell érni, hogy a gyermek képes legyen erkölcsileg megalapozott választásra, következtetések levonására saját tapasztalatai alapján, képes legyen tökéletesíteni saját erkölcsi gyakorlatát, személyiségét.

Az életkor pszichológiai sajátosságait figyelembe véve az alábbiak alapján vizsgáltam a tanulók erkölcsi megnyilvánulásait.

- Az általuk használt erkölcsi fogalmak mennyisége elővizsgálat szintjén.

- A fogalmak értettsége.
- Erkölcsi magatartás minőségi mutatói.
- Viselkedésforma-választás erkölcsi problémahelyzetben.

A vizsgálat első részét 1974/75-ben végeztem. Ekkor a tanulók erkölcsi ítéleteinek mennyiségi mutatóit tártam fel jellemzések segítségével. E fogalmak köréből és az osztályfőnöki tanterv alapján választottam ki azt az öt fogalmat, amelyet a tartalmi vizsgálat során felhasználtam. Így akartam megtudni, hogy az eddig általánosságban gyűjtött erkölcsi tapasztalatokat a tanulók hogyan tudják általánosítani, azaz mennyire képesek meggyőződésüket és eszményeiket reálisan megfogalmazni.

A második vizsgálatot 1976/77-ben végeztem, melynek során a tanulók erkölcsi ítéleteinek magatartásformában is nyilvánuló lényegét vizsgáltam. Az erkölcsileg megalapozott választás a tulajdonságok, a különböző magatartási formák, cselekedetek között, a társadalmi környezetben tapasztalható tények, események értékelése mind igen fontos, elsősorban olyan szempontból, hogy a tanulók személyes tapasztalataik alapján milyen tanulságokat vonnak le saját erkölcsi tökéletesedésük szempontjából.

A személyiség formálásának igen fontos módszere a tanulók problémahelyzetekbe való bevonása. Ha a személyiség problémahelyzetbe kerül, ez arra készteti, hogy felelevenítse az előzőleg elsajátított erkölcsi ismereteit, s annak megfelelően cselekedjen. Az ilyen folyamat sikeres lefolyása a tanulók erkölcsi gondolkodásának fejlettségétől, érzelmeitől, akaraterejétől függ. Ha ezek nincsenek megfelelő összhangban, akkor esetleg az erkölcsileg értékes cselekvés helyett a korábban kialakult helytelen válaszreakció következik be.

Végezetül egy osztály erkölcsi megnyilvánulásait vizsgáltam természetes körülmények között a közösségi, erkölcsi vonatkozások tekintetében.

Vizsgálataim során a következő módszereket alkalmaztam:

- megfigyelés,
- beszélgetés,
- osztálytársak jellemzése,
- kérdőíves felmérés,
- erkölcsi tartalmu mintatörténet,
- iskolai dokumentumok tanulmányozása.

Az első vizsgálatban 178 tanuló vett részt Deszken és Békésen.

A továbbiakban a Deszki Általános Iskola 'A' iskola, a Békési 3. sz. Általános Iskola 'B' iskola néven fog szerepelni. A résztvevők osztály és nem szerinti megoszlásának 1974/75-re vonatkozó táblázata a mellékletben található. / 1. sz. mell./

A vizsgálat második részét 1976/77-ben Szegeden a Rózsa Ferenc sugáruti Általános Iskolában is elvégeztem. Ez utóbbi jelölése a továbbiakban 'C' iskola lesz. A tanulók válaszainak idézésekor jelölöm még a tanulók nemét 'F' vagy 'L', az osztályt és a tanuló kódját. A második vizsgálatban 367 tanuló vett részt, s a rájuk vonatkozó adatok mellékletben láthatók. / 2. sz. mell./

Egy falusi, egy kisvárosi és egy nagyvárosi iskola tanulóinak megnyilatkozásait volt alkalmam összehasonlítani. Ez az összetétel alkalmas volt arra, hogy megfigyeljem a városi, falusi környezet hatását is a tanulók morális fejlődésére. Ugyanakkor ez a három iskola biztosítja, hogy vegyes foglalkozású lakosság gyermekeinek morális fejlődését vizsgálhassam.

A békési iskolába jelentős számmal járnak munkásszülők gyermekei, de megtaláljuk a városi lakosság más rétegeinek gyermekeit is.

A deszki iskolában elsősorban mezőgazdasági munkások, illetve a közeli városban dolgozó ipari munkások gyermekei tanulnak. Ez a többség. A falu gyorsan fejlődő. A szegedi iskola a maga sajátos nagyvárosi körülményei folytán javarészből a munkás és értelmiségi családok gyermekeit neveli.

II. A TANULÓK ERKÖLCSI ITÉLETEINEK SAJÁTOSSÁGAI

1. Az erkölcsi ítéletek fejlesztése, mint a magatartás szabályozója

Rubinstein Sz. L. /1967/ szerint: "Elsőrendű jelentőségű az a kérdés, hogy mi, milyen eszmei tartalom válik az ember számára ösztönző erővé. A kérdés az ember élete során a nevelés folyamatában dől el. A nevelésnek igen fontos célja, hogy a szükséges eszmék számára kidolgozza a megfelelő ösztönző erőt. Ahogyan a meghatározott eszmék az ember számára ösztönző erővé válnak, /meggyőződéseké lesznek/ úgy tér át az ember a közvetlenül ható ösztönzők következtében végrehajtott cselekvésekből az olyan magatartásra /eljárásra/, amelyet meghatározott motivumok, vagyis viselkedésének eszmei alapjaként /és igazolásaként/ tanusított, értékelt és elfogadott ösztönzők alapján valószínűsíthet meg."

A kutatás középpontjában a 12-14 éves tanulók erkölcsi fogalmai, ítéletei és erkölcsi gondolkodási sajátosságai, valamint ezek fejlesztésének lehetőségei állnak. A vizsgálat eredményeként adatokat vártam arra vonatkozóan, hogy milyen az ilyen koru tanulók erkölcsi neveltségi szintje az erkölcsi ítéletek vonatkozásában. Ezen adatok tájékoztatnak a követelmények realitásáról, teljesíthetőségéről.

Az iskolai értékközponttalás fontos területe a tudás megszerzése mellett az erkölcsi normák tudatosítása, és a hozzájuk való pozitív viszonyulás kialakítása. Ez azt jelenti, hogy az erkölcsiileg értékes tulajdonságok elismertetése, és az ezzel ellentétes tulajdonságok elítéltetése a feladat. Ennek pedig az a célja, hogy az erkölcsiileg értékes cselekvés valószínűsüljön meg a döntési szituációkban.

Az értékek befogadására, illetve elutasítására irányuló képesség,

az erkölcsi ítéletek, illetve az erkölcsileg értékes cselekvés kialakítása, csak komplex módon történhet, azaz az értelemre, érzelemre, az akaratra, az erkölcsi érzékre hatva. Az értékes cselekvésre való hajlandóság kitartást, állhatatosságot igényel. Ha akarat tényezőkkel társul, akkor valóban létrejön a társadalmilag értékes cselekvés, aminek sikeres végrehajtása növelheti a tanulók önértékelését, önbizalmát.

Az értékelés és önértékelés fejlesztésekor vigyázni kell arra, hogy erősítsük a gyermekek önálló ítéletalkotásra való képességét, adjunk lehetőséget az őszinte véleménynyilvánításra. Olyan légkört kell teremteni, ahol a gyermekek érveket és ellenérveket sorakoztatnak fel, s így jutnak el az értékitételek megfogalmazásához, illetve elfogadásához. A gyermek számára az, hogy a normákat, - amelyeket elfogad, magáévá tesz, - maga választotta, pozitív mozgató erő számára, és önértékelésében is jelentős szerepet játszik.

A pedagógusok türelemmel, figyelemmel, tapintattal érhetik el, hogy hozzászoktassák a tanulókat a szocialista erkölcs normáinak, szabályainak megtartásához.

Boldürev /1967/ szerint a meggyőzés, gyakorlat célja: "... megteremteni az utmutatás és cselekvés, az eszmék és a gyakorlat, a gondolkodás és a tett egységét."

Csak az olyan ismeretek szolgálhatnak a tanulók esetében a cselekvés vezérfohalául, válhatnak a magatartás szabályozóivá, amelyek közelállnak tevékenységükhöz, amelyek érzelmeikre is hatnak, és amelyeket erkölcsi tapasztalataik támasztanak alá. A nevelő szavai akkor kapnak konkrét értelmet, ha a tanuló meggyőződésének, a magatartást szabályozó erkölcsi elveknek konkrét alapjuk van.

Az erkölcsi normákhoz való igazodás, azaz a fejlődés útja a következő:

- erkölcsi normák megismerése,
- egyszerű, helyes szokások kialakulása,
- tudatosodás,
- meggyőződés kialakulása,
- érzelmeken át erkölcsi ítéletek, akarat cselekvés kialakulása.

/ Ez magasrendű értékek kifejezője./

2. Az erkölcsi fogalomkincs mennyiségi vizsgálata

A tanulók erkölcsi ítéletei mennyiségi mutatóinak feltárása gyakorlatilag azt jelentette, hogy osztálytársak jellemzésében kellett megmutatkozni az erkölcsi ítéletek sajátosságainak.

A következőt kértem:

Jellemzd két osztálytársadat! Írd le a jó és az esetleges rossz tulajdonságaikat is! Olyan gyereket válassz, akit valóban ismersz! Ennek a módszernek a segítségével, - amely erkölcsi ítéletalkotást igényelt - magatartást is lehetett jellemezni. A hosszabb-rövidebb dolgozatokból az erkölcsi fogalmakat kiemeltem és gyakorisági sorba rendeztem. /3. sz. mell./

Apróbb átalakítások eredményeképpen a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a fogalmak mind melléknévként szerepelnek. A negatív jelentésű fogalmakat is átalakítottam, amennyiben ez nem okozott értelmi zavart. /Nem komoly= komolytalan/ Változtatás nélkül kerültek be a dolgozatba azok a fogalmak, amelyek nem kimondottan erkölcsi jellegűek, de valamely erkölcsi tulajdonságot fejeztek ki. / Érdeklődő, igényes./

A gyakorisági sor adataiból kitűnik, hogy 204 féle fogalmat használtak a tanulók. A relatív gyakoriság megmutatja, hogy a különböző fogalmakat a tanulók hány %-a használja. A 'segítőkész' a leggyakoribb fogalom, a tanulók 68 %-a alkalmazza, ennek relatív gyakorisága igen nagy. A gyakorisági tábla végén szereplő fogalmak csak egy-egy tanuló jellemzésében találhatók meg, relatív gyakoriságuk nem éri el az 1 %-ot.

A ritkán, illetve legritkábban használt fogalmak közé soroltam azokat, amelyeket a tanulók 5 %-a, vagy annál kevesebben neveztek meg. Ide tartozik az összfogalom 68 %-a. Az összfogalom 32 %-át pedig igen nagy gyakorisággal alkalmazták.

Az összes fogalmak 61 %-a pozitív, 39 %-a negatív, Ennek alapján a tanulók erkölcsi fogalomkincse pozitívnak tekinthető, ezt alátámasztja, hogy a leggyakrabban használt fogalmaknak csak 11 %-a negatív, és a gyakorisági sorban csak a 14. helyen fordul elő az első negatív fogalom.

A fiuk és lányok erkölcsi fogalomkincse közötti különbség a következő. A lányok több fogalmat használnak, mint a fiuk, ugyanakkor negatív fogalom-használatuk is nagyobb %-os arányú. A pozitív fogalom-használatuk kb. azonos. Ezt tükrözi az alábbi táblázat:

	Fogalmak			1. táblázat
	+	-	Összes	%
Fiuk	102	58	160	77
Lányok	101	70	171	82

Az erkölcsi fogalomkincs 40 %-át mindkét nem használja, de nem egyforma gyakorisággal. A fennmaradó 60 %-ot csak a fiuk vagy csak a lányok használják. A csak lányok használta pozitív fogalmak: szelíd,

ápol, együttérző, igyekvő stb. Csak a fiuknál találjuk a következő fogalmakat: talpraesett, leleményes, hősies, vitatkozó stb. Annyi megállapítható, hogy a lányok inkább a szelidebb, a fiuk pedig a keményebb, erőteljesebb fogalmak alkalmazói. Ugyanez jellemző a negatív fogalmak terén is. Pl. lányok: fias, kényes; fiuk: durva, kétszínű.

Az erkölcsi fogalmak mennyiségi mutatóinak feltárása után a fogalmak tartalmi csoportosítását végeztem el. A tartalmi irányultságot tekintve a fogalmak 38 %-a közösségi jellegű, ezt a tanulók 44 %-a használja. A közösségi élet jellegzetességeire utaló fogalmakat megerősítik a közösségi munkára vonatkozók. A tanulók 6 %-a említi ezeket. Írásaikból elég sok egyéni tulajdonság is kiszűrhető. / 39 % /

A jellemzések során a főleg belső tulajdonságokat írják le. A külső tulajdonságok felsorakoztatásánál meglehetősen tárgyilagosak. A dolgozatok szinte hanguak, reálisak akkor is, ha barátról írnak. Az őszinteség, mint alapvető követelmény a későbbiekben is megjelenik, akkor, amikor nyílt véleménymondásra kerül sor.

A tanulók jellemzései összesen 204 tulajdonságot tartalmaznak, amelyekkel osztálytársaik személyiségét jellemzik. Mások megítélésakor előfordul, hogy a felszíni jegyek dominálnak. Ez talán a gondolkodás viszonylagos fejletlenségének a következménye. A tanulók azokat az erkölcsi értékjelzőket használják társaik megítélésében, amelyeket fontosnak tartanak, s amelyek szerepet játszanak egyéni életükben is.

A lényeg mégis az, amit a fogalmak tartalmi kategóriáiban a közösségi csoport jelent, hisz ez nevelési rendszerünkben lényeges momentum, a gyermek életének irányítója. Ezt alátámasztja az is, hogy a gyakran és leggyakrabban használt fogalmak kategóriájában a közösségi magatartásra vonatkozó tulajdonságok dominálnak.

A használat gyakorisága csak egyik mutatója a fogalmak ismertségi szintjének. A másik mutató az ítéletben való alkalmazásuk helyessége. Tehát a továbbiakban a fenti mennyiségi mutatókat össze kell vetni a minőségi mutatókkal a tartalmi elemzés során.

3. A tanulók erkölcsi fogalmainak tartalmi jegyei

A 12-14 éves kor a serdülés kezdete. A tanulók értelmi szintje az elvont fogalmak és törvények befogadását és megértését is lehetővé teszi. A gondolati, logikai megragadás jellemző e korra, amikor elvont fogalom és törvény a tananyag nagy része. A tanulók érdeklődése is differenciálódik. Nem csupán az iskolában hallottak iránt érdeklődnek, hanem fokozott figyelemmel fordulnak a közélet eseményeihez, rádió, televízió, újságok híreihez. Kialakulnak ítéleteik a különböző erkölcsi tettekről is. A helyes magatartáshoz szükséges, hogy az ember tárgyilagos, erkölcsileg helytálló ítéletet tudjon mondani. Lélektanilag az emberi cselekvés döntő momentuma az erkölcsi ítélet, s egyben szabályozója is.

A tudatosság magatartást irányító hatása serdülőkorban, illetve annak kezdetén legkifejezettebb.

" Serdülés előtt a cselekvések és szokások tényleges végrehajtása a döntő, és a tudatosítás csak ezt követte, most bizonyos mértékig előtérbe kerül az erkölcsi tudatosság, amit az jelez, hogy igen gyakran már...az erkölcsi elvekből és eszmékből indulnak ki a cselekvések és szokások." / Kelemen L. 1961./

A gyermekeket képessé kell tenni az "igazi akarati" cselekvésre. Nem elég tudni, mi a helyes, hanem ennek belső meggyőződéssé kell válni.

A meggyőződés kialakítása pedig motiválás útján történik. Életünkben a motivumok sokasága hat tevékenységünk során. A szociális hatásra kialakuló motivációs rendszer az egyes embereknél igen változatos. Függ az egyéni adottságoktól, és ezek kialakításában szerepet játszó társadalmi hatásoktól. A leghatékonyabb indítók kerül tulsúlyba a motivumok harca során. A serdülőkorban már ez megfigyelhető. A végrehajtás során pedig külső és belső nehézségekkel kell megküzdeni az akaraterőnek. Kelemen László /1970/ megállapítja: " A serdülő saját maga által végiggondolt és átértett világnézete és meggyőződése alapján az egész nevelés egy magasabb szinten épül át."

Természetesen nem minden cselekvést előz meg szükségszerűen a motivumok harca. Magasabb erkölcsi fejlettségre utal az, ha az egyén vivódások nélkül is képes erkölcsileg helyes magatartásra.

Sokszor előfordul, hogy ellentmondások vannak pl. a tanuló formálódó eszményei és erkölcsi kapcsolatainak mindennapi gyakorlata között. Tevékenységük egyes területein eltérések találhatók pl. a tanuló által kialakított magatartási modell, és az adott területen kialakult magatartási sztereotípiák között.

A vizsgálat során a tanulók öt erkölcsi magatartásformáról írtak kis történetet. A kérdésfeltevés módja a következő volt.

Ird le egy élményedet, amikor valakit alkalmazkodónak tartottál! Ugyanez volt a feladat a többi fogalomnál is: bátor, igazságos, hazaszerető, kötelességtudó.

A fenti fogalmakat azért választottam, mert:

- E fogalmak megfelelnek a korosztály életkori sajátosságainak.
- Szerepelnek a tanulók erkölcsi fogalomkincsében különböző gyakorisággal.

- Megtalálhatók a jelenleg érvényben levő és az 1978/79-es tanévben érvénybe lépő általános iskolai nevelési tervben.
- A nevelési célkitűzések megvalósítása érdekében elengedhetetlen ezek tudatosítása.

A további munka sikeressége érdekében képet kell kapni arról, hogy a tanulók erkölcsi arculatában milyen jelentőséggel bírnak e tulajdonságok.

Az erkölcsi fogalmak tartalmát az Etikai kislexikon /1967/ és a Magyar nyelv értelmező szótára /1959/ segítségével fogalmaztam meg. Ezt hasonlítottam össze a tanulók ítéleteivel. A helyes ítéleteket a tartalmi elemzés során a következő kategóriák szerint vizsgáltam:

- az erkölcsi tett mibenléte, lényege,
- az erkölcsi tett alany,
- a tapasztalat forrása.

A tanulók válaszait a három kategórián belül is elemeikre bontottam, hogy világosabb képet kapjak az erkölcsi ítéletek sokoldalúságáról. Ennek megfelelően a helyes válaszok tartalmi megoszlását táblázatokban szemléltettem.

Értékeléskor jónak minősítettem minden olyan választ, amely tartalmilag elfogadható, szövegezésben érthető volt. Pl. igazságos = a valóságnak megfelelően ítélt. Hibák általában egy-egy helyes részismertet téves általánosításából származnak.

A válaszokat számszerű és %-os összesítésben mutatom be, és illusztrálom a dolgozatokkal, vagy a dolgozatokból kiemelt részletekkel.

Alkalmazkodás

Erkölcsi tulajdonság, amely az olyan emberi magatartást jellemzi, amely a valakihez, valamihez viselkedésével, tulajdonságával, különösen

a körülményekhez, viszonyokhoz való igazodását, erre való képességét jelenti.

A tanulók erkölcsi fogalomkincsében a ritkán használt fogalmak közé tartozik, a tanulók cca 4 %-a alkalmazza spontán erkölcsi ítéleteiben.

Az osztályfőnöki tantervben a következőképpen szerepel, részben csak áttételesen.

7.o. Türelem, tapintat, megértés

8.o. A szocialista állampolgár néhány fontos jellemvonása

Az 1978-tól életbe lépő új dokumentumban az osztályfőnöki órák témái között a következőképpen szerepel e fogalom:

7.o. Együttműködés a közös tevékenységben

8.o. Egyén és közösség

Az általános nevelési követelmények között az alkalmazkodás, mint a közösségi ember jellemvonása szerepel, amennyiben a célok elérése érdekében a közösség akaratahoz való alkalmazkodást tartja szükségesnek.

A serdülőkorban bekövetkező fiziológiai és pszichikai fejlődés, az önálló gondolkodás, a megfontolás ugyancsak az alkalmazkodást segíti elő, de az iskola által közvetített, a társadalom erkölcsi értékrendjéhez való tudatos alkalmazkodást.

Az adott fogalmat a tanulók 78 %-a helyesen értelmezte. Véleményük alátámasztására morális érzelmeket is emlitenek, pl. örömet akar szerezni, szereti hozzátartozóit, alkalmazkodik hozzájuk. Az értelmi összetevőknek is jelentős a szerepe. Az alkalmazkodás célja: családi érdek, osztályérdek, közérdek. A téves ítéletek nem tiszta és kiforrott fogalomismeretre utalnak. Ezek jó és rossz elemeket egyaránt tartalmaznak.

" Alkalmazkodónak B A-t tartom, mert nem sokat szól bele az osztály ügyeibe, s ezt szerintem nem jól csinálja. Ő is az osztály tagja."
/B. F. 7.a 2./

Egy másik tanuló ezt írja:

" Alkalmazkodó az, aki kerüli a bajt, kellemetlenséget."
/B. L. 8.b 10./

Ez negatív ítéletnek is vehető, hiszen akiről ezt írták, az nem alkalmazkodó, hanem olyan, akinek nincs saját véleménye, visszavonul, elzárkózik a közösségtől. A helytelen nyelvi kifejezőeszközök bizonyos esetekben a tartalom rovására mennek, s így értékelhetetlenné válnak. A fogalmak, amelyeket helytelenül használnak az 'alkalmazkodó' kifejezés helyett: akarnok, kötelességteljesítő, erős akaratu.

Az alkalmazkodó tett mibenléte szerint a következő csoportokba soroltam a történeteket, véleményeket:

Alkalmazkodás

1. a közösséghez közösségi érdek miatt	5. a körülményekhez
2. a család szokásaihoz, egymáshoz	6. a kor szelleméhez
3. valamely cél érdekében	7. a belátás alapján
4. a többséghez	8. külső körülményekhez
	9. a törvény szövegéhez
	10. egyéb

Összesítés:

			2. táblázat			
			A		B	
Ssz.	0	%	0	%	0	%
1.	16	21	27	27	43	24
2.	15	19	15	15	30	17
3.	11	14	4	4	15	8
4.	7	9	5	5	12	7
5.	4	5	7	7	11	6
6.	2	3	4	4	6	3
7.	5	7	1	1	6	3
8.	3	4	2	2	5	3
9.	1	1	2	2	3	2
10.	-	-	8	8	8	5
					139	78

Ez a fogalom főleg a közösségi élettel kapcsolatos tevékenységekben nyer alkalmazást. A tanulók érzik és látják az alkalmazkodás

társadalmi fontosságát. Ennek magyarázatául iskolánk nevelési rendszerének helyességére kell következtetnünk, ugyanis a szocialista társadalomban az alkalmazkodás lényeges momentuma érzésvilágunk, közösségi életünk kiteljesedésének. A csupán egyéni érdekeket szolgáló alkalmazkodás már negatív fogalom, s társadalmunkban elítélendő. Erre is akad példa felméréseimben, s szemléltetésül az alábbiakban ilyet is közlök.

" Az unokanővérem egy kórházban ápolónő. Egyik beteg nyugösebb, mint a másik, ő mindenkinek igyekszik a kedvét keresni, alkalmazkodik. Ezért szeretem őt."

/B. L. 7.a 5./

" Őrsi összejövetel végén játék volt a program. Az óravezető úgy határozott, hogy szavazással döntsük el , mit játszunk. A többség egy társasjátékra szavazott, hárman azonban ellene. Bár nagyon szerettek focizni, mégis alkalmazkodtak."

/B. F. 8.a 5./

" Alkalmazkodó volt Tallérossy a "Köszívű ember fiai"-ban. Mikor Ödönék győzedelmeskedtek, velük tartott, amikor Rideghváryék jöttek a Kárpátokon keresztül a cár csapataival, hogy a szabadságharcot eltiporják, ezekkel volt. Érdekember volt."

/A. F. 7.o. 26./

" Magua a huronok főnöke a fehérekkel ment harcba a delavárok ellen. Amikor elfogták, azt mondta, hogy csak kényszerből tartott a másik féllel. Alkalmazkodása csel volt, az életét akarta így megmenteni. Ez nem szép eljárás."

/A. F. 7.b 8./

Tehát a tanulók elítélik az ilyen tettet.

Érdekesen alakul a fogalom alanyának kérdése. A következő megoszlásban jelölik a tanulók a tett alanyát.

1. Barát, osztálytárs, osztályközösség	4. Önmaga
2. Általában ember	5. Családtag
3. A jelenkor embere, hétköznapi ember	6. Regényhős

Összesítés:

3. táblázat

Ssz.	A		B		AB	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	20	26	40	40	60	34
2.	13	16	11	11	24	14
3.	9	12	6	6	15	8
4.	3	4	12	12	15	8
5.	10	13	5	5	15	8
6.	9	12	1	1	10	6
					139	78

A tanulók több mint 30 %-a az osztálytárshoz, az osztályközösséghez való alkalmazkodásra hozott példát, irt történetet. Érthető ez, hiszen teljes érzelmviláguk az osztálytárshoz kapcsolódik életkoruk szükséglete érdekében. A tanulók 6 %-a -ez a legkisebb adat a táblázatban- regényhőst választ az alkalmazkodó magatartás alanyául. Az eddigi két adat 34, illetve 6 %-a lényeges eltolódást mutat. Az első ugyanis feltételezi az egymásrautaltságot az iskolai munka tekintetében is, míg a másik a szabadidő felhasználással, az olvasmányélménnyel kapcsolatos.

Az uttörőélet során szerzett élmények is mély nyomot hagynak a gyermekekben. Ugyanakkor tudatosodik bennük a kölcsönös alkalmazkodás szükségessége is.

" Az uttörőtáborokban lehet megismerni leginkább az alkalmazkodás

törvényeit. Az alkalmazkodás nem más, mint a közösség akaratát követni a célok elérése érdekében. Magam is részese voltam egyik alkalommal, amikor alkalmazkodnom kellett. Osztályunk egy kirándulást szervezett. Nekem nem sok kedvem volt ehhez, mivel más programot ütemeztem be. Hogy ne legyek kihuzó, elmentem. Nem bántam meg, nagyon jól éreztem magam."

/A. F. 7.a 20./

Az általános megfogalmazások is kimerítik a fogalom lényegét, rámutatnak az erkölcsi értékjelzők olyan szintjére, amelyek már a meggyőződés felé mutatnak.

" Minden közösségben alkalmazkodni kell egymáshoz a jó munka és a közösségi élet kialakítása érdekében. Ha valaki a közösséghez nem tud alkalmazkodni, azt embertársai kiközösítik."

/B. L.8.a 16/

Bátorság

" Erkölcsi tulajdonság, amely olyan ember magatartását és erkölcsi arculatát jellemzi, akinek sajátossága a merészség, az állhatatosság, a kitartás, az önuralom, az áldozatkészség...A bátorság fogalmával a kommunista erkölcsben a társadalmi helyzettől függetlenül bármely ember megfelelő cselekvéseit értékeljük..." / Etikai kislexikon 25.o. /

A tanulók erkölcsi fogalomkincsében a leggyakrabban használt fogalmak körébe sorolható. Az osztályfőnöki tantervben és a nevelési tervben többféle módon szerepel nem külön témaként. Pl.

8.o. Feladataink a szocialista társadalomban.

A következő tanévtől érvényes új dokumentumban a 7. osztály osztályfőnöki óráinak kötött témái között szerepelnek a következők:

Bírálat, önbírálat.

Akik életüket adták a népért.

Határaink, békénk védelmezői.

A tanulók 91 %-a helyesen ítélte a példatörténetek megfogalmazásakor. Ezekben megtalálhatók a bátorság kritériumai, sokszor a bátor tett indító motivumára is fény derül. Pl. segítség embertárson, mások megmentése, gyengébbek védelme. A helyes meghatározást a tanulók egy része alátámasztja más fogalommal, vagy a bátorság ellenkezőjét is megfogalmazza. A következő fogalmak szerepelnek kiegészítésként: lélekjelenlét, helytállás, elszántság, hősiesség, hazaszeretet.

A tanulók helyes ítéleteik kifejtésekor nem egyszer érzelmeikről is tájékoztatnak. Ez igen lényeges, hiszen az erkölcsi ítéletek azon erkölcsi normák kifejezői, amelyeket legjobban emocionalitás útján tehetünk magunkévá.

A tanulók 9 %-ának ítélete nem helyes. Részint nem pontosan értelmezik a fogalmat, részint más fogalomra mondják, hogy bátor. Pl. hősködés, vakmerőség.

A bátor tett mibenlétére vonatkozó tanulói vélemények:

1. Életveszély vállalása	6. Súlyos veszedelem elhárítása
2. Kiállás az igazságért, nyílt véleménymondás	7. Következmény vállalása
3. Az élet feláldozása	8. Bátor eljárás
4. Büntetés önként vállalása	9. Félelem legyőzése
5. Kockázatvállalás	10. Egyéb
	11. Nehézség leküzdése

A tanulók válaszainak megoszlása:

4. táblázat

Ssz.	A		B		AB	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	12	16	26	26	38	21
2.	10	13	13	13	23	13
3.	17	22	2	2	19	11
4.	11	14	8	8	19	11
5.	8	10	7	7	15	8
6.	5	7	7	7	12	7
7.	3	4	8	8	11	6
8.	1	1	7	7	8	4
9.	-	-	6	6	6	3
10.	3	4	3	3	6	3
11.	-	-	5	5	5	3
					162	90

A táblázatból kitűnik, hogy a tanulók 32 %-a az élet feláldozását és az életveszély vállalását tartja bátor tettnek. Ez utóbbi legtöbbször a vízből való kimentést jelenti számukra. Kissé egysíku az elgondolás. A 'Kiállás az igazságért, nyílt véleménymondás' áll a következő helyen 13 %-kal. Ez azt jelenti, hogy az erkölcsi bátorság eme mutatói is eléggé tudatosak, és így érvényesülnek. A 'Következmény vállalása' és a 'Büntetés önként vállalása' csoportba a tanulók 6, illetve 11 %-a került. Ezek az adatok a felelősségérzetre mutatnak rá.

A bátorság fogalmánál a tanulók nemcsak a hősi múltba nyulnak vissza, hogy témát találjanak, hanem a körülöttük zajlóélet is ad lehetőséget a példa megtalálására. A tanulók megnyilatkozásai változatosak, sokrétűek, lényegre mutatóak.

" Egy ismeretlen férfi haladt kerékpáron a Körös partján, s hallotta,

hogy valaki segítségért kiáltozott...Nem této vázott, ruhástól a vízbe vetette magát, ugyanis a bajbajutott felborult a kajakkal. Ez a férfi bátor volt és nem vakmerő, hiszen egy embertársa életéről volt szó."

/B. L. 8.a 1./

Különösen érdekes az, amikor a tanulók a saját bátorságukról írnak. Nem tulzás azt mondani, hogy itt nem elfogultság, hanem helyes önértékelés nyilvánul meg.

" A sztrandon megcsusztam, és egy kisfiut véletlenül a vízbe löktem. Mindenki csak nézte, hogyan fuldoklik. Fájós lábbal, de utána ugrottam a mentésére. Félig kihuztam, amikor a barátom is segítségemre sietett. Lehet, hogy nem mindenki tett volna így."

/B. F. 8.b 21./

A hétköznapi bátorságot, napjaink bátorságát is leírják a tanulók. Utalnak a tett motivumaira is. Előfordul, hogy ítéletük alátámasztása tartalmi meghatározással történik. A saját életükből, környezetükből vett történetek is példázzák, hogy közel áll a gyermekekhez a mindennapok bátorsága.

" A multkor egy igen érdekes történetet hallottam. Egy pajtás a barátai val focizott. Véletlenül nagyobb lendületet vett, a labda az ablakot betörte. A pajtás nagyon bátor volt, mert azonnal jelentkezett."

/A. F.7.a 10./

A történetek, amelyeket a tanulók a történeti munltból, olvasmányaikból merítenek, bizonyítják, hogy ezek az élmények ebben a korban igen nagy hatással vannak a tanulók személyiségének alakulására.

" Olvastam, hogy az egyik legbátrabb római hős az volt, aki a hazája ellen nagy sereggel támadó királyt akarta megölni. Elfogták, de ő bátran az áldozati oltáron égő tűzbe tartotta kezét, hogy bebizonyítsa, nem fél a kínzástól."

/A. L. 8.o.9./

Bátornak a legtöbb megkérdezett olyan személyt tart, aki bizva erejében, félelem nélkül, vagy félalmét leküzdve cselekszik, s vállalja magatartásának következményeit.

" Sokszor nem az az ember a bátor, aki a legerősebb, vagy aki mindig ott van, ahol szónokolni kell a bátorságról. Ezt láttam akkor is, amikor Mikéről a Kózhuszár c. elbeszélés hősről olvastam. Félszeg, gyáva legénynek tartották. De amikor a tettekre került a sor, megmentette Nagybercsényi Miklóst. Bátorsága példa számomra."

/A. L. 7.a 17./

A tanulói válaszok megoszlása a bátor tett alanyát illetően:

1. Hétköznapi ember ,	4. Történelmi gyermekhős, nemzeti hős
a jelenkor embere	5. Egyéb
2. Általában ember	6. Filmhős, híres ember
3. Irodalmi hős	7. Önmaga

Összesítés:

5. táblázat

Ssz.	A		B		AB	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	2	3	48	48	50	28
2.	5	6	17	17	22	12
3.	27	35	-	-	27	15
4.	20	26	-	-	20	11
5.	-	-	16	16	16	9
6.	13	17	1	1	14	8
7.	3	4	10	10	13	7
					162	90

A bátorság elég gyakran férfitulajdonságként jelenik meg, de kisebb számban nők, gyerekek is alanyai a történeteknek. A bátorság e képviselőit főleg olvasmányélményeikből és iskolai tanulmányaik-

ból veszik. / Baradlayné/ A hétköznapi ember kategóriába besorolt alakok viszont legtöbbször férfiak.

Az irodalmi hős, mint a bátor tett alanya csak 'A' iskolában jelenik meg 15 %-ban. Az a feltevés látszik valószínűnek, hogy az egyik iskolában nagyobb súlyt fektetnek az irodalmi élmény tartóságára. Ugyanez a helyzet a történelmi, nemzeti hős, filmbeli alak, híres ember esetében. Ezek kisebb %-os arányuak, de csak 'A' iskolában fordulnak elő.

" Egy kisfiu bátran szedte össze a löszert a halott katonáktól a kommun idején Párizsban. Bármelyik percben életével fizethetett volna, hisz hullott a golyó, mint a záporosó. Az élet kockáztatása nagy bátorság, de ennél kisebb tettel is lehet valaki bátor. Bátor minden olyan ember, aki igaz ügyért harcol a köznap életben is."

/A. F.8.o. 11./

Hazaszeretet

" A hazaszeretet magában foglalja az ország érdekeivel és történelmi sorsával való törődést, az ország érdekeiért való önfeláldozás készségét; a büszkeséget az ország szociális és kulturális vívmányaira; az együttérzést a néppel, törekvéseinek szolgálatát, az ország történelmi multja és a multból örökölt tradíciók tiszteletét; a lakóhelyhez /város, falu, vidék, ország/ való ragaszkodást."

/ Etikai kislexikon 119. o. /

A tanulók erkölcsi fogalomkincsében a ritkán használt fogalmak közé tartozik. A gyerekek 3 %-a alkalmazta a jellemzések során. Az iskolai dokumentumok nagy súlyt helyeznek a fogalom lényegének megértetésére. Ezekben a szocialista hazaszeretetre és nemzetközi-

ségre nevelés formái vannak megfogalmazva. Ebbe beletartozik: a hazai táj és a dolgozó nép szeretete és megismerése, népünk kulturális alkotásainak megbecsülése, szocialista társadalmunk magasabbrendűségének és távlatainak elfogadása stb. A következőképpen szerepelnek e témák az új osztályfőnöki tantervben.

7.o. Akik életüket adták a népért

Hazafiság és politizálás

8.o. A munkásmozgalom hősei a népért

A tanulók 92 %-ának ítélete helyes. Az alábbi fogalmakat használják véleményük alátámasztására: bátor, igazságos, közelességtudó, becsületes, önzetlen. A helytelen ítéletek sorába tartoznak azok, amelyek általánosságokat tartalmaznak, vagy helytelen nyelvi megfogalmazásuak.

" Hazaszerető volt Dobó István, mert szerette hazáját, és mindent meg nem tett érte."

/B. F. 7.a 4./

Milyen jellemzők alapján ragadják meg a tanulók a hazaszeretet fogalmát?

12 csoportba soroltam a válaszokat a történetek /ítéletek/ tartalma

szerint. 1.Cselekvő hazaszeretet

2.Áldozatvállalás, hősiesség helytállás

3.Közösségért végzett munka

4.Tudásával, munkájával szolgálja hazáját

5.Hazai táj, szülőföld népének szeretete, megbecsülése

6.A haza és a társadalom védelme

7.Az élet feláldozása

8.Nemzeti értékeink megbecsülése

9.A környezet szebbé tétele

10.Népünk kulturális alkotásainak megbecsülése

11.Hűség a hazához, ragaszkodás a szülőföldhöz

12.Egyéb

Összesítés:

6. táblázat

Ssz.	A		B		A,B	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	11	14	21	21	32	18
2.	11	14	12	12	23	13
3.	9	12	12	12	21	12
4.	4	5	13	13	17	10
5.	6	8	9	9	15	8
6.	4	5	9	9	13	7
7.	8	11	3	3	11	6
8.	5	7	5	5	10	5
9.	7	9	-	-	7	4
10.	4	5	3	3	7	4
11.	1	1	4	4	5	3
12.	3	4	1	1	4	2
					165	92

A fenti táblázat számszerű és %-os ismertetést ad a fogalom alkalmazásáról. A tanulóknak az említett 12 kategóriába sorolt fogalomismerete arra enged következtetni, hogy a fogalom tiszta értése és alkalmazása a koruknak megfelelő színvonalat eléri. A cselekvő hazaszeretet fogalmát a tanulók 18 %-a alkalmazta helyesen.

" Egy könyvben olvastam az igazi hazaszeretetről. Két fiu kihallgatta a német katonákat, majd hosszú napokon át vándoroltak, hogy felkeressék Bem apót. Elmondták, mit hallottak. Bem alkalmazkodott a fiuk szavához, és a magyar sereg győzött. A két fiut erre a cselekedetre a hazaszeretet készítette."

/B. L. 7.a 5./

" Az 1849-ben kivégzett 13 tábornokot hazaszerető embereknek ismerem meg. A szabadságharc elején a győzelemben együtt voltak, együtt is haltak meg. Ők a hazaszeretet örök példaképei."

/B. F. 7.a22./

A tevőleges hazaszeretetre a történelmi hősök példáin túl a mindennapi élet eseményei sok lehetőséget nyújtanak.

"Édesapám egyszer beszélt nekem a hazaszeretetről. Akkor értettem meg, hogy hazaszeretet az is, ha szépítjük környezetünket, gondoskodunk a kihalt fák pótlásáról stb. Tehát mindenki a kis munkájával hozzájárul a fejlődéshez."

/A. L. 8.o. 7./

A ragaszkodás a szülőföldhöz és a hűség a hazához kategóriák rámutatnak azokra az érzelmi szálakra, amelyek a tanulókat a hazához fűzik.

"Egy ismerősöm tavaly nyáron a Szovjetunióba utazott. Mikor hazatért, elmesélte csodálatos élményeit, de hozzátette, hogy mindennél többet jelent neki a haza és a békési kis utcák" / B. L. 8, a 18./

A közösségért dolgozó ember is megjelenik a tanulók írásaiban. Ennek egyik formája az, amikor nem tényleges történetet írnak le, hanem a hazaszeretet ismérveit sorolják.

"Hazaszerető az, aki hazájához hű marad egész életében. Mindent megtesz, hogy hazája fejlődjön. Tiszteli törvényeit és kulturáját. Aktívan bekapcsolódik hazája politikai életébe."

/A. L. 8.o. 9./

A hazaszerető tett alanyát illetően a következő kategóriákba sorolhatók be a tanulók történetei:

1. A jelenkor embere, hétköznapi ember	5. Oszálytárs
2. Történelmi, nemzeti hős	6. Filmhős
3. Általában ember	7. Önmaga
4. Irodalmi hős	8. Közéleti alak

A fogalom értésének és alkalmazásának a következő táblázat szerinti kategorizálásával jutattam arra a következtetésre, hogy nem csupán

a történelmi multban keresik és találják meg a fogalom alanyát a tanulóknak, hanem élményszerű megállapításokkal a jelent tárják elének.

Összesítés:

7. táblázat

Ssz.	A		B		A,B	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	18	23	26	26	44	25
2.	14	18	22	22	36	20
3.	12	16	22	22	34	19
4.	19	25	8	8	27	15
5.	2	3	11	11	13	7
6.	6	8	-	-	6	3
7.	1	1	2	2	3	2
8.	1	1	1	1	2	1
					165	92

Az írásokban a jelenkor embere 25 %-kal szerepel a fogalom alanyaként. Elsősorban azért érdekes adat ez, mert jelzi, hogy a mai gyermekeket a ma problémái érdeklik elsősorban, érzéseik is inkább ehhez kötődnek. A történelmi, nemzeti hős - mint az alkalmazott fogalom alanya - is előtérbe kerül.

" Balczó Andrást, az olimpiai bajnok öttusázót hívták Kanadába edzőnek. Nem fogadta el, pedig ott sokkal többet kereshetett volna. Azt mondta, hogy inkább a magyar öttusázóknak adja át tudását."

/B. L. 7.a 3./

Az irodalmi hős 15 %-ban szerepel a történetekben, s ebben az olvasmányélménynek van nagy szerepe. Szép példája ennek a karddaltollal harcoló költő példája.

" Petőfi Sándor nagyon szerette a hazáját. Nemcsak a tollával, de karddal is harcolt a szabadságért. A költő a hazaszeretet példája -

képe, ma is szeretettel emlékeznek rá az emberek."

/A. L. 7.a 5./

A tanulók megnyilatkozásai a konkrét történetben kifejeződő, illetve általános megfogalmazású véleményeket juttatják kifejezésre. A hazaszeretet olyan jellemzője az embernek, amely alapvető feltételeken keresztül érvényesül: pozitív érzelmi kapcsolatok a környezettel, az érdeklődés elmélyülése, kiszélesedése, példák hatása, illetve olyan nevelési módszerek érvényesülése, amelyek a megfelelő viszonyulásmód, magatartásmód kialakulását elősegítik.

Igazságosság

" Az erkölcsi tudat fogalma, amely azt juttatja kifejezésre, hogy valamely viszonyokat kívánatosnak, az emberi lényeg és az emberi jogok meghatározott felfogásával összhangban állónak tekintünk...A szocialista igazságfelfogás szerint az ember érdemeit, a társadalomban elfoglalt helyét...társadalmilag hasznos tevékenysége határozza meg."

/Etikai Kislexikon, 133-134.o./

Az igazságosság az osztályfőnöki tantervben a 8. osztályban szerepel külön témaként. Címe: Igazságosság, becsületesség, megbízhatóság. Ez az óra mintegy összegez, hiszen korábban csak közvetve szerepelt a téma. A követelmény az, hogy a tanulók ismerjék fel a társadalmi, történelmi tények igazságos vagy igazságtalan voltát.

A tanulók 91 %-a helyesen ítél. Használják még a becsületes, őszinte, elfogulatlan fogalmakat. A 9 % téves ítélet oka egyrészt, hogy más fogalmakat használnak pl. bátor, békítő, a valóság felismerője. Másrészt nem igazságos tettet ítélnek annak. Pl. az osztály óra előtti zajongása miatt a tanár elhagyja az ígért szemléltetést.

A tanulók válaszai az igazságos tett mibenlétére vonatkozóan:

1. Igazságos büntetés	6. Helyes önbírálat,
2. Igazságosság döntésben,	elfogulatlan bírálat
ítéletben, tettben	7. Saját tévedés belátása
3. Igazságosság az osztályozásban	8. Igazságosság versenyeken
4. Igazságos elosztás	9. Egyéb
5. Igazságosság a közéletben	

Összesítés:

8. táblázat

Ssz.	A		B		A, B	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	14	19	24	24	38	21
2.	7	9	28	29	36	20
3.	14	18	12	12	26	15
4.	6	8	12	12	18	10
5.	5	6	4	4	9	5
6.	3	4	6	6	9	5
7.	5	6	1	1	6	3
8.	10	13	3	3	13	8
9.	4	5	3	3	7	4
					162	91

Az igazságosság fogalmában valakinek vagy valaminek igazságos volta, jellege, tulajdonsága nyilvánul meg. A tanulók válaszaiban sokszor az őket ért igazságos vagy igazságtalan ítélet dominál. Ezen belül igazságos tettek főleg az 1. 2. 3. kategóriába soroltakat tartják. /56 %/ Igazságosnak tartják azt, amikor valamely közösségben kialakult, elfogadott, megértett erkölcsi követelmény, eszmény megvalósul.

" Igazságosnak tartom azt a művezetőt, aki levon annak a dolgozónak a béréből, aki két órával később kezdte a munkát."

/B. F. 8.b 9./

Az ilyen példák arra világítanak rá, hogy a gyermek mindennapi tapasztalata, érintkezési köre befolyásoló tényező. Ez megnyilvánul a közvetlen környezetből ellesett történetekben.

" Jóska barátom olyan, mint egy bíró. Amikor a gyerekek összevesznek, nemcsak szétválaszja őket, hanem megmondja azt is, hogy kinek van igazsága. Nem számít, ha barátjáról van is szó."

/A. F. 7.b 3./

Az igazságos ítélet, döntés is szerepel a dolgozatokban, irodalmi, filmbeli példát idézve.

" Filmen láttam, hogy egy asszony ellopott egy kisgyereket, mert az övé meghalt. A gyermek igazi anyja a bírótól kért igazságot. Mind a két asszony magáénak vallotta a gyereket, ezért a bíró úgy ítélte, hogy a kicsit ketté kell vágni. Az igazi anya inkább lemondott, így derült ki az igazság."

/A. L.7.b 12./

Az igazságos tett alanyát tekintve a következő összesítésből látható, hogy a megoszlás a két iskolában különböző. A 'B' iskolában a nemzeti hős, filmhős, híres ember, irodalmi hős kategóriába alig esik választás. 'A' iskolában viszont eloszlának a választások. Kiemelkedik a csoportok közül a hétköznapi ember kategóriája, ahová mindazokat soroltam, akik mindennapi életünk résztvevői. Így beletartoznak az osztálytársak, a mikrokörnyezetben élő emberek.

Az igazságos tett alanya a tevékenységi területek szerint:

1. A jelenkor embere, hétköznapi ember	5. Híres ember
2. Tamár	6. Nemzeti hős
3. Irodalmi hős	7. Filmhős
4. Általában ember	8. Önmaga
	9. Egyéb

Összesítés:

9. táblázat

Ssz.	A		B		A,B	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	11	14	43	43	54	30
2.	-	-	30	30	30	17
3.	14	18	-	-	14	8
4.	8	10	6	6	14	8
5.	10	13	3	3	13	7
6.	12	16	-	-	12	7
7.	9	12	-	-	9	5
8.	1	1	2	2	3	2
9.	3	4	10	10	13	7
					162	91

" Egy osztálytársamat nagyon igazságosnak ismertem meg. Történt egyszer, hogy történelem órán a felelő gyereket bírálni kellett, s éppen a barátjának. Akármennyire fájt a bírálónak, hogy barátja rossz jegyet kap, igazságosan ítelt."

/B. L.8.a 1./

Kötelességtudás

"...a kötelesség a mindenkire egyformán érvényes erkölcsi követelménynek az adott konkrét egyén személyes feladatává való átalakítása, ...A szocialista társadalomban az egyes emberek kötelessége végtelenül sokféle formát ölt a társadalmi körülményektől és azoktól az élethelyzetektől függően, amelyekbe az illető ember kerül."

/ Etikai Kislexikon 159-160 o./

A nevelési terv által előírt követelmény, hogy a tanulók kötelességtudattal vegyék ki részüket a munkából, felelősségtudatuk kialakuljon. Az új oktatási és nevelési terv, mint a személyiségfejleszt-

tés során kialakítandó tulajdonságot tárgyalja.

7.o. Közösségi-közéleti aktivitás

8.o. A munka jog és kötelesség

A tanulók 87 %-a ítelt helyesen. Erkölcsi ítéletük szilárdságára mutat, hogy más fogalmakkal is alátámasztják véleményüket: bátor, önfeláldozó, önzetlen, állhatatos, lelkesmeretes.

A tanulók 13 %-a nem irt történetet, vagy ítélete elkapkodott, hibás. téves értelmezés pl. amikor csupán segítőkészségről vagy szorgalomról írnak. Előfordul semmitmondó meghatározás is. /Ugyanazon szóval való meghatározás./ Nem lehet hibátlanul elfogadni azt sem, ha valaki a kötelességtudás ellentétére ír példát, de kötelességtudónak könyveli el. /Eljátszotta az időt, este mégis tanult./

Ennek ellentéte: " hiába csábított a játék, első a tanulás."

/B.L. 7.b 2./

A történeteket a kötelességtudó magatartás természetét illetően az alábbi elemek szerint osztályoztam:

1. Tanulásban	5. Áldozat árán
2. A vállalt munka becsületes elvégzésében	6. A családdal kapcsolatos kötelességteljesítés
3. Példaadó kötelességtudás	7. A haza iránti kötelességteljesítés
4. Állapotbeli kötelességteljesítés	8. Meghatározás
	9. A kötelesség tudatos átérzése.

A tanulók válaszainak megoszlása:

10. táblázat

Ssz.	A		B		A,B	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	16	21	26	26	42	24
2.	10	13	30	30	40	22
3.	8	10	8	8	16	9
4.	6	8	7	7	13	7
5.	3	4	9	9	12	7
6.	11	14	1	1	12	7
7.	7	9	2	2	9	5
8.	5	6	2	2	7	4
9.	3	4	1	1	4	2
					155	87

Ez a fogalom jórészt a tanulásra vonatkozik, de a vállalt munka elvégzésére irt példák is szinte azonos számadatot tartalmaznak. A fogalom jól alkalmazott. A tanulók ismerik jelentését, és értékelik fontosságát. Erkölcsi tanulságot is vonnak le, amikor példaadónak tekintik az ilyen magatartást.

" Amikor az irodalom órára a kötelező olvasmányt dolgoztuk fel, sokáig subáztam, és elfelejtettem a részeket átnézni. Nem tudtam lefeküdni, mert bántott a dolog. Éjfél után egy óráig csináltam, s csak akkor fekvtem le. Most már nyugodtam".

/A. L. 7.b 16./

" A kötelességtudás nagyon szép erény. A Kincskereső Pipitér c. könyvben olvastam egy kislányról, aki rossz tanuló volt, hanyagságból maradt el mindennel. Iskolájának uttörői egy gyönyörű kastélyt kaptak, hogy abból uttörőotthont alakítsanak. Mivel Pipitér is részt akart venni a munkában, sőt a kincs keresésében, szorgalmasan kezdett tanulni, hogy bepótolja az elmulasztottakat. A regény végére kötelességtudó tanulóvá vált, mert belátta, hogy csak így ér célt."

/A. L.7.a 21./

A családon belüli kötelességteljesítés és az osztályközösségért végzett munka is összekapcsolódik a kötelességtudással a tanulók egy részénél.

" A legjobb barátnőm csapatkrónikás. Játék helyett is a naplót készíti. Példásan kötelességtudó és szorgalmas."

/B. L. 7.a 19./

A kötelességtudó magatartás alanya:

1. Uttörő, osztálytárs	5. Önmaga
2. Általában ember	6. Nemzeti hős
3. Szülő	7. Irodalmi hős
4. A jelenkor embere	

Összesítés:

11. táblázat

Ssz.	A		B		A,B	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	17	22	47	47	64	36
2.	15	19	14	14	29	16
3.	13	17	8	8	21	12
4.	14	18	5	5	19	11
5.	2	3	8	8	10	6
6.	4	5	4	4	8	4
7.	4	5	-	-	4	2
					155	87

Az uttörő, az osztálytárs áll a fogalom központjában, amennyiben érzésvilágukat a becsületes munkavégzés irányítja a köz haszna érdekében. Fogalommeghatározás is akad szép számmal, ezek rendszerint tömörek.

" A tanuló tanul, a dolgozó dolgozik, kötelességtudóak."

/A. F. 8.o. 2./

A tanulók 12 %-a a közvetlen környezetből veszi története tárgyát,

igy annak alanya a szülő.

"Édesanyám mindennap időben ér be a munkahelyére. Előzőleg gondoskodik rólunk, elkészíti a reggelit, ebédet, vacsorát, takarít, mosogat. Az én édesanyám a kötelességtudás mintaképe."

/B. L.8.b 9./

A szocialista társadalomban a nevelés alapvető célkitűzése az egyéni és közösségi érdek összehangolása, a kettő harmóniájának kialakítása. Ha a nevelés eredményeként az egyén magáévá teszi a közösség lényeges együttélést-szabályozó elveit, akkor képes arra is, hogy megfelelően döntsön. Ez egyben a közösség és önmaga iránti kötelesség tudatosulását jelenti. Ennek alapvető feltétele az ismeret és tudás. Csak a társadalmi együttélési elvek birtokában teszi lehetővé az egyén tudata, hogy a döntés, amely létrejön, magatartási biztonságot eredményezzen.

4. Az első vizsgálat adatainak összegezése

A helyes erkölcsi fogalmak csak úgy válnak a gyermek személyiségének belső értékeivé, ha cselekedtetés útján is tudatosulnak. Ahhoz, hogy a tanulók cselekvését magasfoku erkölcsi indíték motiválja szükséges, hogy a cselekvés sikere felett érzett öröm ne maradjon el, és legyen összhangban az erkölcsi normákkal. Igen fontos motiváló erő tehát az erkölcsi érzelem.

A tanulók válaszainak tartalmi összetevői azt mutatták, hogy erkölcsi ítéleteik világosak, helyesek az esetek többségében. Az élmény, amelyet emlitenek, az erkölcsi fogalommal adekvát. Gyakran felismerik egy-egy magatartásforma összetett voltát, használnak rokonfogalmakat. Az erkölcsi magatartás motivumait is felismerik. Sokszor a következmények szerepelnek az ítéletek megfogalmazásánál. Pl. valamely

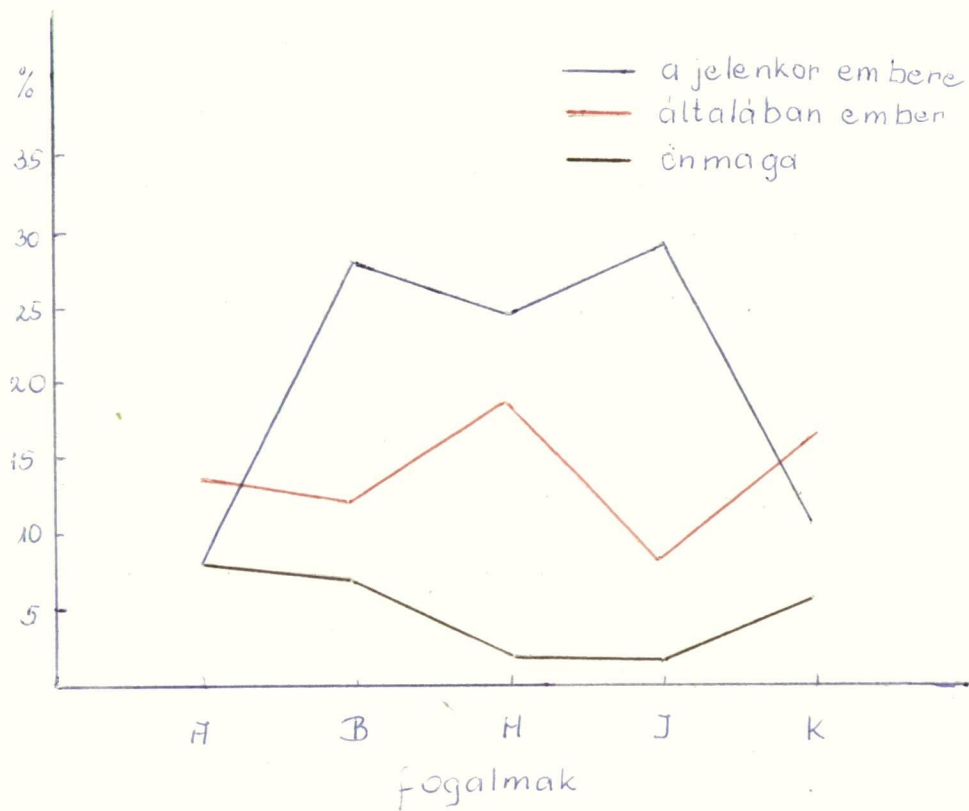
csinyért járó büntetést igazságosnak ítélnék. Ritkán, önmagukról is írnak. Ezek az ítéletek önismeretről, őszinteségről tanuskodnak. Helytelen értelmezések is előfordulnak, pl. kötelességtudó-törtető.

A tanulók erkölcsi tapasztalataiból kiemeltem az erkölcsi tett alanyára vonatkozó adatokat. A megoszlásban, a lányok és a fiuk véleményei között nincs számottevő különbség. Mindkét nemnél azonos, hogy elsősorban gyermek az alany a következő fogalmaknál: alkalmazkodás, kötelességtudás. Ez rámutat a tanulók ítéleteiben megmutató - a magatartást is befolyásoló - tendenciákra, hogy ti. ezek a tulajdonságok, ez a magatartásforma a gyermek számára érthető, elérhető követelmény.

Tulnyomóan a 'jelenkor embere' szerepel a tett alanyaként minden fogalom alkalmazásában. Az irodalmi hősök, történelmi személyek hatása is nagy. Ebben a korban igényként jelentkezik, hogy a serdülők kialakítsák magukban a mintaképre jellemző, vonzó tulajdonságokat. Ezt mutatja az, hogy a válaszokban az eszménykép erkölcsi tulajdonságáért való lelkesedés szembetűnő. Az eszménykép tevékenysége ugyanakkor motívum jellegű, azaz cselekvésre ösztönző hatással van.

A következőkben grafikonon szemléltetem a minden fogalom esetében meglevő 'a jelenkor embere', az 'önmaga' és az 'általában ember' kategóriákat.

Az erkölcsi tett alanyára vonatkozó adatok grafikus ábrázolása.

1. ábra

Fogalmak: A= alkalmazkodás

B= bátorság

H= hazaszeretet

I= igazságosság

K= kötelességtudás

Az ember nem születik az értékek tudásával. Az értékrendszerek - amelyek elősegítik az ítéletek kialakítását -, az ember szocializációs folyamatainak részét képezik. E folyamatban alakulnak ki az

ítéletek és az ennek megfelelő értékelő magatartásformák. Itt a mikrokörnyezetnek nagy a szerepe. /Család, iskolai közösség./

Hogy az egyes helyzetekben a tanulók megfelelő értékitéletet alkothassanak, el kell sajátítaniuk a helyes erkölcsi normákat és azonosulniuk is kell velük. Így az értékek belsővé válása /interiorizálódása/ bekövetkezik.

A konkrét vizsgálat adatai azt mutatják, hogy az élmény forrása szerinti kategorizáláskor a 'mikrokörnyezet' és a 'saját élmény' túlsúlyban van, hiszen ez a gyermek érintkezési köre. Élményeikből merítik a helyes szemléletet, amelyet a szülői ház kezd kialakítani, s a külső hatásokat figyelembe véve az iskola tudatosítja, tartósítja.

A tanulók válaszainak megoszlása a vizsgált öt fogalom vonatkozásában a tapasztalat forrása szerint.

1. Mikrokörnyezet	5. Tömegkommunikációs eszköz
2. Saját élmény	
3. Általánosítás	6. Tudásanyag
4. Irodalmi mű	7. Egyéb

Összesítés százalékos megoszlásban:

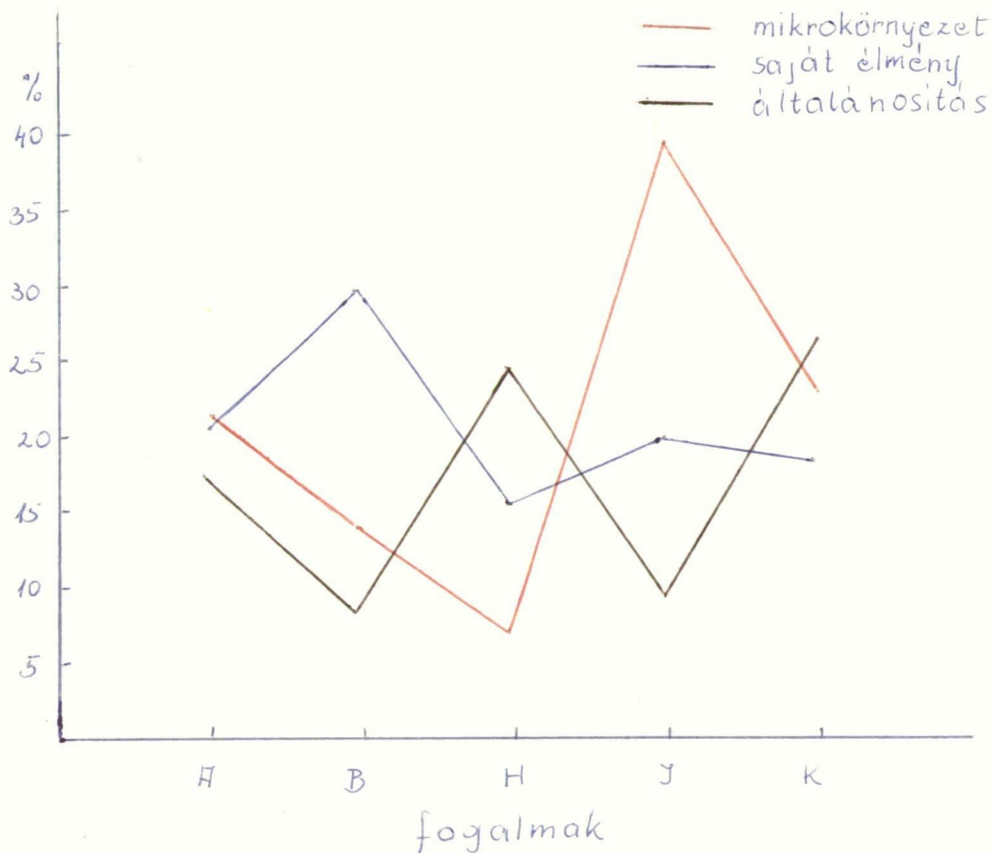
Ssz.	A	B	H	I	K
1.	22	14	7	40	24
2.	21	30	16	21	19
3.	17	8	25	10	27
4.	13	14	20	10	5
5.	5	11	4	4	12
6.	-	6	20	6	-
7.	-	7	-	-	-

A = alkalmazkodás; B = bátorság;

H = hazaszeretet; I = igazságosság;

K = kötelességtudás

A tanulók által megítélt magatartásforma esetében a tapasztalatok forrása a következőképpen oszlik meg a három legnagyobb %-os arányú kategóriában.

2. ábra

Fogalmak: A = alkalmazkodás
B = bátorság
H = hazaszeretet
I = igazságosság
K = kötelességtudás

Az élmény forrása szerinti kategorizáláskor az öt fogalom esetén a közvetlen környezet, a család, az iskola számszerű többséget jelent. A család hatása életre szóló érzelmek megalapozója. A 'saját élmény' már tágabb tapasztalati forrásból merít, és juttatja előtérbe a 'bátor', a 'hazaszerető' és az 'igazságos' fogalmakat.

A tanulók erkölcsi ítélete meglehetősen biztonságos. Az eddigiekből kitűnik, hogy a tanulók 78-92 %-a helyesen ítél. A részben helyes ítéletek rendszerint pontatlanságot takarnak. Az erkölcsi magatartás megítélésében az összteljesítményt tekintve az egyes iskolák között nincs jelentős különbség. Tehát az erkölcsi ismeretek szempontjából nem hátrányos helyzetű egyik iskola sem.

Az erkölcsi normák betartására vonatkozóan az iskola és az otthon közötti kapcsolat is látható, hiszen bekapcsolódik az erkölcsi normák ismeretkörébe az utcán és otthon látott erkölcsi magatartásmód értékelése. Nagyon fontos lenne szem előtt tartani azt a tényt, hogy a gyerekek rendszerint a felnőttektől veszi a példát. A gyermeket úgy kell nevelni, hogy pozitív érzelmeket ébresszünk bennük a tanulás, a helyes magatartási, viselkedési formák iránt.

A környezet, az emberek hatnak a tanulókra, rányomják bélyegüket magatartásukra, erkölcsi arculatukra. Az öröklődő hajlamok is hatnak némileg a személyiség alakulására, mint idegműködési típusa kialakulásának biológiai feltételei. Ezek a hajlamok változnak, alakulnak a társadalmi környezet hatására.

Az egyén erkölcsi alakítása, az ismeretek meggyőződéssé mélyítése, a tudományos megismerés módszerének elsajátíttatása nagymértékben függ az iskolás és a család kapcsolatától. Ennek megfelelően a gyermek reagálása az iskolai nevelő hatásokra különböző lehet. Amennyiben a család nevelése arra irányul, hogy az iskola elvárásai-

nak megfelelő attitűdöt alakítson ki, ez két módon lehetséges. A pozitív attitűdök kialakítása a gyermekben az iskolával és az iskolai nevelő hatásokkal kapcsolatban történhet a pozitív ráhatás eszközével. Ekkor a gyermek és az iskola kapcsolata nagy valószínűséggel problémamentes lesz. Összhang alakul ki a különböző irányból ráható elvárások és magatartása között. Ha azonban a család ugynevezett terrorisztikus eszközöket alkalmaz az elvárásoknak való megfeleltetés érdekében, akkor a tényleges célt nem éri el, ugyanis a magatartásforma, amit a gyermek magáévá tett, szorongáson alapul és nem meggyőződésen. Ez lehet oka az agresszívvá válásnak is. Ha viszont a család az iskolai követelményeket nem teszi magáévá, s nem orientálja ennek megfelelően a gyermeket, akkor az iskola, a pedagógus nehezen vagy egyáltalán nem tudja a gyermeket a helyes irányba terelni. Ennek következménye a közömbösség, a cinikus, önző, félrehuzódó, számító magatartás.

Azt kell elérni, hogy a növendék a meghatározott magatartási formáknak nemcsak a tanár által ellenőrizhető időben és területen tegyen eleget, hanem saját tapasztalatai alapján a későbbiekben is a követelményeknek megfelelően viselkedjék. Mindehhez megfelelő motiváció, illetve meggyőződés kialakítása szükséges.

A motívumformálás legalapvetőbb forrását a gyermek tapasztalatai jelentik, amelyek általánosítás, az erkölcsi lényeg tudatosítása útján vezetnek a megfelelő magatartásforma kialakulásához. Az erkölcsi motívumok az erkölcsi ítéletek színvonalában is kifejeződnek. S ha ezek a megnyilvánulások szilárd alapokon nyugszanak, akkor a személyiség motivációs szférájába úgy épülnek be, hogy szilárd magatartási tendenciákat váltanak ki. A feladat tehát az általános értékelőképeség és normatudat kialakítása, amely megnöveli a tanulók önmagukkal szemben kialakított igényeit, azaz lehetőséget ad önnevelésükre.

III. A TANULÓK ERKÖLCSI ÍTÉLETEINEK SZEREPE A MAGATARTÁS SZABÁLYOZÁSÁBAN

1. A motiváció, mint az erkölcsös magatartás indítéka

A korszerű pszichológiai és pedagógiai kutatások tanúsága szerint az erkölcsi tulajdonságok strukturájának kiemelkedő tényezője a motívumok rendszere, amely a gyermek viselkedését meghatározza. Megfelelő motívumok nélkül a gyermek nem sajátítja el, és nem idegzi be a szükséges viselkedési formákat, nem alakul ki benne egyes tulajdonságok igenlése, mások elutasítása.

A motiváció belső késztetés, energetikai jelleggel rendelkező tényező, amely tevékenységünk, és magatartásunk irányításában részt vesz, s valamilyen tényleges szükségletünk kielégítésével függ össze. A motívum tehát indítóok, ösztönzés, melynek hatására a tudatos vagy nem tudatos elvárásoknál egy cél irányában a viselkedés mozgásba lendül. Miután a motivált magatartás, tevékenység egyik alapvető sajátossága a célrairányultság, ezért a célok rendszerében a társadalmi szituációk, a szociális környezettel való kölcsönhatás is kifejezésre jut. A társadalmi elvárások, a társadalom által kialakított célok jelentik a teljesítménymotivációt. Az ember ugyanis arra törekszik, hogy tevékenységének eredménye összhangban legyen az adott tevékenységre vonatkozó társadalmi elvárással, céllal. Ha az egyén teljesítményei megfelelnek a kíváncságnak /mikrokörnyezete társadalmilag megalapozott kíváncságnak/, akkor a közösség megbecsülését kivívja.

Az emberi cselekvés motívumai a következők lehetnek:

- belső: önmagából kiinduló, belső szükségletként érvényesülő,
- külső: elvárás, jutalom, kényszer, félelem a kapcsolatteremtés igénye,
- komplex:külső motívációk közvetítésével ható belső tényezők.

Pozitív motivumokként a következők szerepelhetnek:

a cél világossága, érdeklődés, figyelem, jó érzelmi tónus, az eredmény ismerete, a pedagógus vagy a pedagógusközösség és az osztály sokféle ösztönző hatása.

Megerősítő tényezők:

siker, a magatartást minőségileg értékelő, az önbizalmat, önbecsülést fokozó, a tanulót ismerő pedagógiai vezetés stb.

Fontos és nagyjelentőségű kérdés, hogy a tanulók mennyire ismerik és hogy értékelik a velük közölt etikai ismeretanyagot. A magatartás és a tevékenység motiválójává válnak-e ezek, és hogyan realizálódnak adott helyzetben.

A tanulók erkölcsi arculatának, jellembeli sajátosságainak fejlesztési folyamata igen bonyolult. A nevelői célkitűzés a megfelelő értékattitűdök kialakítása, amelyek az egyéni magatartásban nyilvánulnak meg.

A normák ismerete, jelentőségének érzése eredményezi a megfelelő magatartást. A normára irányulás motivumai a következők lehetnek:

a/ Önismeret, önértékelés.

Az egyénnek a teljesítmény érdekében kifejtett erőfeszítései összevetve a saját magatartására vonatkozó elvárásaival.

b/ A kollektiva normáihoz való igazodás.

Összetevői: - a közösség elvárásai

- a közösség tevékenységében való részvétel

- részvállalás a felelősségből

c/ A társadalmilag értékes normáknak, ideálnak való megfelelés.

Utja: - önbecsülés

- önbizalom

- önmegvalósítás

A motivum tartalmát a környezet jelenségeihez, elveihez, a társadalom normáihoz, értékeihez való kapcsolat adja. Ez mutatja meg a cselekvés célját és tartalmát is. A bennünket körülvevő tárgyak közül azok motiváló erejűek, amelyek emocionálisan hatnak az egyénre, és amelyek valamilyen értéket közvetítenek számukra. Ennek megfelelően a motivumok következő csoportjai lényegesek:

a/ Egyéni motivumcsoport.

- belső készítés
- külső hatás
- saját helyzet megkönnyítése

b/ Társas motivumcsoport .

- a közösség meghatározta normák tudatosultsága
- cselekvési készenlét
- példaadás
- társakkal való helyes kapcsolat

A gyermekek igazán erkölcsös cselekvésre vonatkozó elképzeléseiknek megtestesülését egy eszményben keresik, amelyet számukra egy konkrét ember testesít meg. A serdülő számára a kialakult eszménykép hatékony erkölcsi motivumot jelenthet. /Erre irányul tökéletesedési törekvése./ Az eszmények általában nemcsak értékjellegű elemek hordozói. Bizonyos tekintetben követendő példát jelentenek, más tekintetben nem. Az adott világnézet alapján preferált tulajdonságok, magatartásmódok, cselekvések más, nem értékjellegű elemekkel keverednek, amelyekből általánosítás útján lehet az értéktartalmaikat megközelíteni. A személyek képviselte értékek elsajátítása, interiorizációja könnyebb, az általánosítás síkján mozgóé nehezebb.

Ha egy osztályközösségben olyan gyerekek válnak példaképpé,

akik pozitív magatartásmódok képviselői, akkor ez vélemény és magatartásformáló hatása révén az egész kollektíva tevékenységére hat.

Vannak negatív eszmények, amelyek nem érték-hordozók. Ezek létrejöhetnek pl. deviáns magatartásformákként, szélsőséges formában. Előfordul azonban, hogy ez az önmagában elítélendő magatartásmód tartalmaz pozitív elemeket, amelyek jó cél szolgálatában az emberi magatartást értékessé tehetnék.

Dascalescu R. /1970/ szerint az erkölcsi eszményképeket az értékek közötti döntés határolja körül. A döntés és választás minőségét " az értékek választásának kritériumát " és az ebből következő magatartást a választó " kulturális színvonala " határozza meg. A csatlakozás egy érték rendhez egyben állásfoglalás.

Az eszménykép akkor válik ösztönző erővé, motivummá, ha kialakult a gyermekek élettapasztalata, kialakultak megfelelő szükségletei és törekvései. Az eszmény tehát akkor hat, ha ez az ember erkölcsi megváltozásának célja, tevékenységének motivuma.

Az erkölcsi eszményképek vizsgálata sok esetben az erkölcsi eszménykép, mint viselkedési minta vizsgálatát jelenti. Így a vizsgálódások köréből sokszor kimaradnak a gyermekek sokféle gyakorlati megnyilvánulásai, legfontosabb viszonyulásai a tevékenységhez, másokhoz, önmagukhoz. Ezekben igazi eszményeik mutatkoznak meg. Fontos, hogy a gyermek világos képet alkosson magának a mintaképről, pozitívan értékelje. Ez majd tettekre, cselekvésre, önévelésre ösztönzi.

2. Konkrét tartalmak, lényegi jegyek, értékkorientációk szerepe az erkölcsi tudatosság fejlődésében

A pszichológiai, szociálpszichológiai kutatások /Bábosik I., Duró L., Biró K., Juhász F., Hunyadi Gy.-né, Horváth L., Majzik L.-né,

Nagy K., Szebenyi P.-né/ Rámutatnak arra, hogy az erkölcsi nevelés gyakorlatában nagy elméleti felkészültséget igénylő, mindenre kiterjedő, alapos kutatási bázison nyugvó megvalósításra van szükség. Az erkölcsi tudatosság vizsgálatához mulhatatlanul szükséges a meggyőződésen alapuló magatartásmód, cselekvés vizsgálata. Nem szabad megelégedni azzal, hogy a tanulók verbálisan tudjanak valamit az erkölcsről, a normákról, fogalmakról, szokásokról.

Kelemen L. /1967/ szerint az erkölcsi nevelés folyamatában vannak olyan objektív nehézségek, amelyek figyelmen kívül nem hagyhatók. Véleménye szerint a serdülők erkölcsi ítéletei sok tekintetben csak a tulajdonság, cselekvés felszíni jegyeit veszik figyelembe, valóságos erkölcsi arculatuk felülmulja erkölcsi fogalmaik, ítéleteik fejlettségét. Jelenlegi nevelési gyakorlatunk nem támaszkodhat sémákra, hiszen pl. ugyanazon erkölcsi ítélet a tanulóknál számtalan különböző motivumot, élményt, világnézeti attitűdöt takarhat.

Bábosik I. /1975/ szerint meg kell valósítani, hogy az erkölcsi nevelés folyamatába hatékony motivumok épüljenek be. Így érhető el, hogy a cselekvések egy megszilárdult motivum-hierarchia sorból determinálódjának.

Második vizsgálatom célja az volt, hogy az előzőkben felvetett problémák lényegi jegyeit vizsgáljam, azaz a tanulók életére és tevékenységére egyes területeken specifikusan jellemző erkölcsi tulajdonságokat és cselekvési motivumokat tanulmányozzam. A közösségi értékorientálás, mint a nevelési cél megvalósítását elősegítő metódus, az erkölcsi ítéletekben megnyilvánuló cselekvési készenlétet előidéző értékorientációkban jut kifejezésre.

A tanulóknak a következő kérdésekre kellett válaszolni: a vizsgálat első szakaszában.

1. Az alább felsorolt tulajdonságok közül válaszd ki a rokonszenves, illetve ellenszenves tulajdonságokat! A számodra legrokonszenvessebbel, illetve legellenszenvessebbel kezd!

1. aktivitás	10. önfeláldozás
2. engedelmesség	11. kötelességtudás
3. békességszeretet	12. akaraterő
4. belenyugvás	13. közösségi érzés
5. segítőkészség	14. hiuság
6. erőszakosság	15. öntudatosság
7. zárkózottság	16. szerénység
8. alkalmazkodás	17. céltudatosság
9. igazságosság	18. önállóság

2. A neked legrokonszenvesebb, illetve legellenszenvesebb tulajdonságot indokold!

/ A teljes kérdőív az 5. sz. mellékletben található./

Az első két kérdés azt célozta, hogy a tanulók helyes fogalomismeretéről képet kapjak.

- A fogalmi és normaismeret megfelelő ítéletekben nyilvánul-e meg? /rokonszenves, ellenszenves/
- A rokonszenves, illetve ellenszenves fogalmak megindokolása a lényeg kiemelésével történik-e?

A 18 fogalmat úgy választottam ki, hogy azok között a tanulók mindennapi életében előforduló, és elvontabb eszmeiséget tükröző fogalmak is szerepeljenek. A következőkben táblázatok szemléltetik a rokonszenves és ellenszenves fogalmak %-os megoszlását a tanulók ítéleteiben.

12. táblázat

A rokonszenves fogalmak %-os megoszlása:

Ssz.	A	B	C	Ö
1.	87	83	83	84
2.	79	85	83	83
3.	92	94	96	94
4.	30	38	53	41
5.	92	96	95	95
6.	2	2	5	3
7.	-	4	11	5
8.	44	85	85	76
9.	95	96	97	96
10.	84	89	86	87
11.	76	86	95	86
12.	63	75	95	78
13.	70	91	94	89
14.	1	1	4	2
15.	58	62	79	66
16.	60	59	70	62
17.	77	85	95	68
18.	57	64	83	68

Jelölések: 1-18-ig = a tulajdonságok számai

Ö = a rokonszenves, illetve ellenszenves fogalmak összlétszámhoz viszonyított százaléka

13. táblázat

Az ellenszenves fogalmak %-os megoszlása:

Ssz.	A	B	C	Ö
1.	2	13	10	10
2.	5	13	16	12
3.	1	3	3	3
4.	54	55	44	51
5.	3	3	5	4
6.	91	96	88	94
7.	85	94	89	91
8.	29	10	13	15
9.	2	3	3	3
10.	6	8	13	9
11.	12	11	4	10
12.	21	23	5	18
13.	7	5	6	6
14.	86	98	96	95
15.	20	58	18	28
16.	25	37	27	32
17.	12	10	4	9
18.	25	30	17	25

Jelölések: 1-18-ig=a tulajdonságok számai

Ö= a rokonszenves, illetve ellenszenves fogalmak összlétszámhoz viszonyított százaléka

Az erkölcsi nevelés feladatainak, tartalmának és módszereinek kiválasztásában abból kell kiindulni, hogy az ember, mint egységes személyiség nevelődik. Minden életkori fokon egyidejűleg formálódnak a különböző erkölcsi tulajdonságok, magatartási készségek, szokások. A különböző fokokon egy-egy tulajdonság kerül előtérbe, a figyelem középpontjába, de egyuttal fejlődniük, erősödniük kell az előzőleg kialakult erkölcsi tulajdonságoknak is.

Azok az erkölcsi tulajdonságok, amelyek számszerű többséget mutatnak, azaz jelen esetben a rokonszenves csoportba soroltattak a tanulók által, elsősorban közösségi jellemvonások.

A tanulók többsége a 18 tulajdonság közül az igazságosságot / 96 %/ a segítőkészséget /95 %/, a békességszeretetet /94 %/, a közösségi érzést / 89 %/találta rokonszenvesnek.

A hiuság, az erőszakosság és a zárkózottság megítélésekor a tanulók zöme helyesen vélekedett, amikor ezeket az ellenszenves fogalmak közé sorolta, jelezve ezzel, hogy ilyen negatív személyiség-tulajdonságok kialakulása ellen küzdeni kell. / 95 %, 94 %, 91 % / Ezek a magas %-os arányok rámutatnak a tanulók erkölcsi érzékenységére, amely ebben a korban természetes jelenség.

Feltűnő, hogy a következő fogalmak / belenyugvás, szerénység, öntudatosság, önállóság / százalékarányai a rokonszenves és ellenszenves besorolás tekintetében nem mutatnak nagy különbséget. Ezen tulajdonságok esetében a tanulók válaszaik összességükben nagyobb bizonytalanságot tükröznek, mint a többi 14 fogalom rokonszenves vagy ellenszenves kategóriába való besorolásakor. Ezt leginkább a belenyugvás fogalma mutatja, amely a nemtörődömség, az érdektelenség, a minden mindegy szemlélet tükrözője, s mint ilyen a tanulók 51 százalékában ellenérzést váltott ki. Ha pedig rokonszenvesnek ítélték e fogalmat, ennek

személyes beszélgetés keretében adták magyarázatát. Ugyanis a belenyugvás szerintük azt a helyzetet fejezi ki, hogy a közösség hasznára való intézkedéseket el kell fogadni.

Az öntudatosság fogalmát a tanulók 28 %-a ellenszenvesnek ítélte, mert - mint utaltak rá - egoista vonásokat tükröz.

Az önállóság esetében a 25 %-os negatív ítélet fogalomkeveredésre utal. Ez azt jelenti, hogy a tanulók az olyan magatartásformát ítélik el, amelynek jellemzője az önfejlődés. / 1. 12., 13. táblázat /

A szóban forgó 18 fogalomra az összpopuláció kb. 5 %-a nem reagált. Ennek részletes, fogalmankénti lebontását a 14. táblázat tükrözi.

14. táblázat

Be nem sorolt fogalmak %-os megoszlása:

	%		%
aktivitás	6	önfeláldozás	4
engedelmesség	5	kötelességtudás	4
békességszeretet	3	akaraterő	4
belenyugvás	8	közösségi érzés	5
segítőkészség	1	hiúság	3
erőszakosság	3	öntudatosság	6
zárkózottság	4	szerénység	6
alkalmazkodás	9	céltudatosság	5
igazságosság	1	önállóság	7

A második kérdés a legrokonszenvesebb, illetve legellenszenvesebb fogalmak kiválasztását kívánta a tanulóktól. Ez esetben indokolniuk is kellett választásukat.

A tanulók orientációja az erkölcsi értékek terén az erkölcsileg értékes, helyes magatartásmód kialakításának is mozgatója. Ez a különböző hatásmódok következtében a motiváció egyik formájaként jelenik meg. A motivumokat kutató kérdéssel / a legrokonszenvesebb, illetve a

legellenszenvesebb tulajdonság megindokolása / az ítélet, állásfoglalás erkölcsi értékmérőinek indoklását kapjuk, így a gyermek értékrend-szerét behatóbban megismerhetjük.

Jelen esetben a motívumokat két szempont alapján csoportosítottam:

- individuális kisugárzásu, indíttatásu,
- kollektív kisugárzásu.

Individuális kisugárzásu cselekvésről akkor beszélünk, ha a motívumok a személyes boldogulás, az egyén érdekeinek érvényre jutását tükrözik, s ennek következményeképpen a gyermeket a közösség életével kapcsolatos események nem érdeklik, társaival szemben közömbössé lesz.

Kollektív indíttatásu motívumról, cselekvésről akkor beszélünk, ha a társadalom a kollektív alapvető érdekei határozzák meg az egyén motívációs rendszerét, a közösségi tevékenység örömet okoz a gyermeknek.

Megnyilatkozik ez:

- a közös feladatokban való részvételben / aktivitás /;
- a feladatok elvégzésének kezdeményezésében / önállóság /;
- a közös ügy sikere érdekében kifejtett tevékenységben / segítőkészség, önfeláldozás, öntudatosság, céltudatosság/;
- a megbízások vagy önként vállalt feladatok lelkiismeretes teljesítésében / kötelességtudás /;
- a társakkal való érintkezés jellegében / alkalmazkodás, segítőkészség, igazságosság /.

A legrokonszenvesebb, és a legellenszenvesebb tulajdonságok kiválasztásának motívumai a 15. 16. táblázatban találhatók. A rokon-szenves fogalmak indokolása motívumainak elemzésekor szembetűnő az a %-os arány, amely a konkrét tevékenységre utaló indoklásokat / 38 % / juttatja kifejezésre.

" Egy filmben láttam, hogy a főszereplő élete kockáztatásával életet mentett meg. Ez nagy hatással volt rám."

/A. F. 7.a 2o./

Itt már némi érzelmi megnyilvánulást is megfigyelhetünk, előfordul ez akkor is, ha általános megfogalmazással indokolnak, azaz a motivumok az erkölcsi normák ismeretét mutatják.

" Azért választottam az igazságosságot, mert ha nincs igazság, akkor hazugság van, és én nem szeretem a hazugságot."

/B. F. 8.a 1o./

A legrokonszenvesebb és a legellenszenvesebb tulajdonságok kiválasztásának motivumai:

1. konkrét tevékenységre utalók	5. következménytudat
2. érzelmi megnyilvánulásra utalók	6. azonosulási vágy
3. általánosak / fogalomértelmezés /	7. nem indokolt
4. más erkölcsi fogalmakat is tartalmazók	

15. táblázat

A rokonszenves fogalmak %-os megoszlása:

Ssz.	A	B	C	Ö
1.	32	45	33	38
2.	6	16	13	12
3.	23	29	31	28
4.	10	9	13	11
5.	4	-	7	3
6.	21	1	2	6
7.	4	-	1	1

16. táblázat

Az ellenszenves fogalmak %-os megoszlása:

Ssz.	A	B	C	Ö
1.	18	35	12	25
2.	17	16	23	18
3.	40	30	36	34
4.	4	10	14	10
5.	17	8	14	12
6.	-	-	-	-
7.	4	1	1	1

Az általános megfogalmazások meghatározás, azaz fogalomértelmezés formájában fordulnak elő. Az alábbi idézeteket ennek szemléltetésére közlöm. A tanulók egyrészt a fogalmak részletes definícióját adják, másrészt egy-egy lényeges jegyet kiemelnek.

" Legrokonszenvesebb tulajdonság az önfeláldozás, mert az ilyen ember mások boldogságáért, nyugalmaért küzd. Nem a saját céljait akarja első-sorban megvalósítani."

/B. F.8.a 4./

" Azért ellenszenves az erőszakosság, mert nem szeretem az olyan embert, aki célját erőszakkal, kényszerrel valósítja meg."

/A. L. 7.b 13./

" Legrokonszenvesebb tulajdonság a lo-es, / önfeláldozás / mert a hazának legjobban kell az esetleges háboru kitörésekor."

/B. L. 8.a 17./

Az erkölcsi ítéletek megfogalmazásakor a tanulók más erkölcsi fogalmakat is felsorolnak véleményük alátámasztására.

" Aktiv, ügyes, példamutató, megállja a helyét az őrsi munkában, az ilyen gyerek rokonszenves."

/A. F. 7.b 23./

Valamely tulajdonság igenlésének vagy elutasításának motivuma lehet a következmény előrevetítése.

" Nekem azért rokonszenves az akaraterő, mert ha valami nem megy, akaratlanul lehet segíteni rajta, és aki ezt meg tudja csinálni, az nagy dolgokra lesz képes."

/A. F. 7.b 26./

Szintén a következmény tudata hatja át a következő tanuló véleményét, de nem pozitív motiváció tükröződik benne.

" Azért jó, ha valaki aktiv, mert annak barátai, tanárai, szülei örülnek, és ennek eredménye is lehet."

/A, F. 7.a 22./

Egyes fogalmak igenlése úgy fejeződik ki a tanulók ítéleteiben, hogy a tulajdonság önmagukban való meglétét hiányolják, illetve a környezetük egy tagjában, pl. a barátban való megnyilvánulását tartják követendőnek.

" A legrokonszenvesebb a 16-os / szerénység /, mert én éppen olyan nem vagyok, pedig talán éppen erre lenne legnagyobb szükségem."

/B. F. 8.a 9./

A személyes kapcsolatokon belül kialakuló rokonszenv és azonosulás - amit a nevelőmunka is fokozhat -, kifejlesztheti az általános alkalmazkodási készséget a társadalmi követelmények iránt is.

" Azért rokonszenves nekem az aktivitás, mert ilyen a barátnőm, és mert az ilyen ember meggyőződésből dolgozik a közösségért."

/A. L.7.a 15./

A tanulók mindig azoknak a konkrét kapcsolatoknak értelmében cselekszenek, amelyek bizonyos embercsoportokhoz, mikrokönyezetükhöz fűzik őket. Előfordulnak azonban konfliktusos kapcsolatok is. / Szülők, nevelők, pajtások, idegen felnőttek. / A konfliktus lehet időleges / apró nézeteltérés / és hosszantartó. Ez utóbbi konfliktust - amennyiben a szülők vagy a nevelők az érintettek -, nehéz feloldani. Valószínűleg ez tükröződik a következő vallomásban, amely személyes, már megélt élményekre utal.

" A békeszeretetet irtam elsőként, mert a békességet szeretem, de nekem sajnos nincs benne részem."

/ C. L. 8.b 24./

A motivumok - mint a legrokonszenvesebb fogalmak indítékai - sok esetben az ilyen tulajdonságokkal bíró személy viselkedésformájára utalnak.

" Aki a békét szereti, aki nem uszítja az embereket egymásra, nem veszekszik, jóban van mindenkivel, az nekem rokonszenves."

/ B. L.8.b 15./

A tanulók értékorientációjának megfelelő ítéletek között a 7. és 8. osztályosok viszonylatában bizonyos különbség tapasztalható.

A 8. osztályosok véleménynyilvánítása mindinkább az általánosítások síkján mozog, pontosabb meghatározásokat adnak. A teljességre törekvés is inkább itt figyelhető meg a komolyabb tudatosító munka következményeként.

Az erkölcsi fejlettség minőségét az mutatja, hogy az egyén döntése, állásfoglalása, cselekedete individuális vagy közösségi irányú. A szocialista erkölcs normái az egyén magatartását szabályozó belső erővé csak akkor válnak, ha a közösség szükséglete az egyén belső szükségletévé válik. Ez figyelhető meg az egyes fogalmak rokonszenvesességének vagy ellenszenvesességének indokolásaiban. Mielőtt ezt fogalmanként értékelném, bemutatom a legrokonszenvesebb és a legellenszenvesebb fogalmak összesített adatait. / l. 17., 18. táblázat /

17. táblázat

A legrokonszenvesebb fogalmak számszerű és %-os összesítése:

Ssz.	A		B		C		Ö	
	Elő- ford.	%	Elő- ford.	%	Elő- ford.	%	Elő- ford.	%
1.	29	35	34	19	29	28	92	25
2.	1	1	3	2	1	1	5	1
3.	8	10	23	13	14	13	45	12
4.	-	-	1	0,5	-	-	1	0,2
5.	7	9	12	7	7	7	26	7
6.	-	-	1	0,5	2	2	3	0,8
7.	-	-	1	0,5	-	-	1	0,2
8.	-	-	3	2	-	-	3	0,8
9.	3	4	35	19	8	8	46	13
10.	10	12	15	8	3	3	28	8
11.	3	4	8	4	8	8	19	5
12.	2	2	19	10	7	7	28	8
13.	7	8	13	7	11	10	31	8
14.	-	-	-	-	-	-	-	-
15.	3	4	2	1	1	1	6	2
16.	2	2	1	0,5	4	4	7	2
17.	3	4	8	4	2	2	13	4
18.	1	1	3	2	5	5	9	2
X	3	4	-	-	1	1	-	1
<hr/>								
	82	100	182	100	103	100	367	100

Jelölések: 1-18-ig = a tulajdonságok számai.

X = be nem sorolt tulajdonságok.

A számszerű és %-os összesítés adatai tükrözik, hogy a tanulók többsége az aktivitást, az igazságosságot és a békességszeretetet tartja legrokonszenvesebb fogalomnak. / 25 %, 13 %, 12 % /
 Sorrendiségben a közösségi érzés, az önfeláldozás, és az akaraterő következik. / 8 %, 8 %, 8 % /

18. táblázat

A legellenszenvesebb fogalmak számszerű és %-os összesítése:

Ssz.	A		B		C		Ö	
	Elő- ford.	%	Elő- ford.	%	Elő- ford.	%	Elő- ford.	%
1.	-	-	9	5	5	5	14	4
2.	-	-	8	4	3	3	11	3
3.	-	-	4	2	-	-	4	1
4.	11	13	20	11	10	10	41	11
5.	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	46	56	87	48	62	60	195	53
7.	3	4	9	5	7	7	19	5
8.	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	-	-	-	-	1	1	1	0,3
10.	-	-	2	1	1	1	3	0,8
11.	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	1	1	-	-	-	-	1	0,3
13.	-	-	-	-	-	-	-	-
14.	18	22	34	19	13	12	65	18
15.	-	-	4	2	-	-	4	1
16.	-	-	2	1	-	-	2	0,5
17.	-	-	2	1	-	-	2	0,5
18.	-	-	-	-	-	-	-	-
X	3	4	1	1	1	1	5	1
	82	100	182	100	103	100	367	99,4

Jelölések: 1-18-ig = a tulajdonságok számai.

X = be nem sorolt tulajdonságok.

Az ellenszenves tulajdonságok megítélésében mind a három iskola tanulói azonos állásponton voltak. A legtöbben az erőszakosságról, a hiuságról, a belenyugvásról, a zárkózottságról irtak, mint legellenszenvesebb fogalomról. / 53 %, 18 %, 11 %, 5 % /

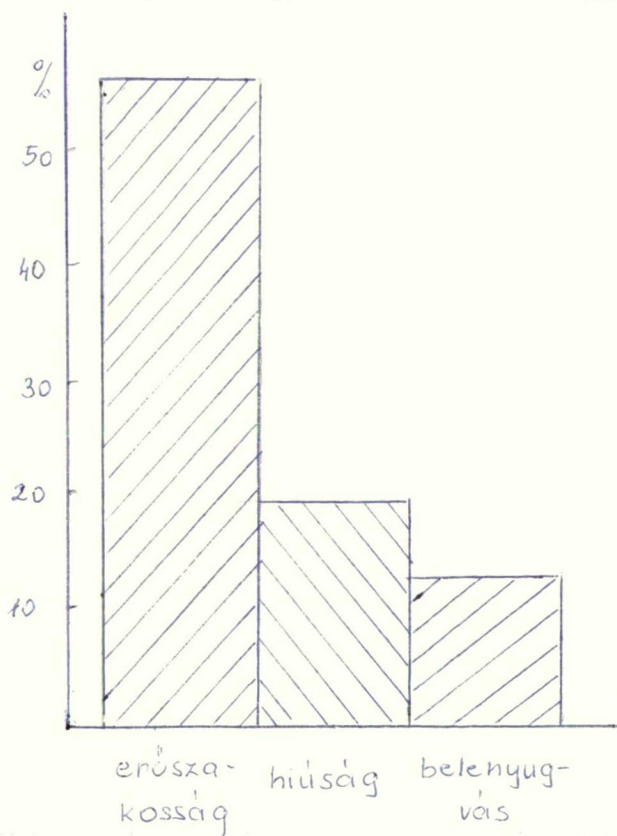

A legrokonszenvesebb fogalmak gyakorisága

3. ábra

A legellenszenvesebb fogalmak gyakorisága

4. ábra

Az aktivitást a tanulók 25 %-a ítélte a legrokonszenvesebb fogalomnak. A válaszok általános megfogalmazásban az aktivitást a következőkre vonatkoztatják:

- egyszeri tevékenységre,
- egy bizonyos tevékenységformára,
- az e tevékenységkörben tanúsított magatartásra.

Elsősorban a közösségért végzett munkában megnyilvánuló aktivitást emelik ki. A következő motivumok szerepelnek indokaik között:

- közösségért végzett munka,
- tettekézség,
- azonosulás / identifikáció /,
- önmaga példaként való említése,
- érzelmi megnyugvás a tett eredményeként,
- érdekmotivum.

A tanulók többségénél az aktivitás az egy bizonyos tevékenységi körben megnyilvánuló magatartásformát jelenti. Ennek egyik változata, amikor kimondottan a közösségi szempont szerepel a fogalom rokonszenvességének indokolásában.

" Szerintem, ha valaki aktív, akkor az végez közösségi munkát, és így hamarabb be tud illeszkedni a közösségbe."

/C. L. 8.a 8./

Több esetben még inkább mozgató erőként említik a tanulók azt, ha a közösség elismeri, értékeli az aktivitást. Előfordul, hogy az indokolások aktivitásra indító motivumot nem jelölnek meg, hanem a saját példájukkal támasztják alá véleményüket.

" Azért rokonszenves számomra az aktivitás, mert magam is ilyen vagyok."

/C. L.7.a 1./

Az aktivitás, a jól végzett munka érzelmi megnyugvást jelent, mint ahogy néhányan írják. Ezzel egy újabb, - a következményt magában rejtő - fogalmat kapcsolnak a már meglévőhöz.

" Az aktivitás a legrokonszenvesebb, mert az ilyen ember nem magába zárkózó, és amit vállalt, teljesíti."

/A. F.7.b 2./

Az idézet jó példája annak, hogy a fogalom rokonszenvesességét ellentétpárja segítségével magyarázzák meg, sőt - mint jelen példánkban látható - újabb fogalmat / kötelességtudó / csatolnak a már meglévőhöz megerősítésképpen.

Az aktív személlyel való azonosulás is megfigyelhető a válaszokban, amennyiben ezek magatartását tartják követendőnek. Az identifikáció tárgya lehet szülő, testvér, tanár, barát stb. Hogy kivel azonosul a gyerek, az nagyban függ az érzelmi viszonyulástól. Legtöbbször nem spontán és rövid ideig tartó kapcsolatok eredménye az identifikáció, de sok esetben befolyásolják ezt a gyermekekre irányuló kisebb vagy nagyobb közösségek elvárásai. Ezeknek nagy szerepe van az értékek interiorizálódásában. A példaképet, mint az azonosulás tárgyát legtöbb esetben a barát, a barátnő képviseli, mint ahogy a tanulók válaszaiból ki is tűnik. E korban nagyon fontosak ezek a kapcsolatok, amelyek hatnak a serdülőkre, mint magatartási minták. A személyi kapcsolatokat segítik azok a jellemvonások, amelyek a személyiség sajátjává válnak, s egyben a pszichikai folyamatok és a pszichikai kapcsolatok jellegzetességeit is tükrözik. / segítőkészség, megértés, őszinteség, nyíltság, bizalom stb. /

Szerepelnek a válaszokban - bár kevés számban - érdekmotívumok is, amelyek szerint: "...az aktivitás jó pont az illetőnek."

/B. L. 7.b 3./

Ez olyan szélsőséges példa, amely torz jellemvonásokat tükröz. Individuális szempontú elgondolás, a közösségi indíttatások háttérbe szorítását jelenti. Fogalomkeveredés is előfordul az aktivitás-önállóság vonatkozásában.

"...aki aktív, szeret mindent egyedül csinálni."

/B.F. 7.c 1./

Az igazságosság az ilyen korú tanulók állandó problémája. E fogalom tartalmi jellemzőit az iskolai dokumentumokban rögzített erkölcsi követelménytámasztásnak megfelelő mutatók adták, amelyek a tanulók válaszáinak motivumait tükrözték. A leggyakoribbak a következők voltak:

- igazságos cselekedet, döntés,
- önmagunkkal vagy másokkal szembeni elfogulatlan ítélet,
- az igazságosság a társadalom alapja,
- önbírálat,
- alapos mérlegelés / mint a döntés megelőzője /,
- igazságba vetett hit.

" Szerintem az igazságnak mindig győznie kell. Az igazságos ember megismeri és bírálja önmagát, és a rossz tulajdonságok ellen minden erejével küzd."

/B.L.8.b 18./

" Az igazságosság nagy szerepet játszik az ember életében. Aki mindenben igazságos, azt nagyra becsülik."

/B.L. 7.a 23./

Olyan érzelmi megnyilvánulások is megtalálhatók a motivumok között , mint : "...aki igazságtalan, az nem ember." /A.F. 8.o. 5./

Más megfogalmazásban az igazságosságot olyan oldaláról ragadják meg, amely lényegi összetevőjére utal.

" Az igazságosság elfogulatlanságot jelent."

/C. L. 7.b 18./

A motivumok között - amelyek a helyes ítéletet alátámasztják -, másodlagos motivumokat is találunk. Ezek nem a lényegre mutatnak, és nem is újabb tulajdonságok felsorakoztatásával indokolnak.

"...az emberek nagyra becsülik az igazságosságot."

/B. L. 7.a 22./

A békeesszseret az összpopuláció 12 %-ánál került a rokonszenves fogalmak közül az első helyre. Ez azt jelenti, hogy a gyermekek az emberek zavartalan, békés együttélését, illetve kisebb közösségükben a békeesség megvalósulását, állandósulását igénylik.

" Azért, mert békeességben nyugodtan lehet együttműködni, együtt dolgozni."

/A. F. 7.b 24./

" A legrokonszemvesebb a békeesszseret, mert azt szeretném, ha a világ népei békeességben, szeretetben élnének. Nem szeretem a vitázó, kötekedő embereket."

/A. L. 8.o. 1./

A motivumok között elég gyakori a béke szeretetére utalás, ez azonban nem mindig jár együtt bővebb kifejtéssel. Elsősorban emberi társadalmi, közösségi szempontokat vesznek figyelembe a tanulók. A 7. osztályosok számára inkább a saját életüket, közösségüket érintő viszonyulásmódok, cselekedetek a döntőek, míg a 8. osztályosok több, nagyobb távlatlall rendelkező motivumot sorolnak fel.

Összegezve tehát a békeesszseret motivumai a következők:

- a társas kapcsolatokban nélkülözhetetlen,
- a békeesség szeretete, a háboru elutasítása,
- definíció.

Az önfeláldozás is preferált tulajdonságként szerepel a tanulók ítéleteiben. A fogalom rokonszenvenességét a következőképpen indokolják:

- másokért vagy nemes ügyért , eszmékért életet adni,
- saját életet kockáztató áldozatvállalás,
- hasonlóvá válás igénye.

A legértékesebbek azok a válaszok, amelyek mások, a közösség érdekeit, a közös cél elérését, magasrendű eszmények megvalósulását tartják szem előtt.

" Azért rokonszenves számomra az önfeláldozás, mert aki ilyen, az nem futamodik meg, nem gyáva, önfeláldozóan küzd a céljáért."

/B. L. 7.a 5./

Majdnem teljes definíciót ad a következő tanuló:

" Az önfeláldozás a legszebb emberi tulajdonság. Nincs szebb annál, ha valaki feláldozza magát az eszméért vagy valakiért."

/B. L. 8.b 14./

A " sokat tehet másokért " / barátaiért, társaiért, az emberiségért / szempont a közösségi irányulás kifejezője, s mint ilyen az ítéletekben tükröződő egyre magasabbrendű szempont érvényesülését juttatja kifejezésre.

Az akaraterő fontos jellemtulajdonság, s mint ilyet értékelik a tanulók. / 8 % választja a legrokonszenvesebbnek./ Elsősorban mint a nehézségek leküzdésében szerepet játszó tulajdonság szerepel.

" Ha van is hibája, és van akaratereje, akkor a hibákat jó tulajdonsággá változtathatja."

/C. F. 7.b 23./

A másokra, társakra hatni tudás is szerepel az indokolásokban, jelezve ezzel, hogy az egyén kialakult tulajdonságai mennyire lényegesek

a közösség formálódása szempontjából.

" Egy embernek legjobb tulajdonságai a segítőkészség és az akaraterő. Ezekkel hatni tudunk társainkra.

A tanulók 8 %-a a közösségi érzést tartja a 18 fogalom közül a legrokonszenvesebbnek. Értékelik a közös tevékenységet, a közös megmozdulásokat, a közös eszmék, célok által vezetett magatartásmódot. A gyermek lelkivilágának közösségi vonatkozású érzései leginkább a játék, a közös munka, a közös szórakozások stb. terén jutnak kifejezésre. A közösségi érzés a legrokonszenvesebb fogalmak gyakorisági sorában a negyedik helyen áll. A tanulók a szóban forgó fogalom értelmezését, annak magyarázatát a következőképpen adják. Okadatulásuk sokszor egészen frappáns.

" Közösségi érzés nélkül nincs közösség."

/C. L.7.b 12./

" Azért a legrokonszenvesebb a közösségi érzés, mert aki a közösséggel együtt érez, munkájából kiveszi részét, az a társadalom számára is hasznossá válik."

/B. F. 8.a 6./

Amíg az előbbi ítélet a 8. osztályos fiú megfogalmazásában szélesebb látókörre, nagyobb összefüggések felismerésére utal, addig a következő 7. osztályos lány mikrokörnyezetének szükségletét tartja szem előtt.

" Ha nincs az osztály tagjaiban közösségi érzés, akkor nem jó az osztályközösség. Nem szabad belenyugodni, mert akkor nem halad előre az osztály."

/C. L.7.b 1./

A tanulók a közösséghez való érzelmi kötődést is lényegesnek tartják.

" Nekem a legrokonszenvesebb a 13-as tulajdonság, / közösségi érzés/ mert szeretek közösségben élni, szeretem a közösséget."

/A. L. 8.o.8./

A közösségi érzés, mint az emberek közötti pozitív viszonyulás igénye közvetve, más fogalmak megítélésekor is megtalálható motivumként.

" Azért a legrokonszenvesebb a 10-es, mert a közösségért való önfeláldozó tevékenység a legszebb szerintem."

/A. F. 7.b 14./

A társadalmi hatások, együttélési normák interiorizációja az egyén belső feltételein keresztül történik. / Tapasztalat, érdeklődés, hajlam, jellemvonások./ Az erkölcsi tapasztalás, megismeréss során a spontán oldal szerepére nem lehet túlzottan támaszkodni. A tudatos nevelés és önnnevelés szerepét kell erősíteni. A pedagógusnak a spontán hatásokat ismernie, elemeznie kell, s miközben a társadalmi együttélési normákat, szabályokat ismerteti, tanítványai erkölcsi nézeteit, erkölcsi értékelő rendszerét formálja.

Szükségesnek találom még a gyermekválaszokból leszűrt néhány rokonszenves fogalom rövid elemzését. Ezek a: segítőkészség, kötelességtudás, céltudatosság. E fogalmak pszichológiai alapon álló motivációi elsősorban közösségi vonatkozásúak.

A segítőkészség motivumai a tanulók írásaiban:

- közösségi jellemvonás	- az elvárásoknak megfelelő
- fogalomértelmezés	megfogalmazás
- példaadás	- érzelmi kicsengés

" Nekem azért a segítőkészség a legrokonszenvesebb, mert ha valaki bajba kerül, akkor mások segítik, támogatják, együtt éreznek vele. Ez szép tulajdonság."

/A.L. 7.b 11./

Többen nem igazi indittékként az elvárásoknak megfelelő választ adtak. Ebből azonban saját meggyőződésen alapuló véleményre következtetni nem lehet.

" Mindenütt kell segíteni."

/B. F. 7.a 12./

A kötelességtudás feltételezi a kötelesség ismeretét, és azt az erkölcsi követelményt fejezi ki, hogy az adott esetben tudatosan cselekedjék az egyén. Így személyiségjegyei között fontos szerepet tölt be e tulajdonság. A válaszok többsége a fogalom teljes vagy részleges meghatározását adja, ez utóbbiban általában a munka, az iskolai munka szerepel részterületként.

" Számomra azért a legrokonszenvesebb a kötelességtudás, mert ez a vállalt feladat becsületes, lelkiismeretes végrehajtását jelenti."

/C. L. 7.a 8./

Összefügg e fogalom a tanulók válaszaiban a felelősséggel, az öntudattal és a lelkiismerettel.

A céltudatosság akarati sajátosság, a célját világosan látó, arra tudatosan törekvő ember jellemzője.

" Ember cél nélkül nem élhet."

/B. L.8.a 17./

A válaszok tartalmi összetevői a következők:

- cselekvésben megnyilvánuló célratörés	- gondolatokban megnyilvánuló célratörés
- azonosulási vágy	- fogalomértelmezés

" A céltudatosság azért rokonszenves nekem, mert szeretem, ha valaki elhatározza magát valamire, azt át is gondolja, véghez is viszi."

/C. F. 7.a 11./

Az identifikáció tárgy-a lehet valamely irodalmi személy, mint ahogy az alábbi idézet igazolja.

" Olvastam egy könyvet, amelyben a főszereolőt a céltudatosság jellemzi. Szeretnék én is ilyen ember lenni."

/A. F.7.b 21./

Az alábbiakban az ellenszenves tulajdonságok elemzésére térek át. E tulajdonságok közül az erőszakosság foglalja el az első helyet./ 53 %/
Egy bizonyos tevékenységgörre utalás, vagy általános megfogalmazás formája jellemző a válaszokra.

" Azért ellenszenves az erőszakosság, mert a gyengébbekkel nem illik verekedni."

/B. F. 7.c 2./

A fogalom ellenszenvenességének indokolása elsősorban tartalmi összetevői alapján történt:

- az erőszakos tett elítélése,
- az erőszakosság, mint jellemvonás elítélése,
- a következmény figyelembe vétele,
- fogalommagyarázat,
- érzelmi megnyilvánulásra utaló.

" A legellenszenvesebb a 6-os tulajdonság, mert az erőszakosság sok kellemetlenséget okoz, annak is, aki erőszakos, és a közönségnek is."

/A. L. 7.b 9./

A tanulók az erőszakosságot a viszály alapjának tartják mikro - környezetükben, és eljutnak a makrokörnyezetig, a világban dúló hábo-

ruk ellenzéséig. A válaszok legtöbbje érzelmi megnyilvánulást is kifejez, s mint ilyen, a fogalom, a tulajdonság elítélését erősíti.

" Az erőszakos embereket megvetem."

/C. F. 7.b 13./

Megjelenik a társadalomból való kiközösítés motivuma is, mivel az ilyen ember nem talál utat a közösséghez.

" Aki erőszakos, kiközösíti magát a társadalomból."

/C. L. 8.b 15./

Azok a megfogalmazások, amelyek a " nem szeretem" ítéletet tartalmazzák, a fogalom ellenszenvenességének igazi motivumairól nem szólnak. Előfordul az is, hogy a gyermek téves ítélete fogalomcserére utal azaz nincs szilárd alapja ítéletformálásának.

" ...nem szeretem az erőszakosságot, az erőszakos szülőket."

/B. L. 7.b 21./

El kell érni, hogy a gyermek vállalja tetteiért a felelősséget. Az érvényes értékrend ismerete, belátása és tudatosulása legyen az irányadó, és ne a félelem, a tekintélyelv, a közvélemény alapján és hatására cselekedjenek. Fejleszteni kell a tanulók egyéni felelősségérzetét, felelősségvállalási készségét. Ennek a csoportban kialakított normák alapján kell kialakulnia. A pedagógus tegye lehetővé, és váljék igénnyé, hogy a közösség vonja felelősségre a hibázókat, illetve láttassa be a helyes eljárásmódokat.

A hiuság a vizsgált korosztály 7. 8. osztályos csoportjainak válaszaiban olyan erkölcsi érzelmként szerepel, amely a figyelem felhívására, az irigyság, vagy a csodálat felkeltésére irányul. A hiuság erkölcsi tulajdonsággá válhat, amennyiben az egyén magatartásának egyedüli irányítója környezetének véleménye.

Ez tükröződik a tanulók válaszáinak csoportosításakor:

- fogalomértelmezés körülírással,
- fogalomértelmezés szinonima alkalmazásával,
- konkrét példa segítségével mutatnak rá káros voltára,
- a fogalom és a nyilatkozó viszonyának meghatározása
/ negatív érzelem /.

" A hiu emberek sokkal többet hisznek magukról, mint amilyenek. Ugy érzik, körülöttük eltörpül a világ. Visszataszító e tulajdonság."

/A. L. 8.o. 1./

" Nekem a legellenszenvesebb a hiuság, mert az ilyen gyerek nem tud beleilleszkedni a közösségbe. Elriasztja magától pajtásait."

/B. L. 7.a 17./

" Azért ellenszenves nekem a hiuság, mert a hiu ember csak kívülről jó, belül üres."

/C. F. 8.b 7./

Előfordul, hogy a tanulók az önteltség, önhittség fogalmi összetevőivel fejezik ki ellenszenvüket a hiuság iránt, s így fogalomkeveredés keletkezik.

"...azért, mert a hiu ember önmagát minden és mindenki fölé helyezi."

/B. F. 7.a 8./

A belenyugvás a cselekedni nem akaró, mindent eltűrő ember vonása, amelynek indítéka lehet a nemtörődömség, a közömbösség, a félelem, s mint ilyet elítélik a tanulók. Felmerül azonban az is, hogy a belenyugvást, mint fogalmat csak akkor lehet egyértelműen rokonszenves vagy ellenszenves tulajdonságként kezelni, ha a szituáció ismerete feltételezett. Ugyanakkor arról is szólnak, hogy bizonyos dolgokat nem lehet eltűrni, főleg, ha a haladás, a tenniakarás és a visszahuzó erők kerülnek szembe.

" A belenyugvás nem jó, de attól függ, mire vonatkozik. Egy rossz eredménybe nem jó belenyugodni. Abba azonban bele kell nyugodni, ha másnak van igaza."

/B. L. 8.d 13./

A következő kérdés feltevésére az az aktuális helyzet készített, amelynek vonatkozásai, viszonyulásmódjai feltárják társadalmunk jellemzőit.

Milyen vonások jellemzik a szocialista embert?

A szóban forgó korosztály fogalombiztonsága érdekelt a szocialista emberesszéményt illetően. A személyiség morális formálódásában - a tanulók életének ebben a szakaszában - a dinamikus személyiségjegyek kialakulása nagy szerepet játszik, s az egyén morális beállítottsága erkölcsi megnyilvánulásaiban kifejezésre jut.

A kérdésre adott válaszok értékelésekor az alábbiak szerint jártam el. Előzetes tapasztalataim alapján 12 ismertetőjegyet választottam ki. Ezek a szocialista ember tulajdonságai.

- Testileg egészséges, fejlett, ügyes.
- Korszerű általános és szakműveltsége van.
- Fejlett közösségi érzésű.
- Önzetlen.
- Szocialista hazafi.
- A közösségért dolgozik.
- Reálisan értékeli önmagát.
- Marxista világnézetű.
- Internacionalista.
- Önnevelés, önállóság jellemzi.

Ezután megvizsgáltam a kapott válaszokat olyan szempontból, hogy a felsorolt vonások a tanulók megnyilvánulásaiban hogyan jelennek meg. Az általam hipotetikusán felállított motivumcsoportot a válaszok értékelése során módosítottam. A szerteágazó ítéletek tágabb motivumkörök megállapítását tették szükségessé, így a tanulók fogalomgazdagsága, téma iránti érzékenysége nyert igazolást.

A különböző tartalmakat közös, lényeges jegyek kiemelésével egységesítettem, ez szolgált rendszerezési alapul a feldolgozáshoz. Ez a rendszerezés azonban nem teljes, hiszen nem tartalmaz minden lehetséges választ, hanem csak a kiválasztott osztályok feleleteit összegezi. Minden esetre a lényeges jegyek, tartalmak kiemelésével alakult ki az a rendszer, fogalomkör, amely részletes lebontásban tartalmazza a szocialista ember lényeges tulajdonságait.

A tanulók erkölcsi szükségleteinek alakulása a szocialista ember jellemzőivel kapcsolatban, azaz az erkölcsileg értékes motivumkörök felsorolása a következő:

1. Testi állapot, külső megjelenés, modor.
2. Értelmi képességek, a tudás megszerzésére irányuló törekvés.
3. Munkához való viszony.
4. Önmagához való viszony.
5. Másokhoz való viszony.
6. A világról vallott felfogás.
7. A közösséghez való viszony.
8. A hazához való viszony.

A tanulók 138 tulajdonságot neveztek meg a fentieknek megfelelően. Ezek a 8 motivumkörbe tartoznak. Összesen 2252-szer fordulnak elő.

19. táblázat

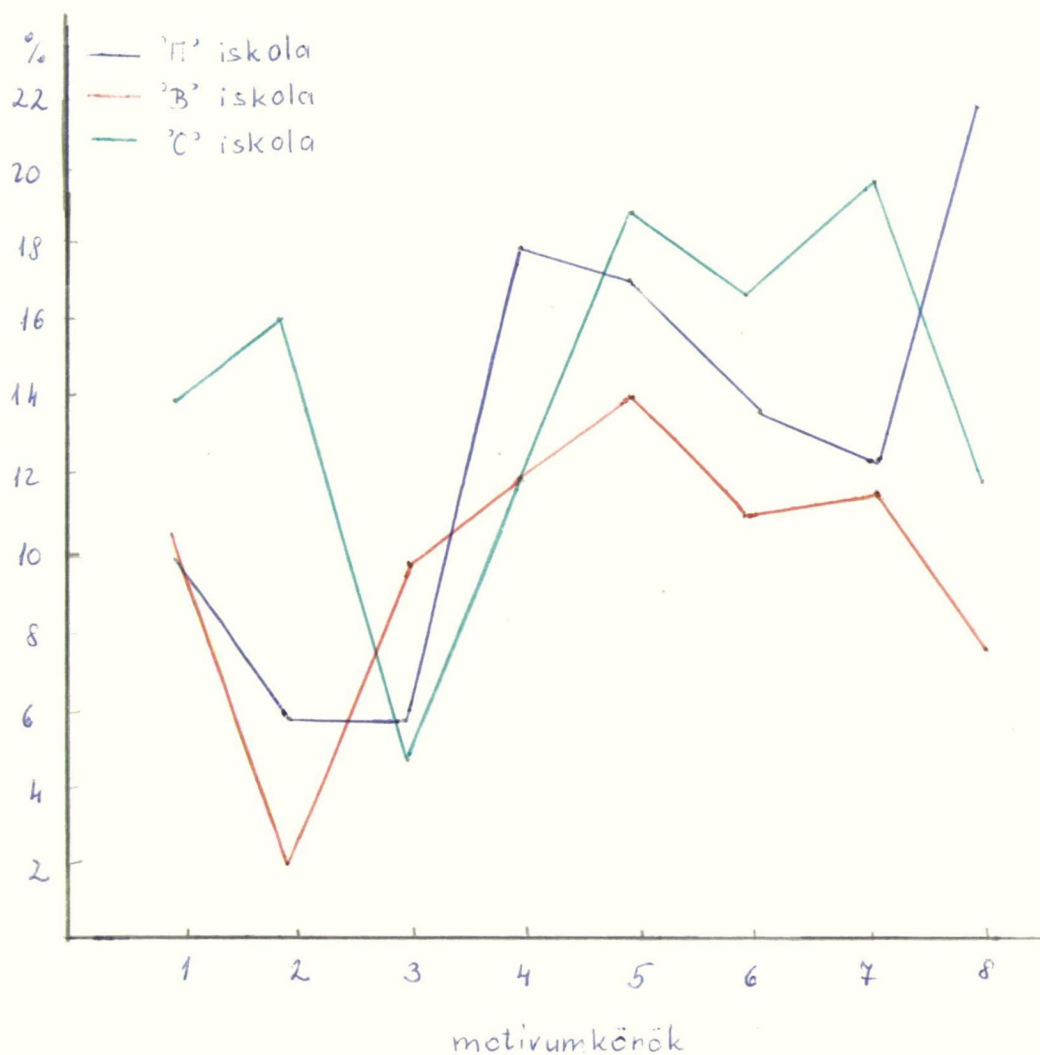
Az egyes motivumkörökbe tartozó tulajdonságok számszerű és %-os összesítése.

Motivum- körök száma	A tulajdonságok előfordulásának		A tanulói válaszok	
	száma	%	száma	%
1.	17	12	257	11
2.	11	8	150	7
3.	9	7	255	11
4.	20	14	189	8
5.	22	16	246	11
6.	19	14	259	12
7.	21	15	279	26
8.	19	14	317	14
	138	100	2252	100

A tanulók a szocialista ember tulajdonságait megfogalmazva egy ideál képét vetítik elénk. Ezen erkölcsi normákra vonatkozó válaszok azt mutatják, hogy az általánosságban megfogalmazott követelmény - rendszer a tanulók morális értékrendszerének alakulásában jelentős szerepet játszik. Ez az adott életkornak pozitív jelensége. A pedagógusnak arra kell törekedni, hogy a társadalmi és erkölcsi értékek harmonikussága érvényesüljön, alakuljon ki a tanulóknál a reális életszemlélet.

A tulajdonságok előfordulása az egyes motivumkörökben.

5. ábra

Az ábra mutatja, hogy 'A' iskolában a 'Hazához való viszony' motivumkörben neveznek meg a tanulók a legtöbb fogalmat. Lényegesen többet, mint a másik két iskolában. A másokhoz, valamint a közösséghez való viszony 'C' iskolában mutatja a legmagasabb arányt.

Az egyes motivumköröket alkotó motivumok számszerű és %-os megoszlása mutatja a tanulók válaszaiban fellelhető sokféleséget. Egy motivumkörön belül sokszor több motivumot is emlitenek, ez esetben az adatok számbavételekor csak egy megállapítást veszek figyelembe. Ezt mutatja a 2o. táblázat, a motivumkörök részletes elemzésekor a tartalmi jellemzőket követik a számszerű és %-os adatok.

2o. táblázat

A tanulók válaszainak megoszlása az egyes motivumkörökben.

Motivum körök száma	Az egyes motivumkörök valamely összetevőjét megnevező tanulók	
	száma	%
1.	185	50
2.	150	41
3.	242	66
4.	125	34
5.	202	55
6.	198	54
7.	309	84
8.	280	76

A motivumkörök egy kivétellel / Önmagához való viszony/ 40 %-on felüli értéket mutatnak, körülbelül a tanulók fele vagy több, mint fele tekinti ezen motivumokat domináns magatartási jellemzőnek. Ez azt mutatja, hogy a tanulók életkori sajátosságai nemcsak lehetővé teszik, de indokolják is az etikai szempontból értékes irányultság kialakulását.

A legjelentősebb számarányt a közösségi irányultság kifejezője, 'A közösséghez való viszony' / 7. / mutatja, ami meghatározza az egyénnek az emberekhez, a tevékenységhez, annak eredményeihez való

viszonyát. Így hatása az ember egész erkölcsi életére kiterjedhet. Ez azt jelenti, hogy a gyermek számára döntővé a társadalmi, kollektív motívumok válnak, s amennyiben ez a személyiségben elsődleges ösztönző erőként érvényesül, a magatartásnak szilárd erkölcsi orientáltságot ad.

A következőkben az egyes motívumkörök résztémák szerinti megoszlását közlöm számszerű és %-os adatokkal.

21. táblázat

1. Testi állapot, külső megjelenés, modor.

Motívumok száma	Megnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	Ápolt, tiszta, rendes	56	22	15
2.	Egészséges életmód	53	21	14
3.	Udvarias	27	10,7	7
4.	Kedves	26	10	7
5.	Figyelmes	25	10	7
6.	Kulturáltan élő	24	9	7
7.	Jó megjelenésű	12	5	3
8.	Edzett	11	4	3
9.	Előzékeny, barátságos	8	3	2
10.	Jólnevelt	6	2	2
11.	Megnyerő modoru	6	2	2
12.	Rokonszenves	2	1	0,5
13.	Jókedvű	1	0,3	0,2
		257	100	

A szocialista ember vonásai közül az első motívumcsoport szerint az ápolt, tiszta, rendes külső és az egészséges életmód található az első helyen, mint leginkább szükségesnek tartott jellemző. A gyermekek hangsúlyozzák ezt az alapvető külső vonást, a jó modor különböző összetevőit pedig a személyiség tartós, szilárd tendenciáiként említik.

22. táblázat

2. Értelmi képességek, a tudás megszerzésére irányuló törekvés.

Moti- vumok száma	Megnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	Művelt	105	70	28
2.	Korszerű általános és szak- műveltség	13	8,4	4
3.	Folyamatos önnévelés, önképzés	12	8	3
4.	Tudásszomj	7	5	2
5.	Értelmes, okos	4	3	1
6.	Intelligens	4	3	1
7.	Olvasott, tájékozott	5	2	0,5
8.	Családját műveli, oktatja	2	1	0,5
9.	Többre törekszik	1	0,6	0,2
		150	100	

Az 'Értelmi képességek, a tudás megszerzésére irányuló törekvés' is jelentős helyet foglal el a 13-14 éves gyermekek értékrendjében. Pozitívnak tekinthető a művelt jelző előnyben részesítése / 22. táblázat 1. sz. motivuma /, illetve az ehhez vezető ut megjelölése: tudásszomj, folyamatos önnévelés, érdeklődés.

Kísérletek igazolták, hogy a gyermek viszonyulása valamely dologhoz, az ezzel kapcsolatos magatartás tudatosítása a magatartási motívumok szilárdságához vezet. Figyelni kell azonban arra, hogy megfelelő eszmék, értékek váljanak magatartási motívumokká. Ehhez a környezet / mikro-makrokörnyezet / együttes hatásaira, követelményeire van szükség a megfelelő igényszint kialakulása érdekében.

A műveltség, mint preferált tulajdonság fontosságát a tanulás, a műveltség megszerzésének utja igazolja. /Iskolai, iskolán kívüli./ Ennek intézményes, illetve önképzéses módját jelölik meg a tanulók.

" A műveltség a világon a legfontosabb."

/C. L.7.a lo./

Egy másik 7. osztályos kislány ezt írja. Megállapítása a sokoldalúság igényét jelzi.

" A szocialista ember művelt, tájékozott, alkalmazkodó, munkaszerető, közösségi érzésű, edzett."

/A. F. 7.b 21.

23. táblázat

3. Munkához való viszony.

Moti- vumok száma	Magnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	A munka szeretete	66	26	18
2.	Közösségért végzett munka	59	23	16
3.	Lelkiismeretes, szorgalmas munka	50	20	14
4.	Erejtéhez mért tanulás, munka	48	19	13
5.	Helytállás a munkában	14	5	4
6.	Példakép a munkában	10	4	3
7.	A munka megbecsülése	8	3	2
		255	100	

A munkához való helyes viszony teljes egészében, illetve egyes összetevőinek megnevezésével fordul elő a tanulók 69 %-ánál. A 7. 8.

osztályos tanulók elképzelései és elvárásai nem csupán a munkavégzés mikéntjére vonatkoznak, hanem a munkamorálra, a munka céljára is. Látják a munka értelmét, a válaszok a tanári tudatosító munka pozitív hatásáról győznek meg bennünket.

"...munkájával a közösséget szolgálja."

/B. L.8.a 15./

" A szocialista munkás rendesen, becsületesen dolgozó ember."

/B. L. 8.b 16./

A megfogalmazások eléggé általánosak. A fizikai munka társadalmi oldalát a tanulók még kevésbé ismerik, hiszen legtöbbjük előtt még a 8. osztály elvégzése után is újabb tanulás áll. Ezért kell nagy gondot fordítani a megfelelő színvonalu és arányu tudatosításra, és a gyakorlati megvalósításra.

A közösségért végzett munka jelentőségét és fontosságát kiemelik a tanulók, ez elsősorban saját tapasztalataikon, mikrokörnyezetük sugallta feladatokon alapul. Ez fejeződik ki az 'Erejéhez mért tanulás, munka' válaszokban, amelyek az ilyen koru gyermekek körülményeire utalnak, s egyben az erkölcsi tudatosság és magatartás viszonyára derítenek fényt.

A tanulók szólnak a munkához való érzelmi viszonyról is. Így a morális és érzelmi aspektus összhangban van, egymást erősítik.

Az önmagukhoz és a másokhoz való viszony motivumkörének gazdagsága rámutat arra, hogy a serdülők saját magatartásuk értékelésekor, illetve saját maguk és a környezet viszonyának boncolgatásakor megfelelően fejlett és biztos ítéletekkel rendelkeznek. /24.,25.táblázat/ Az ítéletek képezik az alapját a társas együttélésnek, a tudatosult erkölcsi normák cselekedetekben, viselkedésmódban megnyilvánuló szilárdságának.

24. táblázat

4. Önmagához való viszony.

Moti- vumok száma	Megnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	Célratoró, céltudatos	55	29	15
2.	Önkritikus	22	12	6
3.	Öntudatos, önérzetes	23	12	6
4.	Erős akaratu	18	10	5
5.	Önálló	14	7	4
6.	Kitartó	11	6	3
7.	Szorgalmas	7	4	2
8.	Határozott	6	3	2
9.	Bátor	6	3	2
10.	Fegyelmezett	5	2,5	1
11.	Logikusan gondolkodó	4	2	1
12.	Magabiztos	4	2	1
13.	Szerény	4	2	1
14.	Határozott	3	2	1
15.	Mértéktartó	2	1	0,5
16.	Megfontolt	2	1	0,5
17.	Komoly	2	1	0,5
18.	Rendszerető	1	0,5	0,2
		189	100	

Az 'Önmagához való viszony' gondolatköre igen gazdag. A táblázat első helyén álló motívum feltűnően nagy %-os arányu a többi motívumhoz viszonyítva, ennek magyarázatát abban látom, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő határozottságot tanúsítanak. A leggyakrabban használt fogalom a céltudatosság a tanulók 15 %-ánál fordul elő. Ez utal az erkölcsi elvek szilárdságára, a meggyőződésre, mint a célt kitűző, meghatározó személyiségkomponensre.

E motivumkörből még a helyes önmegítélés, önkritika fogalmát emelem ki, amely különösen 'A' iskolában bir nagy jelentőséggel. Az emberekhez, a környezethez való viszony alakításában is nagy szerepe van, hiszen ez nem külső megnyilvánulási forma, hanem tartalmi komponens.

25. táblázat

5. Másokhoz való viszony.

Motivumok száma	Megnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	Becsületes	109	44	30
2.	Igazságos	59	24	16
3.	Tisztességes	11	4	3
4.	Családszerető	11	4	3
5.	Öregek tisztelete	7	3	2
6.	Megértő	6	2	2
7.	Példamutató	5	2	1
8.	Szülőszerető	5	2	1
9.	Sportszerű ember	6	2	2
10.	Embertársak tisztelete	4	2	1
11.	Őszinte	3	1,2	1
12.	Más ember sikerének örül	3	1,2	1
13.	Jószivű	3	1,2	1
14.	Szocialista emberhez méltó viselkedés	2	1	0,5
15.	Tisztelettudó	2	1	0,5
16.	Engedelmes	2	1	0,5
17.	Jószándéku	2	1	0,5
18.	Onzetlen	2	1	0,5
19.	Harcias	1	0,6	0,2
20.	Erélyes	1	0,6	0,2
21.	Hűséges	1	0,6	0,2
22.	Szótartó	1	0,6	0,2
		246	100	

A táblázat adatai a tanulók önálló megfogalmazásaiban az emberi viszonyok jellegére vonatkozó erkölcsi megnyilvánulásokat tartalmazzák. A szocialista ember becsületes, tisztességes, igazságos, családszerető, megértő, példamutató stb. A motivumkör lényeges összetevője a család egyes tagjaihoz, a család egészéhez fűződő viszony. A szülőszerepet a gyermek-szülő vonatkozásban, a családszeretetet pedig inkább a felnőttek / apa, anya / vonatkozásában jelenik meg követendő példaként. Kapcsolódik ehhez az öregek tisztelete és - kiszélesítve a gondolatkört - az embertársak szeretete, tisztelete.

26. táblázat

6. A világról vallott felfogás.

Motivumok száma	Megnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	A béke megvédése	76	29	20
2.	Marxista világnézet	54	21	14
3.	Internacionalizmus	38	15	10
4.	Szoc. humanizmus	20	8	5
5.	Szolidaritás	15	6	4
6.	Érdeklődő	14	5,5	3,8
7.	Haladó gondolkodás	10	4	3
8.	Együttműködés baráti országokkal	10	4	3
9.	Vitakészség	6	2	2
10.	A lenini eszmény folytatója	3	1	1
11.	Aktiv párttag	5	2	2
12.	Elvhű	1	0,5	0,2
13.	Közéleti ember	1	0,5	0,2
14.	Tájékozott	1	0,5	0,2
15.	Békeszeretet	1	0,5	0,2
16.	Vallásos	1	0,5	0,2
		259	100	

A világról vallott felfogás motívumcsoportja arra utal, hogy ankorszály vizsgáló csoportjának egy részében szilárd erkölcsi tendenciák érvényesülnek, ugyanakkor bizonytalankodás is előfordul. A többség szükségesnek tartja a materialista világnézetet, ez legnagyobb arányu 'B' iskolában. Az elvhűség konkrét megnyilvánulása i az 'aktiv párttag' és a lenini eszmék folytatója' megfogalmazások. Sokan az aktiv közéleti ember jellemvonásait jelölik meg, akit tájékozottság, vitakészség, haladó gondolkodás, szocialista humanizmus jellemez. A politikai érdeklődés, tájékozottság reális követelményként szerepel a tanulók megfogalmazásaiban.

Külön említést érdemelnek azok a válaszok, amelyek hazánk, népünk más országokhoz való viszonyát taglalják. Ez azt jelenti, hogy a tanulóknban él az igény, hogy érdeklődéssel figyeljék az események alakulását, s adott esetben tettekkel is bizonyítsák állásfoglalásukat. Ide vonatkozó motívumok: internacionalizmus, szolidaritás, együttműködés a baráti országokkal, a béke megvédése, tiltakozás a tömegpusztító fegyverek ellen.

A serdülő a vele érintkező személyek magatartásának tudatos utánzása révén is tanulja a társas magatartás módjait. Elsősorban oda kapcsolódik, ahol segítőkészséget, megértést, őszinteséget, bizalmat tapasztal.

A meggyőződés, mint lényeges személyiségkomponens olyan ösztönző erő, amely hatékony motivációs rendszerként funkcionál, s így a magatartás erkölcsi szilárdságának kialakításában döntő szerepü.

A következő táblázat motívumainak felsorolása a vizsgált tanulók megnyilvánulásait befolyásoló, lényeges közösségi irányulást mutatja. Így kifejezésre jut, hogy a társadalmi elvárások hogyan épülnek be a személyiség motivációs szférájába.

7. A közösséghez való viszony.

Moti- vumok száma	Megnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	Segítőkész	128	22	35
2.	Kötelességtudó	97	17	26
3.	Közösségi ember	92	16	25
4.	Aktiv	57	10	16
5.	Alkalmazkodó	38	7	10
6.	A közösségért dolgozik	32	6	9
7.	Pontos, megbízható	27	5	7
8.	Önfeláldozó, áldozatkész	21	4	6
9.	Szerény a közösségben	20	4	5
10.	Szereti, megbecsüli embertársait	10	2	3
11.	Megtalálja helyét a közösségben	13	2	4
12.	Beilleszkedik a közösségbe	5	1	, 1
13.	Az emberek felemelkedéséért küzd	6	1	2
14.	Felelősségtudattal rendelkezik	6	1	2
15.	Jó szervező	4	0,7	1
16.	A közösség megmozdulá- saiban részt vesz	3	0,5	1
17.	Közösségszerető	3	0,5	1
18.	Fejlett közösségi érzésű	3	0,5	1
19.	A közösség érdekeit szem előtt tartja	<u>1</u>	<u>0,2</u>	0,2
		579	100	

A közösséghez való viszony motívumcsoportja számszerűleg a legnagyobb. / 27. táblázat /Az összegező számérték /579/ igazolja, hogy a tanulók egy motívumcsoporton belül több motívumot is megneveztek./ Tanulólétszám 367 / A táblázat a motívumok tartalmi gazdagságát érzékelteti.

A közösségi motívumcsoportból a legtöbb tanuló a segítőkész, kötelességtudó fogalmakat sorolta fel. / 35 %, 26 % / A közösségi ember összefoglaló, részletekre, összetevőkre nem bontó megállapítás pedig a kérdőívek 25 %-án szerepel. Ez a választási arány jónak ítéltető, bár el kell érni, hogy minden tanuló eljusson arra a fejlettségi fokra, hogy fontosnak érezze a közösségi érzést, a közösségi magatartást.

" A szocialista ember a közösségért tesz mindent."

/C. L.7.a 10./

"...jól dolgozik, alkalmazkodik a közösséghez."

/ C. L.7.b 12./

Megtalálhatók a válaszokban a társak iránti emberség és a közösségen belüli személyes kapcsolatok jellemzői is a következőképpen.

Társak iránti emberség:

- érzékenység mások gondjai iránt;
- emberi megértés;
- mindent el lehet mondani neki;
- mindig segít;
- bánatunkkal, örömünkkel hozzá fordulhatunk;

Közösségen belüli személyes kapcsolatok:

- széles látókör, életvidámság;
- büszkeség, szellemesség;
- bátorság, pontosság;
- fegyelmezettség, leleményesség.

28. táblázat

8. A hazához való viszony.

Moti- vumok száma	Megnevezés	A válaszok megoszlása		
		résztémák szerint	%	a tanulók számához viszonyítva / % /
1.	Hazaszeretet	98	31	27
2.	Szép tájaink, környezetünk védelme	47	15	13
3.	Államunk szeretete	25	8	7
4.	A szocializmus építése, védelme	25	8	7
5.	Anyanyelvünk szeretete	23	7	6
6.	Szülőföld, hazai táj szeretete	20	6	5
7.	Munkás hazaszeretet	16	5	4
8.	Népünk szeretete	16	5	4
9.	Forradalmi hagyományaink megőrzése	10	3	3
10.	A mindennapok hazafisága	10	3	3
11.	Alkotmányunk szeretete	5	1,5	1,3
12.	A magyar nép alkotásainak megbecsülése, védelme	5	1,5	1,3
13.	A közös vagyon védelme	5	1,5	1,3
14.	A rendszer hive	4	1,2	1
15.	Tudása szocialista hazájáé	3	1	0,8
16.	Kulturánk szeretete	3	1	0,8
17.	Államunk vezetőinek szeretete	1	0,3	0,2
18.	Honvédelem	1	0,3	0,2
		317	100	

A hazához való viszony különböző megfogalmazásai a tanulók 85 %-ánál találhatók meg, mint a szocialista ember tulajdonságai, mint a szocialista hazafiság kifejezői. A hazaszeretet általános megfogalmazása mellett $\approx 31\%$ / szép tájaink szeretete, államunk szeretete,

a szocializmus építése, hagyományaink megőrzése és munkás hazaszeretet, a tettekben megnyilvánuló hazaszeretet szerepel nagyobb arányban.

" Hazaszerető, józan életet él, emberszerető, szereti anyanyelvét..."

/ A. F. 7.a 26./

A megfogalmazások sok esetben utalnak a tanulók gyermeki mivoltára, mikrokörnyezetére, sajátos gyermeki problémáikra. Előfordul azonban az is, hogy nem elsődleges szempontok alapján ítélnék.

" Rendesen dolgozik. Sokat olvas, rádiót hallgat. Sokat mozog a szabad levegőn. Társaságba jár..."

/B. L. 8.b 18./

A 7. 8. osztályosok válaszaiban a motívumok összefonódnak. Ennek szemléltetésére és az előbbieik igazolására idézek néhány teljes tanulói választ.

" Az igazi szocialista embert a közösségi érzés, a hazaszeretet, a céltudatosság fűti. Építi a szocializmust."

/C. F. 8.b 14./

" Igazságos, hazaszerető, közösségi ember, békeszerető, segítőkész, kötelességtudó, művelt, önfeláldozó, céltudatos, bátor."

/B. F. 7.a 8./

" Becsületesen pontosan dolgozik, felelősségtudó. Általánosan művelt, logikus gondolkodású, közösségi ember. Aktív a munkában, szerény a közösségben. Igazságos, engedelmes, segítőkész, kötelességtudó, céltudatos, önálló. Marxista világnézetű, egészséges, edzett."

/B. L. 8.a 21./

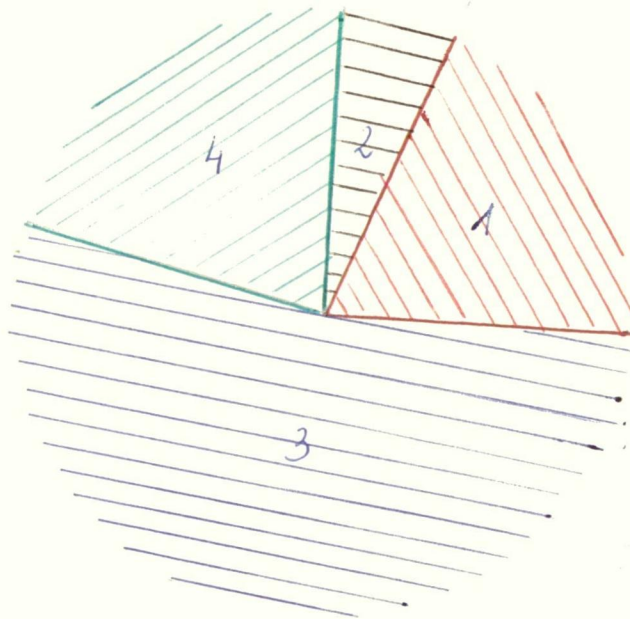
" Lelkiismeretesen dolgozik. Jó kapcsolatot tart embertársaival. Edzett, sportol. Művelt, önértékelése jó. Békeségszerető. Hazaszerető. Becsületos, önérzetes. Aktív, nem brutális, önfeláldozó, közösség -

szerető. Népe himnuszát csak vigyázban állva hallgatja."

/A. L. 8.o. 1./

A szocialista ember tulajdonságait illetően a következő motivációs csoportokat lehet megkülönböztetni a közösségi beállítódás szempontjából.

1. Közösségi motivum dominál	2. Egyéni jellemző
3. Közösségi és egyéni tulajdonság együtt	4. Értelmi, jellembeli külső tulajdonság

6. ábra

A legfejlettebb erkölcsi tudatra vallanak azok a válaszok, amelyekben a közösségi szempont dominál.

" Legjobb tudása szerint dolgozik a közösségért. Művelt, aktív, elvhű. segítőkész, igazságos, kötelességtudó, önzetlen, hazaszerető, céltuda-

tos, öntudatos, internacionalista."

/B. L. 8.a 15. /

A válaszok többségében a közösségi és egyéni tulajdonságok egybefonódva szerepelnek. / 54 % / Ezek értékes motivumokat tárnak fel a közösség és egyén kapcsolatát illetően.

" A szocialista embernek példásan kell viselkednie a munkatársai és barátai előtt..."

/B. F. 8.o. 12./

Ezek a válaszok a legfejlettebb ítélőképességre, gondolkodásra utalnak. A tanulók 6 %-a csak egyéni tulajdonságot említ, ez elég kezdetleges fogalombirtoklásra utal.

" A szocialista ember tiszta, rendes, jószívü."

/C. L.7.b 2./

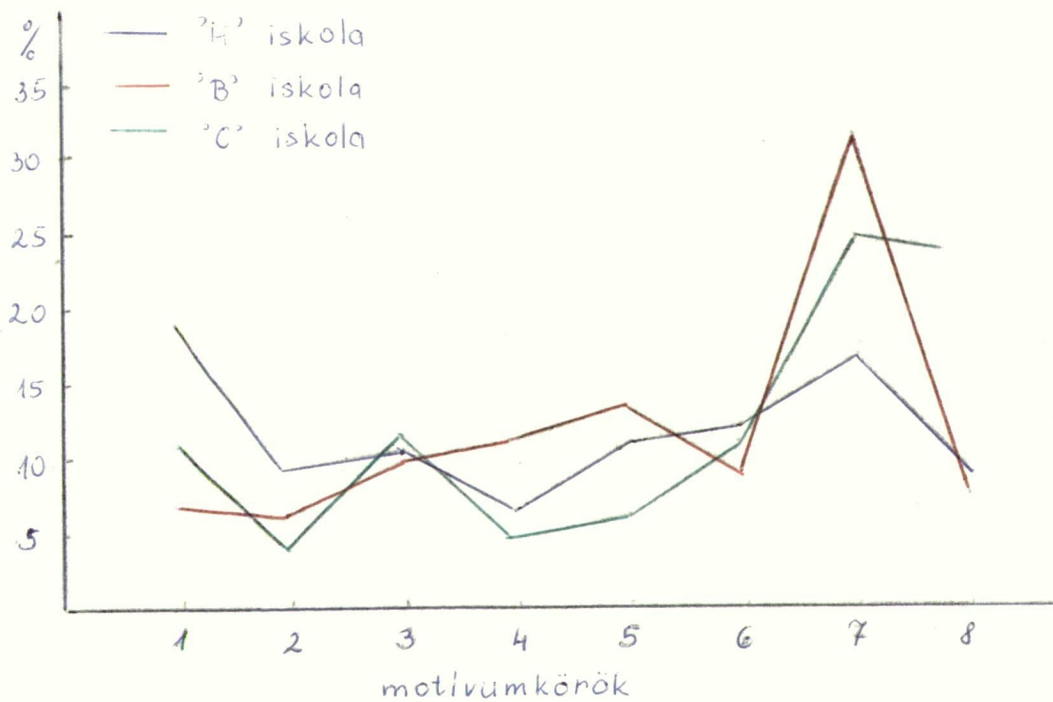
A tanulói életideál rendszeres és tudatos formálása jelentősen segítheti a szocialista-kommunista személyiségtypus kialakítását. Ehhez az szükséges, hogy az elérendő eszmények konkrétak, megfoghatók legyenek. Az adott életkorban a fejlődési sajátosságoknak megfelelően kell az erkölcsi tartalmakat a tanulók elé tárni, s rendszeresen formálni, alakítani, mind teljesebbé tenni személyiségüket. A sokrétű emberi viszonyok terén a tanulók elképzelései széles körben mozognak. A fogalmi gazdagság előfeltétele annak, hogy megfelelően alkalmazzák majd ismereteiket.

Az egyes motivumköröket tekintve a közösségi jellegű megfogalmazások szerepelnek legnagyobb arányban. Ha a 8 motivumkörbe tartozó válaszokat az iskolák területi jellege szerint vizsgáljuk, jól látható, hogy a különböző helyeken működő iskolák közt csak némi eltérés található.

29. táblázat

A 8 motivumkörre vonatkozó válaszok megoszlása a három iskolában.

Ssz.	A		B		C	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	123	19	62	7	72	11
2.	63	9	56	6	31	4
3.	73	11	97	10	85	12
4.	48	7	108	12	33	5
5.	77	12	123	14	45	7
6.	86	13	93	10	80	12
7.	117	18	289	32	173	25
8.	74	11	78	9	165	24
	661	100	906	100	685	100

7. ábra

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a szocialista ember tulajdonságait illetően a vizsgált iskolák 7. 8. osztályosainak motivum-felsorolásai korukhoz mért kívánalmaknak megfelelnek. Az összefogó jellegű felsorolás a tanulók válaszaiban gazdag motivumkörként jelenik meg. A domináns motivumcsoport a közösséghez való viszony kifejezője.

A három iskolát összehasonlítva, éles különbséget nem találunk a válaszok között. Annyi azonban megfigyelhető, hogy a 8. osztályosok fogalombirtoklása fejlettebb. Általában a 8. osztályosoknál a közösségi motivumok nagyobb arányban szerepelnek a többi motivumcsoportokhoz képest.

A határozott válaszok a szilárd ismereteken nyugvó meggyőződés kifejezői. E meggyőződés, mint fontos személyiségkomponens funkcionál. E magasrendű ösztönzők tárják elénk a hazához való viszony összetevőit. Ennek során az erkölcsi motivumokra fény derül. A tanulók válaszaiban összefonódnak a hazaszeretet, a szocialista hazafiság magatartásban, életvitelben kifejezésre jutó formái.

A gyermek számára nagyon fontos, hogy mit tart róla szűkebb környezete, referenciacsoportja. Ez adja az önértékelés alapját.

A személyközi vonzás, taszítás érzése, s általában a másokról alkotott benyomások rendező elve sokszor éppen az illető személlyel való azonosság, vagy a tőle való különbözés felismerése. Az egyén másokról alkotott ítéletei tehát közvetve saját személyiségének jelentős vonásait is megrajzolják, önmagáról alkotott véleményébe pedig önkéntelenül is beleszövődnek az adott kollektíva ráirányuló jelzései. Ezek határozzák meg a gyermek értékitéleteit.

Az erkölcsi nevelés során a gyermeknek el kell sajátítania az erkölcsi normákat, a helyes magatartás készségeit, illetve mindezek kialakítását elősegítő szilárd erkölcsi motivumokat. A motivumformálás forrását a gyermek tapasztalatai adják, a következő lépés a tapasztalatok általánosítása, azok erkölcsi lényegének tudatosítása. Az így nyert erkölcsi megállapításokat egybe kell vetni a gyermekek saját magatartásával. Értékes magatartásformához akkor jutunk, ha a társadalmi elvárásokat a személyiség magáévá teszi, azaz a belsővé válás során ezek beépülnek a személyiség motivációs szférájába. Így kerülnek összhangba az elvárások motiváló ereje, és a gyermeki személyiség magatartásának belső indítékai.

A 'Mit jelent számodra a szocialista hazaszeretet' kérdésre kapott válaszok az erkölcsi-társadalmi ösztönzők hatásának megnyilvánulásai.

A tanulói válaszok alapján tíz ismertető jegyet állapítottam meg tartalmi összevonás útján, és ehhez viszonyítottam a tanulók válaszait. A szocialista hazaszeretet ismérvei:

1. Lelkiismeretes, erőnkhez mért tanulás, munka.
2. A dolgozó nép szeretete, megbecsülése, érdekeinek védelme.
3. Népünk alkotásainak megbecsülése, tiszteletben tartása, megőrzése.
4. Szocialista társadalmunk, államunk szeretete.
5. A hazai táj, a szülőföld szeretete, megismerése, megvédése.
6. Haladó hagyományaink megőrzése, megbecsülése.
7. Nyelvünk, kulturánk szeretete.
8. Együttműködés a baráti országok népeivel.
9. Békességszeretet.
10. Egyéb.
11. Értékelhetetlen.
12. Nem válaszolt.

36. táblázat

A vizsgált tanulók válaszainak számszerű és %-os összesítése
a szocialista hazaszeretet ismérveit illetően.

Ssz.	A	B	C	Ö	%
1.	41	110	34	185	50
2.	30	27	6	63	17
3.	13	14	14	41	11
4.	10	21	21	52	14
5.	21	73	12	106	29
6.	4	48	8	60	16
7.	39	39	14	92	25
8.	30	34	10	74	20
9.	7	28	12	47	13
10.	7	36	4	47	13
11.	2	18	5	25	7
12.	8	8	17	33	9
	212	456	157	825	

A szocialista hazaszeretet egyik legfontosabb ismertetőjegyét / lelkiismeretes, erőnkhez mért tanulás, munka / a tanulók 50 %-a megnevezte. Magatartásuk tartalmát tehát determinálják szükségleteik, amelyeknek szilárd alapon kell nyugodniuk. Ezek végső soron hatnak a gyermekek akaratának pozitívítására, a jellem minőségére, szilárdosságára.

" A szocialista hazaszeretet számomra azt jelenti, hogy én a munkámat tudásom szerint végezzem..."

/B. L. 7.a 19./

A tanulók válaszai felhívják a figyelmet arra, hogy több gondot kell fordítani a szocialista hazaszeretet mibenlétének megbeszélésére, tudatosítására.

A hazai táj, a szülőföld szeretete, illetve nyelvünk, kulturánk megbecsülése lényeges összetevői az igazi hazaszeretetnek. Arra kell nevelni gyermekeinket, hogy a szülőföld, a hazai táj iránt érzett vonzódásuk maradandó legyen.

Illyés Gyula gondolatai a hazaszeretet lényegére mutatnak rá:

" Ám lehetne holmi táj-esztétikát is teremteni: tárgyilagos ismérveket felállítani, hogy melyik vidéket kell szebbnek tartanunk - és mégsem lehet. A világirodalom lángelméi állnak ki megannyi koronatanuként, hogy a bolygó legellentétesebb helyei lehetnek a legszebbek: a mi Petőfinknek a magyar alföld; Puskinnak az orosz halmok, méghozzá havasan; Baudelaire-nek a párizsi ugynevezett gyanus sikátorok éjszaka; Burnsnek a skót felvidék, hajcibáló szélben."

A fentieket a tanulók megfogalmazásai az alábbiakban adják:

" Szeretni kell a hazát, a szülővárost, népünk alkotásait, a magyar nyelvet, mert nélkülük mit sem ér az élet."

/B. F. 8.a 11./

" Szeressük hazánkat, városunkat, iskolánkat, otthonunkat, szüleinket, nevelőinket, akik biztosítják számunkra a nyugodt tanulást."

/B. L. 8.a 20./

" Hazánk kis ország, de szeretjük. Nem az számít, hogy kicsi vagy nagy, hanem az, hogy itt születtem."

/C. F. 7.a 19./

Nagy gondot kell fordítani a szocialista államunkhoz való viszony alakítására, hiszen a szocialista hazafiság éppen abban különbözik a klasszikus értelemben vett hazafiságtól, hogy új viszony alakul ki az emberekben a szocialista államhoz, a munkához és a szocialista tulajdonhoz.

" Én szeretem a hazát, mert itt élek, itt tanulok. Szeretem a nyelvet, amit beszélek, és szeretem a körülöttem élő embereket, mert ők értünk fáradoznak. Hazánkat szociakista ipari és mezőgazdasági munkások építik, és ezért szeretem a szocializmus útján haladó Magyarországot."

/A, F. 7.a 21./

A baráti országok népeivel való együttműködés igénye a tanulók 20 %-ánál megtalálható. Ez a tudatosító, meggyőző munka eredménye, ami még fokozható.

" ...Őrizzük meg, fejlesszük a népek közötti barátságot..."

/B. L. 8.a 20./

A gyermek meggyőződése jut kifejezésre a következő idézetben, amely a motivációs tényezők hatékony működéséről tesz tanubizonyosságot, amennyiben a követendő magatartást jelöli meg önmaga számára.

" Szocialista hazaszeretet: hazám és népem érdekében a legjobb tudásom szerint működjek közre."

/B. L.8.c 23./

A szocialista hazafiság többi - a táblázatban feltüntetett - ismertetőjegyet kisebb számban sorolták fel a tanulók, de ezek a megnyilatkozások is lényegi jegyekre mutatnak.

Az egyes iskolák, osztályok közötti különbség megmutatkozik e kérdés kapcsán a tartalmi összetevők tekintetében. Pl. A iskola 7. a osztályának tanulói felsorolják, hogy miért büszkék a hazájukra.

Büszkék az eredményekre,

a magyar nép alkotásaira,

a hazát védő katonákra,

a ma becsületesen dolgozó népre.

/ A kérdőív kitöltését ebben az esetben egy ezzel a témával foglalkozó osztályfőnöki óra előzte meg, a tudatosító munka hatásos volt./

A 7. 8. osztályosok válaszaiban különböznek, hogy a 14. életév felé közeledve a hazaszeretet lényegi jegyeinek megfogalmazásában totalitásra törekednek, a fiatalabbak pedig inkább a hazaszeretet ismérveit közül néhányat felsorolnak.

A nemzeti nagyjaink megbecsülése megfogalmazás nemcsak a multra vonatkozik. Ide értik a tanulók azokat is, akik hazánk szocialista fejlődését elősegítik.

" Szeretem a szocializmust építő népet..."

/B. F. 8.a 10./

Néhányan a hazaszeretetet a gyakorlati oldaláról fogják meg. Konkrét élményre, pl. kirándulásra utalnak. Sok esetben a hazaszeretet általános ismérveit közé bekerül olyan egyéni feladatok megfogalmazása is, amely mutatja, hogy a hazaszeretet általános fogalma akkor áll ehhez a korosztályhoz közel, ha a számukra lebontott életkori sajátosságoknak megfelelő feladatokat fogalmazhatják meg.

" A nyelvünket nagyon szeretem. A szomszédos országokkal barátok vagyunk. Az iskolában teljesítem a feladatomat. Népünk alkotásait sokra becsülöm. A természetet óvjuk. A madarakat és az állatokat etetjük. Édes szüleimet szeretem és szót fogadok nekik."

/A. L. 7.a 9./

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy a tanulók elsősorban saját életük, feladataik megfogalmazásán jutnak el, közelítik meg a szocialista hazaszeretet ismérveit.

"...uttörőhöz hiven élni."

/A F. 7.b 6./

A közösség felelős az egyén magatartásáért, mint ahogy az egyén is felelősséggel tartozik a közösségért. Annál gazdagabb, fejlettebb

egyéniiséggé válik valaki, minél sokoldalubban kötődik a mikrokörnyezet-hez, minél sokoldalubb társadalmi kapcsolatai vannak. A merev erkölcsi szabályok memorizálása, begyakoroltatása nem ér célt. Azt kell elérni, hogy az ember legyen képes erőfeszítésekre magasabb rendű eszmék érdekében, és magatartása, cselekedetei fejezzék ki erkölcsi állásfoglalását.

A szoktatás és gyakorlás kialakítja a tanulók állandó, helyes magatartását. Minél tudatosabban látják, és átérzik tevékenységük célját, annál biztosabb, hogy a szocialista erkölcs normái szerint cselekszenek. A sokszorosán ismételt gyakorlás révén a jártasságok automatizálódnak, és készséggé alakulnak. Valamely cselekvés végrehajtásában a tudatosság-nak az a magasabb foka szükséges, amely a jártasságot a készségtől megkülönbözteti.

3. Viselkedésforma-választás erkölcsi problémaszituációban

A morális konfliktusok teremtésének, kialakításának módszere alkalmas a gyermeki ítélőképesség elemzésére, illetve más módszerekkel kombinálva az erkölcsi orientáltságot kifejező magatartásformák vizsgálá-tára. Előnye e módszernek, hogy a gyermeket leköti, a magatartásformát előidéző állásfoglalásra, ítéletalkotásra bírja. Alkalmazásának egyik feltétele az, hogy a történet ne legyen túl hosszú, bonyolult, mert ez az emlékezetet tulzottan igénybe veszi, ahogy Bábosik István /1969/ir-ja: " az emlékezetre olyan terheket ró, amely gátolja a meglevő erkölcsi ismeretek mozgósítását, s így alacsonyabb színvonalu ítéletet ka-punk, mint amire a gyermek valójában képes."

Az erkölcsi szituációk megítélése, a feladatok megoldásának logi-kus menete az értelmi szintről, az absztraháló képességről, a cselekvő készségről tanuskodik. A gyermekben fel kell kelteni a dolgok igazi o-kának kutatási vágyát. Ennek utja "az önálló megfigyelés, tapasztalat-

szerzés, az önálló elemzés, a szilárd, hézagatlan következtetés, a logikus gondolkodás képességének nevelése." / Ágoston Gy. 1967 /

Az erkölcsi nevelés az erkölcsi meggyőződés céltudatos formálásából, az erkölcsi érzelmekből, jártasságokból és szokásokból jön létre. Az emberek életében az erkölcsi meggyőzések, érzések, szokások kölcsönös összefüggésben jelentkeznek. Az egyes nevelési módszerek felhasználhatók az erkölcsi tudat formálásában / pl. meggyőzés /, a viselkedés jártasságai és szokásai kialakításában. / Gyakorlás./ Ez azonban nem jelenti azt, hogy az erkölcsi normák és szabályok megtanulhatók minden más tényező jelenléte nélkül.

Először ki kell fejleszteni vagy tökéletesíteni az adott egyén vagy közösség erkölcsi tudatát, és az erkölcsi viselkedési készséget. Ez vezet majd el arra a szintre, hogy az erkölcsi tudatosság adekvát magatartásformában nyilvánuljon meg. Az erkölcsi formálás feladata elérni, hogy ne legyen ellentmondás az erkölcsi szabályok és a való élet között. Ha a gyermek megérti az erkölcsi követelmények okát, magáévá is teszi. Ha azonban mégsem cselekszik ennek megfelelően, akkor úgy kell megszervezni a tanuló életét, hogy olyan szituációkba kerüljön, amelyek irányítják tetteit, megkövetelik a becsületességet stb.

A személyiség állandóan változik, így viselkedését az akkori, éppen aktuális motivációja alapján kell megítélnünk, hiszen a motiváció sokfajta motívum, mozgató ok láncolata. A pedagógiai szituáció sajátosságai azok a motívumok, amelyek a tanulók, vagy a közösség cselekedeteiben rejlenek, s jelentős mértékben kapcsolatban vannak a gyermekek életkori sajátosságaival. A körülmények és feltételek sokfélesége, meghatározott pedagógiai megnyilvánulásai a legváltozatosabb kombinációkat hozzák létre.

Eleinte az motivál, hogy a gyermekek lelkesednek a színes, érdekes

életért, amelyben aktívan tevékenykedhetnek, tanulhatnak. A következő tulajdonságokat becsülik sokra:

határozottság, ötletesség, erős akarat, szervezési képesség, barátságosság.

Serdülőkorban az emocionalitás, pozitív viszonyulás szilárdabbá válik, egyre több megerősítést kap. Ehhez az szükséges, hogy pozitív magatartásra neveljünk cselekedtetés, közvetett irányítás útján.

A tanulók magatartásának sajátosságai a konfliktusos szituációban tehát feltárják a tanulók viszonyait a történetekhez, megmutatják cselekedeteik érzelmi színezetét. A konfliktus feloldásának nehézségi foka olyan mutató, amely feltárja a kapcsolatot az okok és a konfliktusban résztvevők kibékítésének lehetőségei között. A válaszadónak megvan a lehetősége arra, hogy miután felmérte a konfliktushelyzetet, megfogalmazza véleményét, vagy kiválassza azt a magatartásmódot, ami megfelel saját motiváció-strukturájának.

Nem elég, ha a tanulók az erkölcsi normákat, szabályokat ismerik, hanem azok szerint kell élniük is. A tudásnak a cselekedetek motivációjában is szerepet kell játszani. A tanulók számára életkori szintjüknek megfelelő problémahelyzetet szerkesztettem. Olyat, amely bármikor, bármelyikükkel előfordulhat. A szituációt befejező, illetve véleményt nyilvánító feladattal arra próbáltam válszt kapni, hogyan tükröződnek tanulóink gondolkodásában, világképében, cselekvési készségében társadalmunk eszméi.

Ezzel kívántam választ kapni arra, hogy:

1. Milyen hatást vált ki a gyermekből az adott erkölcsi szituáció?
2. Hogyan értékeli a mások által elkövetett negatív tettet?

3. Milyen a lényeglátó képessége?
4. A tett megítélésében mik a motivációs indítékok?
5. Helyes viselkedésformát, fogalmaznak-e meg válaszaikban?

Az első problémahelyzet a következő volt:

Három barát elvállalta, hogy segít a tsz-ben paprikát szedni. Az volt a tervük, hogy együtt dolgoznak hat napig. Napi öt óra volt a munkaidő. Jóska a hat napot végigdolgozta. Pista is ezt tette volna, de az egyik napon rosszul lett, és két órai munka után hazament. A következő napon ismét munkába állt. Péter pedig az utolsó napon hiányzott, kiment a Marosra fürödni.

Mi a véleményed az eljárásukról, viselkedésükről, és hogyan osztanád el a fizetséget köztük?

E problémahelyzet a következő összetevőkre bontható.

A három barát közül az egyik a vállalt feladatot teljesítette, /Jóska/
a másik tőle független okok miatt a munka ideiglenes beszüntetésére kényszerült, /Pista/
a harmadik az utolsó napon távol maradt a munkától.
/Péter/

Az ő eljárásukról, viselkedésükről kellett véleményt alkotni a tanulóknak. E vélemények arra világítanak rá, hogy a serdülőkorban levő gyermek milyen érzékenyen reagál olyan helyzetben, ahol a barátság is csorbát szenved. Nemcsak bírál, szigorú ítéletet is mond, mert a barátságon túl a vállalt kötelezettség megszegése a "becstelen" jelzővel jut kifejezésre. Az adatok a felmérés realitását tükrözik, azokat a nézeteket és véleményeket, amelyeket a serdülőkorú tanulók spontán megnyilatkozásai kifejeznek. Az adatok igazolására idézem a tanulók válasza-
it, illetve véleményük egy-egy részét.

A történetről írt véleménynyilvánítások tartalmilag a következő csoportokra oszthatók.

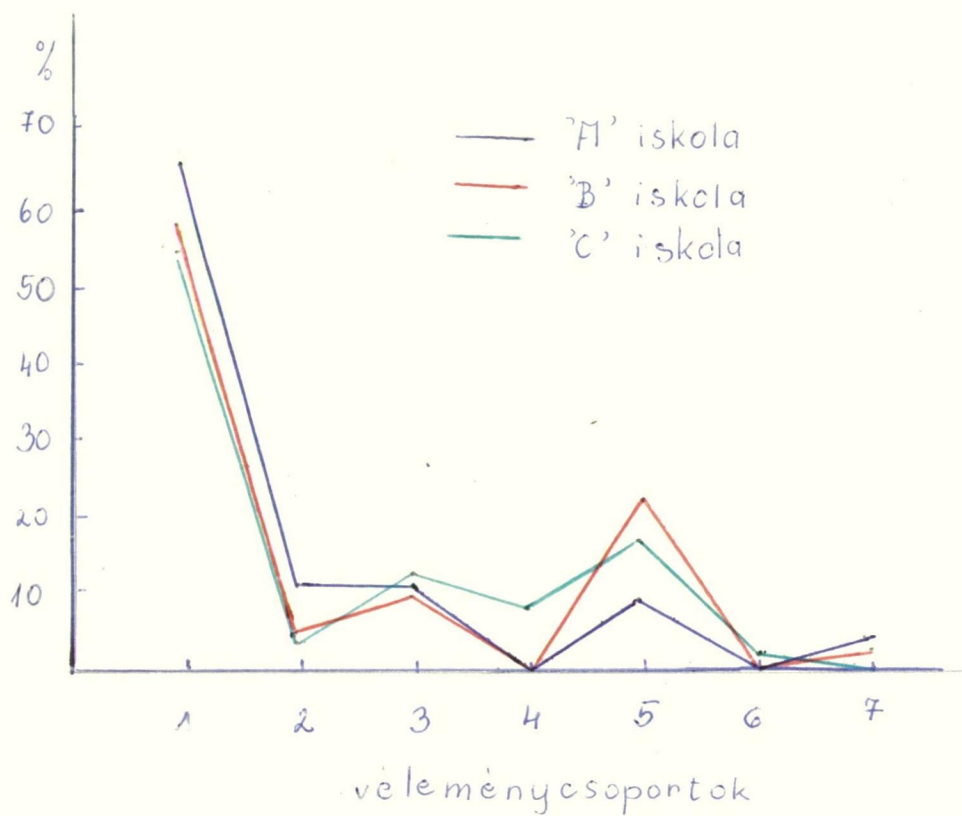
1. Erkölcsi értékelés, fizetség elosztása.
2. Csak erkölcsi értékelés.
3. Kiindulás a fizetség elosztásából, némi magatartásra vonatkozó megjegyzés.
4. A tények száraz közlése értékelő megnyilatkozás nélkül, fizetség elosztása.
5. Csak a fizetség elosztása.
6. Téves felfogás a járandóság elosztásában.
7. Nem válaszolt, nem értékelt.

A történetről alkotott vélemények számszerű és %-os megoszlása a három iskolában:

31. táblázat

Ssz.	A		B		C		A, B, C	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	53	64	108	59	58	56	219	60
2.	9	11	9	5	3	3	21	6
3.	9	11	18	10	12	12	39	11
4.	-	-	-	-	9	9	9	2
5.	8	10	43	24	20	19	71	19
6.	-	-	-	-	1	1	1	-
7.	3	4	4	2	-	-	7	2
							367	100

A %-os megoszlást szemléltető grafikon / 8. ábra / mutatja, hogy mind a három iskolában az 'Erkölcsi értékelés, fizetségelosztása' válasz dominál.

8. ábra

A táblázat %-os adatai mutatják, hogy a tanulók 60 %-a teljes választ adott, azaz erkölcsileg értékelte a három fiu magatartását, és a fizetség elosztásáról is szólt. Előfordult azonban, hogy a fizetség elosztása került a tanulók gondolkodásának középpontjába. / 21 % / Erkölcsileg ez nem értékelhető, illetve nem teljes értékű válasz, bár közvetve utal a három fiu magatartásának elbírálására, amennyiben a pénz munkavégzés alapján történő elosztását fogalmazzák meg.

Kis %-kal szerepel a válaszok között az az eset, amikor a tanulók csak erkölcsi értékelést adtak. Az esetek többségében felhá-

borodással nyilatkoztak.

" Csak Péterről írok, mert az ő magatartása felháborító. Cserben hagyta társait akkor, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá. Eljárásáért szigoruan megbüntetném."

/C. L. 7.b lo./

A három iskolát összehasonlítva megállapítható, hogy a legértékesebb válaszok / erkölcsi értékeléssel egybekötött fizetéselosztás/ közül 'A' iskola jár élen, hiszen tanulóinak 75 %-a tartozik e kategóriába.

'A' iskolában a tanulók 75 %-a mond erkölcsileg helyes ítéletet, 'B' iskolában 64 %, 'C' iskolában pedig 59 %. Álljanak itt szemléltetésül az előbbi táblázat első, második és ötödik csoportjának adatai.

32. táblázat

Megnevezés	A	B	C
Erkölcsi értékelés	75 %	64 %	59 %
A fizetség elosztása	10 %	24 %	19 %

Látható, hogy 'A' iskola tanulói fogékonyabbak a történet iránt, morális ítélőképességük eléggé fejlett. Ez kitűnt a beszélgetésekből is, amelyek rávilágítottak a tanulók erkölcsi arculatára.

A továbbiakban a tanulók véleményeit, ítéleteit három részre bontottam a három fiut illetően, és foglaltam táblázatba, az alábbiak szerint.

Vélemények Jóskáról:

1. Becsületes munkavégzés	2. Megbízható
3. Kötelességtudó	4. Szorgalmas, példamutató
5. Kitartó	6. Szótartó
7. Nem értékelte a magatartást	

33. táblázat

Ssz.	A		B		C		A,B,C	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	30	37	44	24	28	27	102	28
2.	22	27	17	9	15	15	54	15
3.	10	12	35	19	12	12	57	15
4.	10	12	6	3	9	9	25	7
5.	-	-	7	4	4	4	11	3
6.	-	-	7	4	6	5	13	3
7.	10	12	66	37	29	28	105	29
							367	100

A táblázat 43 %-os adata a becsületes munkavégzésre és a kötelességtudásra vonatkozik, s azt jelzi, hogy a tanulók ezen csoportjánál jellembeli szükségesség a vállalt munka lelkiismeretes elvégzése. " A három barát megfogadta, hogy hat napig dolgoznak, akkor Jóska volt az, aki a fogadását híven teljesítette, ő rendes, kötelességtudó gyerek. Szerintem Pistára is ugyahaz mondható el, hiszen nem tehet róla, hogy beteg lett."

/A. L. 7.a 4./

A példamutatás is fontos jellemzőként szerepel, ez arra emged következtetni, hogy a tanulók jó része érzi, hogy Jóska magatartása a becsületes eljárason tul példaadó is.

" Jóska becsületes, mert végigdolgozta a hat napot, amit vállalt teljesítette, viselkedése példaadó."

/A F. 7.b 18./

A szorgalmas munkavégzés az az egyéni tulajdonság, amelyet szintén pozitivan értékel a tanulók egy része. Van olyan adat is, amely Jóskát okosnak tünteti fel. Indok: mert többet keres, ezt az idő ki-

használásával éri el.

" Jóska becsületesen megállta a helyét, szorgalmasan dolgozott, nagyon okosan tette, így legalább többet keresett."

/A. F. 7.a 2o./

A válaszok egy része a három barát magatartásának együttes értékeléséből indul ki, azaz értékelték a segítőkészséget, a közös elhatározást.

" A három barát helyesen tette, hogy segítettek a tsz-nek. Pista nem tehetett róla, hogy rosszul lett. Az azonban nagyon csunya volt, hogy nem csinálták együtt végig, amit vállaltak..."

/C. F.8.a 26./

A tanulók kis része tulajdonságok sorozatát említette Jóska magatartásával kapcsolatban, ezzel is példáját adva annak, hogy milyen érzékenyen reagálnak az ilyen korú tanulók az erkölcsi probléma-situációkra.

" Jóska szorgalmas, kitartó, kötelességtudó gyerek, munkája és magatartása dicséretet érdemel."

/C. F. 7.b 12./

Pistáról nem foglalom táblázatba a megállapításokat, mert jóformán kétféle vélemény alakult ki róla. Az egyik vélemény szerint szimulál, a másik szerint kötelességtudó ő is, hiszen újra dolgozott, amikor a rosszullét elmúlt.

" Nem biztos, hogy Pista beteg lett. Szokott ő szimulálni is. Lehet, hogy becsapta társait. Ha így volt, csunyábban viselkedett, mint Péter."

/A. F. 8.o. 12./

Pista eljárásával kapcsolatosan a következő motívumok merültek fel: becsületes, jóindulatu, kötelességtudó, lelkiismeretes, megbiz-

ható, rendes, szótartó, tisztességes, ügyes. A magatartásával, eljárás módjával kapcsolatban megfogalmazott vélemények többsége az 'eljárása érethető, betegségéről nem tehet' kategóriába sorolható. /83 %/

Előfordulnak Pistával kapcsolatban tévesítéletek is, amelyek szószegőnek tartják, vagy eljárását Péter viselkedésével azonosítják. Ez azonban nagyon kis számu.

" Nem jól viselkedtek. Jóskának fizetni kell. Pista és Péter nem érdemel megbecsülést, nekik nem kell fizetni."

/B. L. 7.b 17./

Az ítélet rövid, tömör megfogalmazásban és tartalmilag is. A helytelen fogalomértelmezés a fogalmak keveredésére utal. A fizetség elosztása a tanuló ítéletének kifejezője, s az erkölcsi megítélés igen csekély.

Ha a vélemények összességét nézzük, Péter magatartásának bírálata áll a középpontban. Nemcsak pénzüelileg akarják sujtani, hanem erkölcsi megrovással is kifejezik rosszallásukat eljárása miatt.

Péter magatartásának jellemzői:

1. Szószegő, ígéretszegő	7. Nem közösségi ember
2. Nem kötelességtudó	8. Másodlagos motivum
3. Becstelen	9. Munkakerülő
4. Lusta, hanyag, lógós	10. Téves ítélet
5. Cserben hagyta barátait	11. Nem értékelte
6. Nem igazi barát	a magatartást

A 34. táblázat mutatja Péter magatartásának jellemzőit a fentieknek megfelelően.

34. táblázat

Ssz.	A		B		C		A,B,C	
	Ö	%	Ö	%	Ö	%	Ö	%
1.	30	37	28	15	20	19	78	21
2.	6	7	24	13	9	9	39	11
3.	16	20	13	7	6	5	35	10
4.	1	1	25	14	5	5	31	8
5.	8	10	5	3	8	8	21	6
6.	11	13	8	5	2	2	21	6
7.	-	-	5	3	9	9	14	4
8.	-	-	1	1	14	14	15	4
9.	-	-	5	2	1	1	6	2
10.	-	-	2	1	-	-	2	1
11.	10	12	66	36	29	28	105	27
							367	100

Pétert egyértelműen elítélik a tanulók. Nemcsak pénzbelileg akarják sujtani, hanem erkölcsi megrovásban is ki akarják fejezni rosszallásukat eljárása miatt. Péter az önként vállalt kötelezettséget elmulasztotta, igaz barát így nem viselkedik, a szószegés jellemgyengésére vall.

" Péter viselkedése elítélendő, mert kötelezte magát arra, hogy bárányaival együtt dolgozik. Megszegte szavát, nem becsületesen járt el. Az igazi barát nem hagyta volna ott a munkát."

/A. F. 7.a 16./

Péter magatartásával kapcsolatban a szószegő, becsstelen és a kötelességét nem teljesítő fogalmak merültek fel elsődlegesen. Ezt mutatja a táblázat 42 %-os adata.

"...Péterben viszont egy csöppnyi becsület sem volt. Mert, ha elvállalunk egy munkát, azt végig is csináljuk. Nem úgy, mint Péter,

aki úgy gondolta: dolgozzon helyette is az a kettő."

/C. L. 7.a 8./

A barátság motivuma is 11 %-kal szerepel a táblázatban. Pétert erkölcsileg méltatlannak tartják a barátságra.

"...Péter cserben hagyta a barátait, Pedig együtt vállalták a munkát."

/C. L. 8.b 25./

" ...Péter szégyelheti magát, nagyon rosszul cselekedett..."

/B. L. 7.a 19./

Néhány tanuló ennél is tovább megy, ítéletét a következmény felvillantásával erősíti meg.

"... Pétert meg kell dorgálni, többet ne vegyék be a bandába."

/A. F.7.b 16./

" Péter nem tartotta be a szavát, a baráti kapcsolatot is megszüntetném vele."

/B. L.7.b 10./

Határozott erkölcsi állásfoglalás található a következő véleményekben. A beleélés olyan esete ez, ahol a tanuló a bírált viselkedésformával szembeni ellenérzését saját maga viselkedésformájával - mint követendő példával - próbálja feloldani.

" Ha elhatározták, hogy együtt dolgoznak, akkor Péter nagyon rosszul cselekedett. Én nem tettem volna."

/B. L.7.b 8./

A másodlagos motivumok Péter magatartásának további jegyeit mutatják, de nem utalnak elsődlegesen jellembeli tulajdonságaira. Ezek közül néhány:

nem kitartó,

nem segítőkész,

nem szeret dolgozni,

könnyelmű,

hibás.

Az ítéletek sok esetben a fizetésbeli megkülönböztetésből indulnak ki, ami párosul az erkölcsi megítéléssel, illetve elítéléssel. Mélységes felháborodásának ad kifejezést az egyik tanuló, aki véleményét papírra nem kívánczó módon fogalmazza meg.

A fizetség elosztásában a következő vélemények alakultak ki:

- arányos elosztás,
- Jóska és Pista kapjon egyenlő bért,
- Pétert büntessék meg,
- Péter pénzt ne kapjon.

" Jóskanak a hat napi bért adnám, Pistának három órát levonnék, bár önhibáján kívül volt oda. Péternek nem adnék pénzt, mert ő megszegte a szerződést, nem dolgozott végig."

/B. L.8.a 15./

"...Péter viszont a munkából elment fürödni, én erre azt tudnám mondani, hogy munkakerülő, és fizetést nem kap."

/B. L.8.b 16./

"...Péter csak öt napra kapjon pénzt. A barátok dorgálják meg Pétert, mert az ígéret szép szó, ha megtartják úgy jó."

/B. F.7.b 12./

A legértékesebbek azok a megnyilatkozások, ahol a három fiú magatartásának erkölcsi megítélése az elsődleges, és nem a dolog pénzügyi oldala dominál. A tanulók többségének véleménye szerint Péternek meg kell változnia, hiszen ilyen kötelességmulasztás a későbbiekben sem lesz megengedhető. Cserben hagyta barátait, egyéni érdekét helyezte előtérbe, s amit vállalt nem teljesítette.

A válaszokból kitűnik, hogy a gyerekek mélyen elítélik a szituációt, mert átélik. Ezért ítéletük komoly értéket képvisel.

Második problémaszituáció

A gyermekeket képessé kell tenni az életkoruknak megfelelő "igazi akarati" cselekvésre. Nem elég tudni, hogy mi a helyes, hanem ennek belső meggyőződéssé kell válhí. A meggyőződés kialakítása pedig motiválás útján történhet. A leghatékonyabb indítók kerül tulsulyba a motivumok harca során. Serdülőkorban már ez megfigyelhető.

Néha a tanuló nem számol azsal, hogy cselekedeteivel szétrombolja az erkölcsi normákat, néha az általános érvényű erkölcsi szabályokkal szemben tudatlanságból lép fel. A viselkedés lehet véletlen, impulzív, érzelmi jellegű, de az is lehet, hogy a tanuló saját kezdeményezésére, vagy társai befolyására megy végbe. Mindezt a pedagógusnak feltétlenül tudnia kell, és figyelembe kell vennie.

A nevelési folyamat nem gyors cselekvés jellegű, hanem tervszerű, sokoldalú tevékenység realizációja, aminek célja az erkölcsi magatartás, az érzések és a meggyőződés formálása. Ezt az erkölcsi nevelés összes módszereinek kölcsönhatásával egy időben célszerű elérni, azaz a meggyőzés, gyakorlat, ösztönzés segítségével, illetve nevelési szituációk szervezése során. A tapasztalat szerint minél szervezettebb, átgondoltabb, rendszeresebb nevelési folyamat egésze, annál kevesebb az un. nehéz eset.

A gyermek akkor nevelődik igazán, amikor közvetlenül részt vesz a közösség életével kapcsolatos kérdések megoldásában. Be kell vonni minden gyermeket a közös tevékenységbe, meg kell tanítani mindenkit arra, hogy felelősnek érezze magát a közösség ügyeiért, kapcsolja össze saját érdekeit a többség érdekeivel. Ez a feltétele annak, hogy társadalmilag hasznos tevékenységbe bekapcsolódjék, akkor is, ha nem az iskola vagy az uttörőcsapat nyújtja ehhez a szervezeti kereteket.

A tanulókat az alábbi problémahelyzettel ismertettük meg, s erről leírták véleményüket.

Uttörőcsapatod őrsei vetélkednek. A legszebb naplót készítő őr jutalomkiránduláson vesz részt. Mindenki lelkesen dolgozik, nagy az izgalom. Az egyik őr a beadási határidő előtti napon nem találja a már kész naplóját. Egyedül te tudod, ki vette el a naplót, véletlenül meglátta a barátodnál. Mit tennél?

A példatörténettel az volt a célom, hogy világos választ kapjak az ilyen koru gyermekek erkölcsi ítéleteinek helyességéről, a jogos következmények mibenlétéről, erkölcsileg igazolható eljárásukról. Így egy olyan közösségi megnyilvánulás tárult elénk, amelyet helyben hagyni, azzal egyetérteni pedagógiai és pszichológiai vonatkozásaiban biztosítéknak elfogadni lehetséges. Ez azt jelenti, hogy a tanulók ítélőképességének logikai szintjét megállapíthatjuk, a szükséges következtetéseket levonhatjuk.

A három iskola tanulói válaszainak tartalmi elemzésekor négy csoportot állítottam össze. A tanulók viszonyulásmódjait, megoldásmódjait vettem figyelembe, így a véleménynyilvánítási csoportokat közös alaptevékenységből kiindulva határoztam meg.

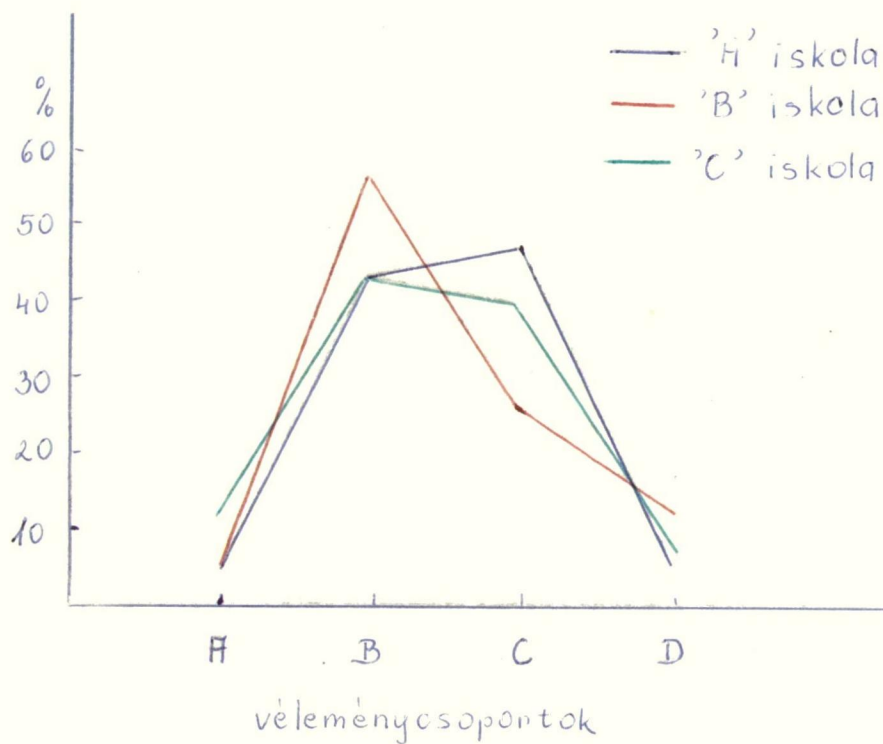
Hasonló jelentésű véleményformák csoportjai:

- A. 1. A tettet elítéli, de nem tesz semmit.
2. A tettet elítéli, de titokban tartja.
- B. 3. Helyre akarja hozni a dolgot, erkölcsi ítéletet nem mond.
4. Helyre akarja hozni a dolgot, erkölcsileg elítéli barátját.
5. Helyre akarja hozni a dolgot, felnőtt segítségét veszi igénybe.
6. Helyre akarja hozni a dolgot, felelősségre vonja barátját.
7. Helyre akarja hozni a dolgot, segítséget nyújt hozzá.

[illegible]

A tanulók véleménycsoportjai a három iskolában.

9. ábra

- A. A tettet elítéli.
- B. Helyre akarja hozni a dolgot.
- C. A helytelen eljárás beláttatása.
- D. Az igazság érvényre juttatása mindenáron.

Az ábráról leolvasható, hogy 'A' iskola tanulói a beláttatás, meggyőzés módszerét választják megoldásul, s a felelősség vállalását tartják fontosnak. 'B' iskolában a 'Helyre akarja hozni a dolgot' válasz dominál. 'C' iskola tanulóinak véleménye pedig megoszlik a két említett választípus között.

Hogy hogyan nyilvánulnak meg a tanulók erkölcsi tulajdonságai az egyes helyzetekben, az főként attól függ, hogy mennyire ismerik

fel a tevékenység objektív jelentőségét, és hogy a tevékenység milyen jelentőséggel bír rájuk nézve.

A konkrét válaszokat elemezve az előbbi csoportosítás alapján a következőket lehet elmondani. A tanulók nagyon részletesen nyilatkoznak a problémáról, miközben döntenek egyik vagy másik magatartási forma mellett. Ebben része van belátásuk mértékének és motivációiknak is. A 4 %-nyi téves ítélet nem számottevő. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a történet a tanulókhoz közelálló, így a tanulók 96 %-a nyilvánított erkölcsileg helyes vagy majdnem helyes véleményt.

A válaszok többsége cselekvéssort fogalmaz meg, azaz a tanulók eljárásának módzatait, egymásutánját változatos formában adják. Ennek illusztrálására szolgál az alábbi példa.

" Szólnék neki, hogy nézd, láttam nálad a naplót. Feltenném neki azt a kérdést, hogy került hozzád? Aztán ha úgy, hogy neki még nincs kész, akkor visszatenném, hogy senki se lássa meg, mert biztos, hogy le-sídnák. Majd elbeszélgetnék vele."

/C. F. 8.a 15./

Kétváltozatos válaszok is előfordulnak szép számban. Ezekben az esetekben az elsődleges és másodlagos cselekvés lényeges eljárásbeli különbsége abban nyilvánul meg, hogy míg az elsődleges ráhatások a szelidebb formákat mutatják, addig a másodlagos ténykedések, eljárások határozott, az igazságot mindenáron érvényre juttató megoldást mutatnak. A válaszok első felében a meggyőzés, rábeszélés, beláttatás, jobb belátásra bírás szerepel, a második felében pedig a kollektív fellépés, nyilvános megszégyenítés, a válaszadó önálló akciója, a tanár, óravezető szerepe, vagy egyéb büntetés fogalmazódik meg.

" Először a barátommal beszelnék, hogy jobb belátásra bírjam. Adja

viszsa a naplót ugyanolyan észrevétlenül, mint ahogyan elvette. Ha nem bírom jobb belátásra, akkor elvenném tőle a naplót, visszaadnám az őrsnek, és jelenteném az osztályfőnököknek."

/B F. 8.c 6./

A 35. táblázat adatai közül a 'helyre akarja hozni a dolgot' kezdetű szerepel legnagyobb %-os arányban. / 52 % / Az egy csoportba tartozók /3. 4. 5. 6. 7. sor/ a helytelen eljárásra való rádöbbenés különböző módozatait nevezik meg.

" Szólnék a barátomnak, hogy adja vissza a naplót az őrsnek, mert rajta mulik az őrs sorsa. Ha nem adja vissza, akkor az ő lelkiismerete lesz rossz."

/C. L. 8.b 17./

Van olyan tanuló, aki érzi a helyzet visszásságát, helyre akarja hozni a dolgot, a barátját mégis menteni próbálja.

" Szólnék az őrs tagjainak, hogy nézzék meg, nincs-e otthon? Közben szólnék a barátomnak, hogy hozza be holnap reggel azzal, hogy otthon volt, de ő már elfelejtette. Így megmenteném a barátomat és az őrsöt is."

/C. F. 8.b 14./

A 'helytelen eljárásának beláttatása...' kezdetű válaszok az összválasz 35 %-át adják. Az egy csoportba tartozók / 8. 9. 10. sor a táblázatban/ az erkölcsi ráhatások alkalmazásával igyekeznek a megtevédt társat helyes utra terelni, miként az alábbi idézet mutatja.

" Én először barátságosan elbeszélgetnék vele, és szóba hoznám a naplót. Majd megmondanám neki, hogy nem helyesen cselekedett, és megkérném arra, hogy adja vissza a másik őrs örömére, és becsülete megvédése érdekében. Amit tettünk, azt nyíltan vállalni kell."

/A. L. 7.a 1./

Az erkölcsi arculat kialakításában központi és döntő szerepet játszik a diákközösség változatos tevékenysége, az erkölcsös magatartás gyakorlatának megszerzése különböző konkrét helyzetekben. A tanulók jól szervezett tevékenysége, társaikkal és más emberekkel való kapcsolata objektíve megteremti a magas színvonalu erkölcsi tulajdonságok kialakításának feltételeit. A változatos, társadalmilag hasznos tevékenységben nemcsak kialakul, hanem tökéletesedik a tanulók erkölcsi meggyőződése, elmélyül tudatosságuk, intenzíven gyarapodnak erkölcsi tapasztalataik, fejlődnek és gazdagodnak erkölcsi érzelmeik. A leghumánusabb erkölcsi eszmék is üres szavak maradnak, ha nem testesülnek meg konkrét dolgokban, cselekedetekben, tevékenységben. Ha viszont alkalmat teremtünk arra, hogy az elmélet és gyakorlat összefonódjon, akkor a közösségi motivumok - a közösség érdeke, célja, hatása - a különböző problémaszituációkban is előtérbe kerülnek.

"Leszidom és megmondom, adja vissza, mert nem ő készítette. Vagy: komolyan megtárgyalom az órs tagjaival, és jobb belátásra térítjük."

/B. L. 7.c 15./

"...Az lenne szerintem a legjobb, ha az órs elbeszélgetne azzal a taggal, és megmagyarázná, hogy a vakáció tőle függ, vagy ha másképpen nem megy, órsi dorgálásban részesíteném. A barát legyen őszinte, becsületes."

/A. F.7.b 27./

A személyiségre való ráhatás lehetősége a kollektíva segítségével a közösség fejlettségének szintjétől függ, azaz a neveltség mértékétől, az összeforrottságtól, a szervezettségtől.

A közösségi ráhatás ilyen formája mellett más válaszokban a közösségi felelősségtudat is előtérbe kerül.

Megmondanám neki, hogy adja vissza az őrsvezetőnek mindenki szeme láttára, mert ha ez nem így történik, mi sem indulhatunk a versenyen."

/B. F. 8.c 10./

" Habozás nélkül megmondanám az őrsmennek, mert a közösség elsődleges. A számonkérést és a büntetést is rábíznom az őr közösségére."

/A. F. 7.b 14./

A példatörténetben szereplő magatartásforma helyes megítélése, és a legoptimálisabb megoldási mód kiválasztása ötvöződik így a válaszokban. Erre példa a következő történet is.

" Megmondanám a barátomnak, hogy amit tett, az egész őr kárára tette. Mivel a barátomról van szó, és nem vagyok árulkodó, nem én szólok a többieknek. Ő vállalja a felelősséget, amíg nem késő."

/B. L. 8.a 14./

A felelősségvállalásnak egyik formájaként szerepel a válaszokban a bocsánatkérés motivuma. Ez is párosul természetesen az erkölcsileg helytelen tett beláttatásával.

" Megmondanám neki, hogy lopja vissza észrevétlenül. Utána nagyon megdorgálnám és rábírnám, hogy írjon bocsánatkérő levelet, és tegye bele a naplóba."

/A. F. 7.a 21./

A napló visszalopása, mint a problémahelyzet megoldása több változatban szerepel. A meggyőzés eszközeként a tanulók a következmény előrevetítését alkalmazták. Ezek a következők voltak:

- megszégyenítés,
- ha kiderül, rosszul jár / következmény /
- nem élvezné az így szerzett győzelmet / lelkiismeret felébresztése/,
- önértékre hatás,
- a becsület így kívánja.

A történet másik része a 'helyre akarja hozni a dolgot' megállapítással kezdődik. Első helyen 21 %-kal az '...erkölcsi ítéletet nem mond' tartalmat hordozó válaszok szerepelnek. Ide soroltam az olyan véleményeket, amelyek a: "vigye vissza, adja le a naplót" gondolatot fogalmazták meg. Ezek azonban nem egyértelműen negatív válaszok, hiszen az erkölcsileg helyeselhető megoldás javaslása is magában hordozza az elítélést, csak nem fogalmazták meg konkrétan.

Erkölcseileg elítéli barátját a gyermekek 10 %-a, Ezekben az esetekben az ítéletmondáskor az igazságérzet nagyobb súllyal esik latba a barátságnál.

"...A barátságot megszakítanám vele, mert ha ebben a dologban nem becsületes, hogy számítsak rá komolyabb dologban."

/B. L. 8.a 21./

Szoros összefüggésben vannak ezzel azok a válaszok, amelyek a barát felelősségre vonását tartják fontosnak. Az egyéni és a közösség előtti felelősségvállalás erkölcsi mutatóját azok az adatok jelzik, amelyekből határozottan kitűnik a közösség előtti felelősségvállalás elsődlegessége és szükségessége.

" Beszelnék vele és megpróbálnám rávenni, hogy mondjon el mindent az őrseknek, és adja ő vissza a naplót. Jó közösségi munkával kijavíthatná a félrelépését."

/C. L.8.b 21./

Az előzőekben a véleménynyilvánítások első csoportjaként feltüntetett válaszok közös kiindulási alapja, hogy a cselekedetet elítélik,

de 1. nem tesznek semmit, / ez közömbösségre utal /

2. titokban tartják.

" ...Semmiképp nem árulnám el a barátomat."

/B. F. 8.d 9./

Ez esetben elsikkad teljesen az erkölcsi ítélet.

Ha végignézzük a válaszok széles skáláján, megtaláljuk 'Az igazság érvényre juttatása mindenáron' kategóriát is. Ennek formái: meggyőzés, erőszak, bejelentés.

" Azt tenném, hogy a naplót elvenném, odaadnám az őrsvezetőnek, és a gyereket baráti alapon elverném. Megmondanám neki, ha újra eltulajdonítod, dupla adagot kapsz."

/B. F. 8.b 6./

A tanuló erkölcsi felháborodása abban jut kifejezésre, hogy erőszakos megoldással, fenyegetéssel igyekszik igazságot szolgáltatni, tudni - illik a büntetés az igazságszolgáltatást célozza. Az ilyenféle megoldások, az agresszivitás inkább a 7. osztályosok válaszaiban figyelhetők meg. Jóllehet a 7. osztályosok erkölcsi ítéletei helyesek az erkölcsi magatartást illetően, de az azonnali büntető szankció már túlzottnak látszik. Nem a helyes megoldási módot választják. Ezzel szemben a 8. osztályosok mérsékeltébb állásfoglalása - ami jóllehet éppen olyan erkölcsi felháborodást takar -, helyesebb megvilágításban tárja elénk a kérdést.

Jó lenne az életkori sajátosságok figyelembe vételével méginkább kifejleszteni a tanulóknak a képességet a valódi értékek felismerésére, megbecsülésére, azok alkotó felhasználására. Ebben van a pedagógusoknak nagy szerepe.

Összegezve az eddigieket, a tanulók által megfogalmazott vélemények magva a barátra való ráhatás különböző módzataiban összegeződik.

A barátra való ráhatás formái:

1. Egyéni ráhatás:

- meggyőzés, beláttatás,

- következmény beláttatása a barát számára
a károsult órs számára,
- felszólítás,
- megdorgálás,
- fenyegetés,
- bejelentés.

2. Kolektív ráhatás:

- meggyőzés,
- felelősségre vonás,
- büntetés.

" Elvennénk az uttörő könyvét és a nyakkendőjét, amig jóvá nem teszi bűnét."

/A. F. 7.b 23./

Az ember a magatartásával olyan mikrocsoportok és normáihoz igazodik, amelyek a makrocsoportok általános követelményeit specifikus módon átalakítva tükrözik. Az ilyen csoportnormák csoportonként bizonyos különbségeket mutatnak. A tanuló magatartását a csoport körülményei formálják, s az olyan mértékben válik a normáknak többé-kevésbé megfelelő magatartássá, amilyen mértékben a tanuló azonosul csoportjával, beilleszkedik a közösségbe, azaz a csoport normáit kötelező szabályként elfogadja.

Az erkölcsi problémahelyzetek elemzéséből levonható tanulságokat az alábbiakban körvonalazom.

A szocialista erkölcs szabályai az egyén felelősségteljes, önálló reagálását követelik a környezetében kialakuló emberi viszonylatokkal kapcsolatban. Nincsenek tértől, időtől és konkrét helyzettől független "örök érvényű" erkölcsi szabályaink, az emberi cselekedeteket konkrét

összefüggésükben kell vizsgálni. Az önálló erkölcsi mérlegelés, a felelősséggel való döntés képességének kialakítása fizikai alapokon nyugvó bonyolult pedagógiai feladat. Az önálló mérlegelés és döntés képességének kialakulása feltételezi az erkölcsi tapasztalatok olyan tudatos feldolgozását, amelynek során fejlődik a tanulók elemző képessége, erkölcsi problémamegoldó gondolkodása. Szükség van az általánosított erkölcsi elvek rendszerére is, amelynek belső logikája a közösség érdekeiből fakad, s amellyel a tanuló azonosulni képes.

A problémahelyzetek elemzése nem nyújt lehetőséget arra, hogy az erkölcsi neveltség mindenirányú elemzését el lehessen végezni. Csupán néhány fő gondolat kiemelése lehetséges, amely az erkölcsi tudat és magatartás viszonyát az erkölcsi ítéletek vonatkozásában világítja meg.

Élethelyzetekben, erkölcsi szituációkban megnyilvánuló viselkedésmód formái:

- Erkölcsi normák ismeretével adekvát cselekvés.
- Erkölcsi normák ismeretét feltételező inadekvát cselekvés.
- Erkölcsi normák ismeretét nélkülöző, a társadalmi elvárásnak nem megfelelő cselekvés.
- Erkölcsi normák ismeretét nélkülöző, a társadalmi elvárásnak megfelelő cselekvés.

E formáknak megfelelőek a tanulók véleménynyilvánításai az előző két problémaszituációnak megfelelően. Természetesen ez a csoportosítás különböző vizsgálati eszközökkel tovább finomítható.

A nevelőmunka gyakorlata nem egyszer ellentmondást rejt, pl. az iskolai-családi nevelés, a közvélemény és a növendék egyéni érdeke, az erkölcsös cselekvés vágya és ennek külső és belső lehe-

tőiségi között. Ezen ellentmondások felszámolása fontos szerepet játszik a személyiség erkölcsi formálódásának bonyolult folyamatában. Sikere tekintélyes részben a gyermekközösség érettségétől és a nevelők pedagógiai hozzáértésétől függ.

A változatos módszerek alkalmazása, az ismeretek jól szervezett ellenőrzése és értékelése, az önálló otthoni munka helyes megszervezése, a kölcsönös segítőkészség kialakítása mind fontos eszköze a helyes erkölcsi tulajdonságok kialakításának.

Amennyiben a tanulók az eléjük támasztott követelmények ésszerű indoklását kapják, maguk is belátják annak fontosságát. Ehhez szükséges a nevelőtestület fokozott érdeklődése a tanulók érzelmi - és gondolatvilágának jellegzetes és egyéni vonásai iránt. Tehát a tanulók személyiségére való egységes ráhatásra van szükség, amelynek alapfeltétele, hogy a nevelésben részt vevők a szociális magatartásnak az életkorhoz mért egyértelmű és félreérthetetlen normarendszerével, valamint egységes érvényű, hatékony szankciókkal éljenek.

A megfelelő magatartásforma kialakulását, illetve megszilárdulását elősegíti a cselekvés, illetve cselekvéssor iránt kialakult érdeklődés. Ezt jelentős mértékben befolyásolják azok az egyéni tapasztalatok, amelyeket a gyermek életében tevékenysége során szerzett, s meghatározzák azok a viszonyulások, amelyekbe a mindennapi élet során belekerül. Az érdeklődés fejlődése a cselekvés új tárgyának vagy új módjának megismerése által okozott öröm érzésétől indul ki. Ezt követi a tárgyhöz való emocionális, megismerő viszonyulása, amelynek eredménye a személyiség aktív, megismerő irányultsága az illető tárggyal kapcsolatban. A társadalmi érdeklődés strukturája bonyolult. Beletartozik a politika, a közösség és a társadalmi tevékenység iránti

érdeklődés.

Az érdeklődés passzív, ha az egyén beéri annyival, amit, lát, hall. Aktiv abban az esetben, ha ismereteit céltudatosan szerzi és használja fel, átérzi a közösség sikereit, kudarcait.

A reális nevelés folyamatában a gyermek társadalmi környezetét is figyelembe kell venni. A nevelőnek mindig szem előtt kell tartania, hogy minden cselekedetével közvetlenül hat a gyermekekre. Nem szabad megfeledkeznie a szituáció adta különböző manipulációs lehetőségekről sem. A gyermekek különböző társadalmi csoportokkal érintkezve a különböző személyi befolyásokat nem kerülhetik el. A nemkívánatos hatásoktól nem tudjuk elszigetelni őket, legfeljebb érzéseiket befolyásolhatjuk. Mindehhez az szükséges, hogy megismerjük mikrokörnyezetét, s ha ez nem megfelelő, ki kell kapcsolni az őt veszélyeztető körből, s be vinni egy olyan csoportba, ahol nyugodt körülmények között kiteljesedhet egyénisége.

4. Az erkölcsi magatartás minőségi mutatói

Az előző problémaszituációkkal a tanulók életének két tipikusnak mondható területén vizsgáltam az adott helyzetben lehetséges magatartási tendenciákat. Az első történet kapcsán leírt vélemények a három fiú magatartásának helyes értékelésével a tanulók magatartási énjére világítanak rá. Amíg az első történet egységes egészként az ítéletalkotást, addig a második a történet befejezését kívánta. Ezzel az erkölcsi tudatosságról, a meglévő erkölcsi ismeretekre épülő ítélőképességről - amely utal a magatartás erkölcsi orientáltságára - , kívántam képet kapni.

A nyert adatok megerősítését célozta a gyermekek természetes

körülmények közötti magatartásának boncolgatása. Az adott problémakörrel kapcsolatos viselkedésformákat, konkrét magatartási megnyilvánulásokat 'A' iskola 7. osztályában vizsgáltam. A következő módszereket alkalmaztam:

- az osztály megfigyelése,

- erkölcsi beszélgetés,

- tanári jellemzés,

- iskolai dokumentumok tanulmányozása.

Ezek rámutatnak a magatartás etikai minősége / ösztönzők, irányultság, jellem / néhány sajátosságára. A közös tevékenység, munka során tett megfigyelések lehetőséget adnak arra, hogy a magatartás erkölcsi orientáltságának alakulása, fejlődése nyomon követhető legyen.

A magatartási megnyilvánulásokat többféle élethelyzetben vizsgáltam:

- tanítási órán,

- óraközi szünetben,

- közös munka folyamatában,

- uttörőfoglalkozáson,

- osztályfőnöki órán.

Ez utóbbin az osztályfőnök vezetésével - konkrét szituációkból kiindulva - folytatott beszélgetés témája a következő volt:

- Az osztály céljai, közös munkája.

- Az osztály közvéleménye.

- Kinek tartozunk felelősséggel tetteinkért?

Ennek kapcsán érintették témánk szempontjából fontos fogalmakat. A megfigyelés hosszabb ideig tartott, hiszen különböző időpontban, helyeken és tevékenységek során történt. A kollektiva érdekében végzett közös munkatevékenység, az erkölcsi beszélgetések az erkölcsi tudatosság és magatartás lényeges mutatóit tárják fel, és megerősítik, kiegészítik az előző kísérletek eredményeit.

Az osztályfőnök jellemzése az osztály közösségi munkájára és a konkrét munkatevékenységre vonatkozott. A jellemzés szempontjai a következők voltak: 1. A csoport minősítése a közösségi munka eredményessége

szempontjából:

kiváló   jó   közepes   gyenge

2. Az együttműködés jellemzői:

konfliktusmentes - pozitív nézetazonosság

negatív nézetazonosság

konfliktusos - mérsékelten pozitív,

- mérsékelten negatív.

3. Előfordult-e, hogy valaki kivonta magát az osztálymunkából, vagy fegyelmezetlen, erőszakos volt?

4. Tett-e valaki az osztályból az ilyen eset megszüntetéséért valamit?

/ A pozitív nézetazonosság azt jelenti, hogy a követelményeket helyesléssel fogadja, meggyőződéssel végzi. Ezzel szemben a negatív nézetazonosság az egyértelmű elutasítást jelenti. A mérsékelten pozitív, illetve mérsékelten negatív kategória azt jelenti, hogy nem mindenki helyesli, illetve nem mindenki utasítja el a követelményeket./

Az elmondottak lehetővé teszik, hogy az alábbiakban sűrítsem az osztályról alkotott véleményemet. Az osztályfőnökkel egyetértésben - aki már hosszabb ideje van együtt a gyermekekkel -, arra a megállapításra jutottam, hogy az osztály a közösségi munka eredményessége szempontjából jónak minősíthető. Az együttműködés fokára jellemző, hogy előfordulnak konfliktusok, azaz az osztályközösség tagjai nem minden kérdésben vannak azonnal egységes állásponton. Ez bizonyos esetekben téves problémalátásról tanuskodik. Körültekintő

tanári irányítással lehetséges a közös, a helyes álláspont kialakítása. Így elérhető, hogy igénnyé válják az, hogy a gondokat közösen beszéljék meg, a hibákról a közösség előtt számoljanak be, mint ahogy ez a második felmérés hatodik kérdésének értékelésekor is kitűnt. / A napló visszaadásának lehetőségei./

A helyes bírálat és önbírálat a fejlett közösségi gondolkodásmód és magatartás lényeges ismérve. Ez a nevelő erejű közösségi közvélemény alapvető biztosítója is.

A bírálat és önbírálat erkölcsi fontosságát a közösségi élet szempontjából a tanár az osztályfőnöki órán a következő kérdéskörrel vizsgálta.

- Nyilvánítasz-e véleményt, ha valaki osztályodban rossz munkát végez, vagy helytelenül viselkedik?

- Bevallod-e hibáidat az osztály előtt?

A legfejlettebb közösségi gondolkodásról vallanak azok a megnyilatkozások, amelyek a bírálat és önbírálat szükségességét a közösség érdekének tartják. Erkölcsileg a legfejletlenebb gondolkodásra, illetve magatartásra utalnak azok a vélemények, amelyek a bele nem avatkozást tekintik megoldásnak. Ilyen vélemény azonban kevés fordult elő, s megfelelő módszerekkel ezek helytelensége beláttatható volt. A fogalom helyes értelmezését elősegítette más fontos sajátosságok, jellemzők, az őszinteség, a tárgyilagosság, a segítségadás stb. előtérbe kerülése.

A gyermek állandó fejlődésben van, s ezért egyénisége, jellemének sajátosságai, a tanuláshoz, a közösséghez való viszonya, viselkedésformája változásokon megy keresztül. Érdekes téma a viselkedésformák indítékainak feltárása. A vizsgált osztály esetében az ismertetett módszerekkel és tevékenységi formák során a következő maga-

tartási típusokat lehet megkülönböztetni.

1. Látják az adott követelmény szükségességét, helyességét, de időnként tanácstalanok, tanári segítségre is szorulnak.
2. Élethelyzetek és tevékenységi formák szerint változik viselkedésük. /pl. órán fegyelmezettek, szünetben féktelenek./
3. Általában helyesen viselkednek, de ez nem a meggyőződésből fakad.
  - a/ Viselkedésük személyhez kötött. / osztályfőnök, szülő stb./
  - b/ Csendes temperamentumuk, kerülik a konfliktusokat.
  - c/ Félelemből vagy jutalom reményében viselkednek helyesen.
4. Tudják, ismerik, hogy mi a helyes, de nem ennek megfelelően cselekszenek. Ok:
  - a/ Önuralom hiánya.
  - b/ Tevékenységi vágy.
  - c/ Élénk fantázia.
5. Nyughatatlan gyermekek, akik
  - a/ az erkölcsi tartalmakat ismerik, de együttes munkára nem képesek,
  - b/ az erkölcsi tartalmakat nem tették magukévá.
6. Veszekedő, összeférhetetlen gyermekek, akik
  - a/ magatartásukat nem tartják megfelelőnek, de önuralomra törekvésük nem jár sikerrel,
  - b/ magatartásukat helyesnek tartják. / Tetszelegnek e szerepben./
7. Látják az adott követelmény szükségességét, megvalósulása érdekében másokat is próbálnak bevonni a munkába.

Ezek a következtetések nem általánosíthatók, a vizsgált kis közösségekre jellemzők. Szélesebbkörű vizsgálat a kategóriákat még körülhatárolhatóbbá tehetné, esetleg újabb típusok is felszínre kerülhet-

nének.

A vizsgálat során arra is fény derült, hogy az osztály tevékenységének mely területén magasabb az erkölcsi öntevékenység szintje, az egyéni megnyilvánulások színvonala, s mely területen tapasztalható aktív kiállás. Ez elsősorban a közös megmozdulások szervezésekor és az osztályt érintő ügyek megbeszélésekor mutatkozik meg.

Az, hogy az erkölcsi helyzetet a tanulók adott esetben mennyire itélik bonyolultnak, függ az általános értelmi és ezen belül az erkölcsi tudatosság szintjétől.

A tudatosságon alapuló erkölcsi szokások egy idő múlva elvesztik eredeti indítékukat, és később maguk is cselekvési motivummá válnak. Mint minden céltudatos tevékenység, az erkölcsi nevelés is magában foglalja a nevelő akarati erőfeszítéseit és törekvéseit. Érinti ez mind a nevelők, mind a növendékek tudatát és érzelmeit. Mindez nem automatikusan, hanem a személyiség fejlődésében érvényesülő objektív törvényeknek, a társadalmi fejlődés feltételeinek figyelembe vételével történik.

Az erkölcsős cselekvés gyakoroltatása biztosítja a magatartási készségek, szokások kialakítását, rögzítését, és azt, hogy az erkölcsi elvek a gyakorlatban érvényesíthetők legyenek.

A magatartás vizsgálatakor a magatartásban megmutatkozó tendenciákra kell figyelmet fordítani. E tendenciák alakulása rámutat az ösztönzők szerepére. Tehát az erkölcsi magatartás kialakulása az alapjául szolgáló erkölcsi szükségletek segítségével vezet a jellem formálódásáig. Az erkölcsi szükségletek kialakulása, megszilárdulása a magatartás erkölcsi normákkal kapcsolatos viszonyában jut kifejezésre. Ehhez megfelelő adatokat szolgáltatott a tanulók együttműködést igénylő közös tevékenysége. Az ilyen helyzetben ugyanis a megoldandó fel-

datok olyan erkölcsi követelmények elé állítják a gyermekeket, amelyek erkölcsi szükségletként érvényesülve a gyakorlás során a személyiségben is domináns vonásként jelentkeznek, s ezzel nemcsak a gyermek saját magatartásának vezető motivumaivá válnak, hanem a környezet ilyen irányu cselekvését is megkövetelik. Az ilyen cselekvési helyzet jól mutatja az objektív és szubjektív követelményekkel szembeni pozitív vagy negatív viszonyt, azaz az erkölcsi orientáltság általános jellemzőit.

Végezetül megállapítható, hogy a tanári tudatosító tevékenység az osztályban nem maradt eredmény nélkül. A kollektiva érdekében végzett munka erkölcsi követelményének tudatosulása, beépülése, belső szükségletté válása a tanulók megnyilvánulásaiból kitűnik.

5. A második vizsgálat adatainak összegezése

Megállapítható, hogy hasonlóan az első vizsgálathoz, a fogalmak érettségi szintje jónak mondható. Nagy szerepet játszanak a megítélésekben az erkölcsi érzelmek, melyek az egyén viszonyulásmódjának, tevékenységének emocionális összetevői. A meggyőződés kialakításában is nagy szerepük van.

A társadalom által elfogadott erkölcsi elvek, formák tudatos elsajátítása, illetve a nevelés során kialakul az emberben az önértékelés képessége, melynek segítségével saját tetteit, tulajdonságait megfelelő módon értékelni tudja. Szinte minden fogalomnál megjelenik az identifikáció / azonosulás/ motivumként. Az élő példakép minden nap észlelhető hatása nagyerejű.

A fogalomzavar olyan helytelen ítéleteket mutat, amelyek külső jegyek, illetve hangzásbeli hasonlóság alapján születtek. Pl. akarat-

erő - akaratos. Sok esetben csak bizonyos érintkezési felület van a fogalom és az azt rokonszenvessé vagy ellenszenvessé tevő motívumok között.

Szólni kell még a másodlagos motívumokról, amelyek ugyan nem kerülnek a helytelen ítéletek szférájába, de nem elsődlegesen meghatározó tartalmi jegyek alapján értelmezik a fogalmat. Ezekben az esetekben a lényeglátás szenved csorbát.

Az erkölcsi ítélőképességet vizsgálta a fogalmak rokonszenves vagy ellenszenves kategóriába való besorolása. Az erkölcsi ítélőképesség, morális gondolkodás szintje tükröződik a miért kérdésre felelő indokolásokban. A legfejlettebb színvonalu erkölcsi ítélőképesség tükrözői azok a válaszok, melyek közösségi vonásokat, szociális motívumokat jelölnek meg. Alacsonyabb szintűek azok a válaszok, amelyek értelmi, külső tulajdonságokat emlitenek.

Az erkölcsi arculatot jól jellemezhetjük a tanulóban kialakult erkölcsi eszménnyel, ha az magatartásának aktív befolyásoló tényezőjévé vált. Az eszmény a személyiség erkölcsi ítéletének szubjektív tényezője, serkentő ereje, kifejezi céljait és törekvéseit, s ugyanakkor a személyiség egyéni fejlődésének, önkifejlődésének mozgatója.

A serdülők erkölcsi eszményének kialakulása nem születiségre, hanem eleven viszonyulások gyakorlatára, a társadalmi tevékenységre épül.

A társadalom eszményeit ne csak megismerje és megértse az ifju, hanem ezek szükségletévé váljanak, meghatározzák viselkedését.

Csak a gyermekközösség igazi öntevékenysége biztosítja a személyiség aktív szerepét, és ezáltal a közösség aktív hatását az illető személyiségre. A kollektív értékelés hatékonysága, a közvélemény ereje közvetlenül függ attól, hogy a közösségi élet milyen érdekes, mennyire

fontos a gyermek számára.

Az erkölcsi nevelés gyakorlati célja az erkölcsös magatartás kialakítása. Ez csak akkor lehet sikeres, ha ismerjük a magatartást alakító tényezők, a tudatosítás hatékonyságát. Erkölcsi kérdéssé csak akkor válhatnak az egyén számára cselekedeteinek következményei, ha tudatában van azok társadalmi jelentőségének. Ehhez az szükséges, hogy magatartása tudatosan és meggyőződéssel vallott erkölcsi normarendszerre támaszkodjék.

A szituációkba való beleélés, az azonosulás a tanulóknál megfigyelhető. Az erkölcsileg helyes cselekedet mozgatója a meggyőződés, bizonyos esetekben viszont a szokás vagy a pillanatnyi hatások. Az erkölcsi szituációkban való megnyilatkozása /akár képzelt, akár tényleges / az erkölcsi fogalomismeretre támaszkodik, az erkölcsi ítéletek, illetve a morális magatartás színvonalában fejeződik ki.

Az egyes osztályok erkölcsi fogalmainak feltárásában világosan tükröződik a minőségi különbség, ami az ítélőképesség és a morális gondolkodás fejlettsége tekintetében fennáll. / 7. 8. osztályosok között/ Az erkölcsi fogalmak, normák tudatosítását az erkölcsi gyakorlatból kiindulva kell végezni. Elképzelhetetlen, hogy alapos fogalmi és norma- ismeret nélkül az erkölcsi ítélőképesség, a morális gondolkodás és a cselekvőképesség magas színvonala elérhető legyen.

IV. MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálat tényanyagának bemutatása után röviden összefoglalom a tapasztaltakat. A vizsgálatban a tanulók a legjobb tudásuk szerint vettek részt, komolyan kezelték a kérdéseket, véleményüket írásban és szóban is őszintén fejezték ki.

A szilárd erkölcsi ítéletek megfogalmazásában minden kétséget kizáróan fellelhető az osztályfőnöki, nevelői munka. Az emberi önérték felkeltésével érhető el, hogy a tanulók önként vállalják az erkölcsi alapelvekkel szabályozott magatartást. Az osztályfőnökök, szaktanárok feladata, hogy minél pontosabb erkölcsi fogalomismeretet alakítsanak ki, különös tekintettel a közösségi tulajdonságokra. Fontos, hogy a tanulók ezeket a fogalmakat, teljes egészükben magukévá tegyék, tehát a fogalmak értettségi szintje megfelelő legyen.

A pszichológusok szerint ebben az időben kezdődik meg, illetve megvégeződik a tanulók öntudatának intenzív kibontakozása, intellektusuk fejlődése, törekvésük a társakkal való megfelelő érintkezésre, annak a vágyuknak a kifejeződése, hogy méltó helyet foglaljanak el a velük egykorúak között. A lélektani kutatások azt mutatják, hogy a serdülők többre értékelik más emberek tulajdonságait, mint saját magukét. Ez az önismeréshez vezet, annak forrásául szolgál.

A serdülőkor kezdetén fontos, hogy a gyerekek számára megteremtjük a lehetőséget a társadalmilag hasznos munka végzésére, aminek látják jelentőségét, konkrét eredményét. A tanulók társadalmi érdeklődésének kibontakozása a családban is, az iskolai oktatás-nevelés folyamán is, a sajtó, a rádió, a tv hatására is folyik, de alapformája és mindennek a visszatükröződése a kollektív tevékenység.

A kisebb közösségek, amelyekbe a gyermek tartozik, befolyásolják a fejlődő egyéniség értékelő állásfoglalását, viselkedését, azt, hogy mit tekint fontosnak, milyen normákat ismer el, milyen értékelő megnyilvánulásokat követ.

Szocialista pedagógiánk a közösségi ember kialakítására törekszik. A közösség kibontakozása és megszilárdítása érdekében fejleszteni kell módszerbeli eljárásainkat, hatékonyabbá tenni pedagógiákat, s körültekintőbben kell megszervezni a sokoldalú nevelőmunkát a közösségben.

Ha kialakulnak a domináló magatartási motivumok, ezek tulajdonképpen a személyiség irányultságát adják. Az irányultság meghatározza az egyénnek az emberekhez, önmagához, a világhoz, a közösséghez, a munkatevékenységhez való viszonyát. Az etikai szempontból értékes irányultság a társadalmi-közösségi jellemzők, illetve motivumok személyiségben való dominanciája. Ha ezek a gyermek számára vezető motivummá válnak, úgy az összes többi motivum ennek alárendelődik, azaz megmutatkozik a személyiség erkölcsi szilárdsága. Ha a társadalmi elvárások motivációs jelentőséget kapnak, akkor a magatartás determinánssá válnak. 12-14 éves korban a társadalmi elvárások motivációs jelentősége igen nagy. Ha a serdülő magáévá teszi az erkölcsi követelményeket, jó emocionális közérzetet csak akkor ér el, ha a magatartásforma is ezekkel adekvát.

A pedagógus személyes példája igen fontos a tanulók erkölcsi intellektusának fejlesztésében. Az a pedagógus, aki összefüggő és ellentmondás nélküli rendszerben ítél, és értékeli tanítványait, módot nyújt arra, hogy tanítványai is megtegyék észrevételeiket az osztályközösségben a köz javát szolgálva.

A nevelés folyamatában sokszor szükséges, hogy koncentráltan,

kész formában adjuk át a tanulóknak a felhalmozott viselkedési tapasztalatokat, reprodukáljunk egy konkrét viselkedési mintát, vagy felidézük a viselkedés eszményi modeljét: mindez fejleszti az intellektust, az érzelmeket, igényt kelt az eszmény utánzására.

Az erkölcsi ismeretek szintjét, határait nem mutatja meg világosan az, hogy a tanuló gyakran használja-e. Ezek az ismeretek lehetnek felszínesek, esetleg gyerekesek. Így tehát az egyszerűnek tartott erkölcsi fogalmakat sem szabad oly módon ismertnek elfogadni, hogy azzal már nincs semmi tennivaló. Ugyanakkor - jóllehet - a ritkábban használt fogalmak tartalmilag ismertek. A cél, hogy a megértés és alkalmazás biztonsága mind tökéletesebb legyen.

Az erkölcsi fogalmakat a tanulók életkori szintjének megfelelően kell eléjük tárni. Az áll hozzájuk a legközelebb, amelyet a mindennapi élet során tapasztalnak. A 8. osztályosok a fogalmakat sokkal inkább társadalmi vonatkozásban használják, azaz a közösségre irányulás tendenciája jelentkezik.

Az erkölcsi tudatosság színvonala, az értékorientációk, a magatartás erkölcsi orientáltsága összefüggnek, egymásra épülnek. A szociális magatartás területén kialakult beállítottságok az egyénnek és társadalmi környezetének - az erkölcsi tudatosságon keresztül - a személyiségben meghatározott általánosított kapcsolatait tükrözik.

Az erkölcsi tudatosság erkölcsi ítéletek színvonalában való megnyilvánulása az erkölcsi tudatosság és magatartás összefüggései felé mutat. Mindez feltételezi olyan személyiség-komponensek kialakulását, amelyek magatartás szabályozó hatással bírnak az adott szituációkban.

A személyiség és a magatartás erkölcsi szilárdsága feltételezi tehát olyan szilárd személyiség-komponensek kialakulását, mint a

jellem, meggyőződés, irányultság, beállítódás, motívum és szükséglet. A jellem foglalja magában a személyiség erkölcsi szilárdságát biztosító determinánsokat, s mint ilyen, a szükségletekre vezethető vissza, azaz erkölcsi-társadalmi ösztönzők együtteseinek egymásra épültségére.

Az, hogy adott esetben a cselekvési irány hogyan alakul döntően az objektív hatásokat tükröző szubjektív személyiségbeli ösztönző hatást kiváltó szükségletekre épül. Ez idézi elő a cselekvési készenlétet.

Az erkölcsi normáknak megfelelő magatartás szükséglete magában foglalja a meghatározott társadalmi elvárásoknak a magatartás belső feltételeivé válását. A vizsgálat eredményei arra utalnak, hogy biztosítani kell a tanulók erkölcsi tapasztalatszerzési lehetőségeit, és gondoskodni kell ezen elemek személyiségbe történő beépüléséről. Ez azt is jelenti, hogy az erkölcsi tapasztalatszerzés hatásossága, határfoka attól is függ, hogy megfelelő, intenzív erkölcsi tudatosítás támasztja-e alá.

Az erkölcsi tudatosság a magatartást tartósan meghatározó személyiség-komponensek alakításán keresztül hat a magatartásra, azaz az erkölcsi szükségletek alakításával, az ellentétes hatású ösztönzők visszafejlesztésével a különféle cselekvési helyzetben is tartósan érvényesülő orientációt hoz létre.

Tehát az erkölcsi tudatosság fejlesztése a magatartás erkölcsi szilárdságának kialakításához és megerősítéséhez hozzájárul.

A vizsgálat tárgyává tett erkölcsi fogalmak és magatartásformák igazolni látszanak, hogy az általánosan használt erkölcsi fogalmakat többségükben helyesen alkalmazták, erkölcsi ítéleteik a kívánatos mértéket megütik, a magatartásban megnyilvánuló erkölcsi szilárdság kedvező képet mutat. Mindez a mikrokörnyezetnek, családnak, is-

kolának tulajdonítható, amelyben a gyermek a spontán és a tudatosan kapott benyomások érzelmi következményeit éli, és gondolatvilágában állandósulnak a személyiségét kialakító mozzanatok.

A felmérések tartalma arra hívta fel a figyelmet, hogy pedagógiai és pszichológiai tényezők figyelembe vételével kell gondot fordítani a tudatos, szocialista tartalmu moralitás kialakítására.

A további vizsgálatokhoz felvethető kérdések:

1. Az otthoni környezet, a szülők elvárásai milyen mértékben segítik a helyes erkölcsi ítéletek kialakítását?
2. A családtagok "motiváltságának" hatása a gyermek személyiségének fejlődésére.
3. A tanárok értékelő megnyilvánulásai hogyan serkentik a növendéket?
4. A különböző temperamentumu tanulók hogyan viselkednek az egyes problémahelyzetekben?

Dolgozatomban nem törekedhettem teljességre, csupán az adott probléma néhány kérdéskörét tettem vizsgálat tárgyává. A jelenlegi három iskola 7. 8. osztályosaira irányuló kutatás előrevetíti egy szélesebb körű intenzív és sokrétű vizsgálatnak lehetőségét, amely a tényezők tervszerű változtatásával további új eredményeket tárhat fel.

M E L L É K L E T E K

Az első vizsgálatban részt vevők osztály és nem szerinti megoszlásának számszerű és %-os összesítése.

'A' iskola

	7.a	7.b	8.	Ö	%
Kérdőívek					
száma	26	22	29	77	100
Fiuk	17	12	17	46	60
Lányok	9	10	12	31	40

'B' iskola

	7.a	7.b	8.a	8.b	Ö	%
Kérdőívek						
száma	22	26	26	27	101	100
Fiuk	10	9	13	12	44	44
Lányok	12	17	13	15	57	56

Összlétszám:

	Ö	%
Kérdőívek		
száma	178	100
Fiuk	90	51
Lányok	88	49

A második vizsgálatban részt vevők osztály és nem szerinti megoszlásának számszerű és %-os összesítése.

'A' iskola

	7.a	7.b	8.	Ö	%
Kérdőívek					
száma	32	28	22	82	100
Fiuk	17	16	14	47	57
Lányok	15	12	8	35	43

'B' iskola

	7.a	7.b	7.c	7.d	8.a	8.b	8.c	8.d	Ö	%
Kérdőívek										
száma	24	22	27	24	21	20	23	21	182	100
Fiuk	15	11	14	15	12	11	14	11	103	57
Lányok	9	11	13	9	9	9	9	10	79	43

'C' iskola

	7.a	7.b	8.a	8.b	Ö	%
Kérdőívek						
száma	22	26	28	27	103	100
Fiuk	12	15	17	15	59	57
Lányok	10	11	11	12	44	43

Összlétszám:

	Ö	%
Kérdőívek		
száma	367	100
Fiuk	209	57
Lányok	158	43

Erkölcsei fogalmak gyakorisági sora

Sorsz.	Fogalom	Ö	F	L	R%
1.	segítőkész	121	48	73	68
2.	szorgalmas	110	30	80	62
3.	igazságos	82	42	40	46
4.	rendes	80	42	38	45
5.	jó barát	70	48	22	39
6.	őszinte	68	31	37	38
7.	tiszta	60	21	39	34
8.	egyenest	60	30	30	34
9.	jószívű	56	20	36	31
10.	jókedvű	56	28	28	31
11.	törekvő	52	22	30	29
12.	ügyes	44	16	28	25
13.	dolgos	42	20	22	24
14.	szemtelen	40	22	18	23
15.	a közösségért dolg.	40	18	22	23
16.	bátor	37	30	7	21
17.	becsületes	37	18	19	21
18.	kitartó	35	20	15	20
19.	kötelességtudó	34	28	6	19
20.	tisztességes	34	18	16	19
21.	közösségért áldozatot hozó	32	10	22	18
22.	szerény	32	10	22	18
23.	viccelődő	28	16	12	16
24.	tevékeny	28	10	18	16
25.	fegyelmeztelen	28	17	11	16
26.	udvarias	26	9	17	15
27.	nagyszáju	22	8	14	12
28.	megbízható	22	12	10	12
29.	békeszerető	20	8	12	11

Sorsz.	Fogalom	Ö	F	L	R%
30.	barátságos	20	9	11	11
31.	dicsekvő	20	12	8	11
32.	vidám	20	14	6	11
33.	meggondolt	18	11	7	10
34.	együttérző	18	7	11	10
35.	hüséges	18	8	10	10
36.	hős	17	14	3	9
37.	igazmondó	17	8	9	9
38.	lusta	16	7	9	9
39.	aktív	16	8	8	9
40.	pontos	16	10	6	9
41.	szavahihető	16	9	7	9
42.	rendetlen	16	6	10	9
43.	engedelmes	16	8	8	9
44.	hálátlan	15	7	8	8
45.	árulkodó	14	3	11	8
46.	jóhiszemű	13	8	5	7
47.	hálás	13	3	10	7
48.	lelkiismeretes	12	6	6	7
49.	feltűnni vágyó	12	8	4	7
50.	beszédes	12	2	10	7
51.	hazudozó	11	3	8	6
52.	olvasott	11	4	7	6
53.	szeretetre méltó	10	4	6	6
54.	játékos	10	6	4	6
55.	önző	10	6	4	6
56.	hencegő	9	4	5	5
57.	önzetlen	9	4	5	5
58.	csinos	9	8	1	5
59.	tisztelet tudó	9	7	2	5
60.	mindenkit lenéz	9	5	4	5
61.	kritikus	9	5	4	5

Sorsz.	Fogalom	Ö	F	L	R%
62.	beilleszkedő	9	6	3	5
63.	senkit nem becsül	9	3	6	5
64.	társaságkedvelő	8	4	4	4
65.	hősködő	8	7	1	4
66.	irigy	8	2	6	4
67.	tiszteli társait	8	4	4	4
68.	ápolat	8	2	6	4
69.	jó szervező	8	3	5	4
70.	gondos	8	2	6	4
71.	goromba	8	3	5	4
72.	hanyag	7	-	7	4
73.	anyagias	7	3	4	4
74.	megbizhatatlan	7	5	2	4
75.	pletykás	7	1	6	4
76.	befolyásolható	7	4	3	4
77.	hangadó	7	2	5	4
78.	kötelességtudó	7	3	4	4
79.	erőszakos	7	4	3	4
80.	makacs	7	2	5	4
81.	tolakodó	6	1	5	4
82.	nagyképü	6	5	1	4
83.	beképzelt	6	3	3	4
84.	figyelmes	6	2	4	4
85.	szellemes	6	5	1	4
86.	jóindulatu	6	2	4	4
87.	csendes	6	-	6	4
88.	ravasz	6	5	1	4
89.	önfeláldozó	6	3	3	4
90.	tekintélyes	6	4	2	4
91.	öntudatos	6	3	3	4
92.	törekvő	6	5	1	4
93.	figyelmetlen	5	5	-	3

Sorsz.	Fogalom	Ö	F	L	R%
94.	türelmes	5	2	3	3
95.	alkalmazkodó	5	3	2	3
96.	érdeklődő	5	5	-	3
97.	illedelmes	5	-	5	3
98.	fegyelmezett	5	1	4	3
99.	tisztességtudó	5	2	3	3
100.	erélyes	5	-	5	3
101.	erényes	5	1	4	3
102.	mogorva	5	2	3	3
103.	piszkálódó	5	1	4	3
104.	engedékeny	5	2	3	3
105.	önkritikus	5	4	1	3
106.	jól nevelt	4	1	3	3
107.	óvatos	4	2	2	3
108.	koravén	4	3	1	3
109.	sértődékeny	4	2	2	3
110.	bizalmas	4	-	4	3
111.	önérzetes	4	3	1	3
112.	buta	4	3	1	3
113.	komolytalan	4	-	4	3
114.	könnyelmű	4	2	2	3
115.	csufolkodó	4	1	3	3
116.	fecsegő	4	1	3	3
117.	engedetlen	4	1	3	3
118.	harcias	4	3	1	3
119.	gyáva	4	2	2	3
120.	magabiztos	4	1	3	3
121.	tettre kész	3	3	-	2
122.	hazaszerető	3	1	2	3
123.	állhatatos	3	1	2	2
124.	félénk	3	2	1	2
125.	nyílt	3	3	-	2
126.	munkakerülő	3	2	1	2
127.	igazságtalan	3	2	1	2

Sorsz.	Fogalom	Ö	F	L	R%
128.	füllentős	3	3	-	2
129.	szájhős	3	-	3	2
130.	fürge	3	1	2	2
131.	gyanakvó	3	2	1	2
132.	kényes	3	-	3	2
133.	divatozó	3	-	3	2
134.	félénk	3	1	2	2
135.	komoly	2	1	1	2
136.	bamba	2	2	-	2
137.	szolgálatkész	2	1	1	2
138.	erős akaratu	2	2	-	2
139.	nagyszáju	2	-	2	2
140.	kapzsi	2	1	1	2
141.	határpzptt	2	2	-	2
142.	nyugtalan	2	1	1	2
143.	törtető	2	2	-	2
144.	értelmes	2	1	1	2
145.	nyugodt	2	1	1	2
146.	megértő	2	-	2	2
147.	jótevény	2	-	2	2
148.	jó kedélyü	2	2	-	2
149.	feledékeny	2	-	2	2
150.	szófogadó	1	-	1	1
151.	haragos	1	1	-	1
152.	felületes	1	-	1	1
153.	csökönyös	1	-	1	1
154.	készséges	1	-	1	1
155.	szelid	1	-	1	1
156.	durva	1	1	-	1
157.	példakép	1	1	-	1
158.	szókimondó	1	-	1	1
159.	jó tanácsot adó	1	-	1	1
160.	talpraesett	1	1	-	1

Sorsz.	Fogalom	Ö	F	L	Ö%
161.	jó hírű	1	-	1	1
162.	bizalmat keltő	1	-	1	1
163.	jólelkű	1	-	1	1
164.	leleményes	1	1	-	1
165.	hősies	1	1	-	1
166.	szives	1	1	-	1
167.	ápolat	1	-	1	1
168.	gunyolódó	1	-	1	1
169.	lelkes	1	1	-	1
170.	nagyravágyó	1	-	1	1
171.	csaló	1	-	1	1
172.	együttérző	1	-	1	1
173.	érzékeny	1	-	1	1
174.	kétszínű	1	1	-	1
175.	kényes	1	-	1	1
176.	felvágós	1	-	1	1
177.	kötekedő	1	1	-	1
178.	modortalan	1	-	1	1
179.	önkritikája nincs	1	-	1	1
180.	szájaskodó	1	-	1	1
181.	fiús	1	-	1	1
182.	tárgyilagos	1	1	-	1
183.	hallgatag	1	1	-	1
184.	hangoskodó	1	-	1	1
185.	elfogulatlan	1	1	-	1
186.	igyekvő	1	-	1	1
187.	következetes	1	1	-	1
188.	gyerekes	1	1	-	1
189.	tisztességes	1	-	1	1
190.	gondatlan	1	-	1	1
191.	vitatkozó	1	1	-	1
192.	megfontolt	1	1	-	1
193.	bizalmatlan	1	1	-	1
194.	zárkózott	1	1	-	1

Sorsz.	Fogalom	Ö	F	L	R%
195.	büszke	1	-	1	1
196.	szolid	1	1	-	1
197.	jó emberismerő	1	1	-	1
198.	jópofa	1	1	-	1
199.	kARRIERISTA	1	-	1	1
200.	szenvedélyes	1	-	1	1
201.	huzakodó	1	-	1	1
202.	izléssel öltözik	1	-	1	1
203.	művelt	1	-	1	1
204.	vasakaratu	1	1	-	1

Jelölések:

Ö= az összes gyermek dolgozatában hányszor fordul elő a fogalom;

F= hányszor használták a fiúk a fogalmat;

L= hányszor használták a lányok a fogalmat;

R= relativ gyakoriság kerekített %-ban.

Kérdőív

/ 1. felmérés /

Az iskola neve:

Név:

Osztály:

1. Írd le egy élményedet, amikor valakit alkalmazkodónak tartottál!
2. Írd le egy élményedet, amikor valakit bátornak tartottál!
3. Írd le egy élményedet, amikor valakit hazaszeretőnek tartottál!
4. Írd le egy élményedet, amikor valakit kötelességtudónak tartottál!
5. Írd le egy élményedet, amikor valakit igazságosnak tartottál!

Kérdőív

/ 2. felmérés/

1. Az alább felsorolt tulajdonságok közül válszd ki a rokonszenves, illetve ellenszenves tulajdonságokat! E tulajdonságok 1-18-ig számozva vannak. Írd két külön oszlopba a rokonszenves, illetve ellenszenves tulajdonságok számait! A számodra legrokonszenvesebbel, illetve a legellenszenvesebbel kezd!

1. aktivitás	10. önfeláldozás
2. engedelmesség	11. kötelességtudás
3. békességszeretet	12. akaraterő
4. belenyugvás	13. közösségi érzés
5. segítőkészség	14. hiuság
6. erőszakosság	15. öntudatosság
7. zárkózottság	16. szerénység
8. alkalmazkodás	17. céltudatosság
9. igazságosság	18. önállóság

2. A neked legrokonszenvesebb, illetve legellenszenvesebb tulajdonságot indokold!

3. Milyen vonások jellemzik a szocialista embert? / Minden jellemvonást külön sorba írd! /

4. Mit jelent számodra a szocialista hazaszeretet?

5. Írd le a véleményed az alábbi történetről!

Három barát elvállalta, hogy segít a tsz-ben paprikát szedni. Az volt a tervük, hogy együtt dolgoznak hat napig. Napi öt óra volt a munkaidő. Jóska a hat napot végigdolgozta. Pista is ezt tette volna, de az egyik napon rosszul lett, és két órai munka után hazament. A következő napon ismét munkába állt. Péter az utolsó napon hiányzott, elment fürödni. Mi a véleményed eljárásukról, viselkedésükről, és hogyan osztanád el a fizetséget köztük?

6. Mi a véleményed az alábbi történetről?

Uttörőcsapatod őrsei vetélkednek. A legszebb naplót készítő őrs jutalomkiránduláson vesz részt. Mindenki lelkesen dolgozik, nagy az izgalom. Az egyik őrs a beadási határidő előtti napon nem találja a már kész naplótját. Egyedül te tudod, ki vette el a naplót, véletlenül meglátta a barátodnál. Mit tennél?

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁGOSTON GY., 1969. A kommunista erkölcs tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai. Tankönyvkiadó, Budapest. 218 l.
- ÁGOSTON GY., 1970. Neveléstudomány. Tankönyvkiadó, Budapest. 104-142 l.
- ÁGOSTON GY., 1972. A nevelés fő feladatai. Köznevelés 11. 22-26 l.
- ÁGOSTON GY.,-KUNSÁGI E., 1969. A gyermekek eszményképeinek vizsgálata. Acta Universitatis Szegediensis 13. 21-35 l.
- ÁGOSTON GY.-NAGY J.-OROSZ S., 1974. Méréses módszerek a pedagógiában. Tankönyvkiadó, Budapest. 414 l.
- ÁRKOSINÉ, UDVARDY S., 1962. Erkölcsi kategóriák értelmezésének fejlődéslélektani vizsgálata. Magyar Pszichológiai Szemle 9. 425-439 l.
- BAKÓ F., 1976. Szakmunkástanulók erkölcsi ítéleteinek néhány sajátossága. Pedagógiai Szemle 9. 824-834 l.
- BÁBOSIK I., 1966. Az erkölcsi tudatosság hatása a magatartásra a serdülés időszakában. Tankönyvkiadó, Budapest. 137 l.
- BÁBOSIK I., 1975. Az erkölcsi tudatosság szerepe a magatartás szabályozásában. Akadémiai Kiadó, Budapest. 235 l.
- BÁBOSIK I., 1976. Az erkölcsi irányultság és a magatartás összefüggéseinek vizsgálata. Magyar Pedagógia 4. 358-370 l.
- BÁBOSIK I., 1978. Az erkölcsi-társadalmi motivumok és a magatartás sajátosságai. Pedagógiai Szemle 2. 99-112 l.
- BIRÓ K., 1976. Erkölcsi tudatossági szintvizsgálatok. Akadémiai Kiadó, Budapest. 233.l.
- BOLDÜREV, I., 1967. Az erkölcsi nevelés alapvető tartalmi és módszertani kérdései. OPKM Dokumentáció.

- BOZSOVICS, L. I., 1959. Ismeretek és szokások szerepe a tanuló személyiségének kialakulásában. A tanulók személyisége és gondolkodása c. kötet, Tankönyvkiadó, Budapest. 43-73 l.
- CELIKOVA, O. P., 1966. A pozitív példa szerepe az erkölcsi nevelésben. OPKM Dokumentáció.
- CLAUSS, G.-HIEBSCH, H., 1964. Gyermekpszichológia. Akadémiai Kiadó Budapest. 372 l.
- CSER J., 1959. Az erkölcsi tulajdonságokat jelentő fogalmak a 10-14 éves korban. Pszichológiai Tanulmányok II. Akadémiai Kiadó, Budapest. 155-173 l.
- CSER J., 1961. 10-14 éves tanulók erkölcsi fogalmainak vizsgálata. Pszichológiai Tanulmányok III. Akadémiai Kiadó, Budapest. 149-161 l.
- CSER J., 1962. Erkölcsi meghatározások megértése 10-18 éves korban. Pszichológiai Tanulmányok IV. Akadémiai Kiadó, Budapest. 99-119 l.
- DARÓCZY S.-SZVÉTEK S., 1978. A szocialista eszmény és erkölcsiség személyiségfejlesztő szerepéről. Pedagógiai Szemle 1. 11-21 l.
- DASCALESCU, R., 1970. Erkölcsi eszménykép és az ifjúság. OPKM Dokumentáció.
- DOBOS L.-JUHÁSZ F.-KOMÁR K.-MAJZIK L.-né-NAGY J.-né., 1962. A tanulók világnézete és erkölcsi fejlődése. Tankönyvkiadó, Budapest. 350 l.
- DURÓ L., 1964. Időszerű neveléslélektani vizsgálatok a Szovjetunióban. Magyar Pszichológiai Szemle 2. 281-287 l.
- DURÓ L., 1967. A személyiség-megismerés hivatástudat-alakító hatásának vizsgálata. Magyar Pszichológiai Szemle 4. 513-527 l.

- DURÓ L., 1967. Az életkori sajátosságok figyelembevételének néhány neveléslélektani problémája. Pszichológiai Tanulmányok X. Akadémiai Kiadó, Budapest. 351-355 l.
- DURÓ L., 1969. A személyiség pszichológiájának kérdései. Magyar Pszichológiai Szemle 2. 265-267 l.
- DURÓ L., 1970. A pszichológiai, pedagógiai kísérlet metodológiai jelentősége a személyiség erkölcsi fejlődésének vizsgálatában. Pszichológiai Tanulmányok XII. Akadémiai Kiadó, Budapest. 185-199 l.
- DURÓ L.-KELEMEN L.-RADNAI B., 1976. Fejlődés és neveléslélektan. Tankönyvkiadó, Budapest. 244 l.
- DRAGUNOVA, T. V., 1972. A serdülő pszichológiai sajátosságai. Szovjetszkaja Pedagogika 8. 79-93 l.
- FARAGÓ J., 1968. Fiatalok vallomásai világnézetről, erkölcsről. Kossuth Kiadó, Budapest. 266 l.
- GÁDORNÉ, DONÁTH B., 1963. Az értékek motiváló szerepe leányok pubertáskori fejlődésében. Pszichológiai Tanulmányok VI. 99-117 l.
- GÁSPÁRNÉ, ZAUNER É., 1967. Ifjúkoruk értékválasztásai. Pszichológiai Tanulmányok X. Akadémiai Kiadó, Budapest. 249-253 l.
- GEGESI KISS P., 1963. A személyiségről. Magyar Pszichológiai Szemle 2. 195-205 l.
- HARSÁNYI I., 1964. Pszichológiai módszerek a tanulók megismerése szolgálatában. Magyar Pszichológiai Szemle 3. 446-452 l.
- HARSÁNYI I., 1968. Milyen személyiségtulajdonságok megjelölésével értékelik egymást iskolásaink? Pszichológiai Tanulmányok XI. Akadémiai Kiadó, Budapest. 199-215 l.

- HARSÁNYI I.-GÁDORNÉ, DONÁTH B., 1966. Az értékelés és önértékelés kérdései a neveléslélektan szemszögéből. Pedagógiai Szemle 6. 520-530 l.
- HORVÁTH L., 1972. A közösségi tevékenység erkölcsformáló hatásának biztosítása 10-14 éves korban. Pedagógiai Szemle 2. 121-125 l.
- HUSZÁR T., 1965. Erkölcs és társadalom. Kossuth Kiadó, Budapest. 305 l.
- ILLYÉS GY., 1971. Hajszálgyökerek. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 247.l.
- JAKOBSZON, P. M., 1960. Az érzelmek pszichológiája. Tankönyvkiadó, Budapest. 418 l.
- JUHÁSZ F., 1961. Az erkölcsstan oktatásának szerepe az erkölcsi tudat formálásában. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. 1960. Akadémiai Kiadó, Budapest. 41-73 l.
- JUHÁSZ F., 1972. A nevelés és motiváció. A motiváció szerepe a személyiség fejlődésében. Pedagógiai és Pszichológiai Közlemények 1. 24-44 l.
- JUSZTNÉ, KÉRI H., 1962. Az osztályközösség kialakulására ható pedagógiai tényezők. Magyar Pedagógia 4. 418-431 l.
- KARDOS L., 1973. Általános pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest. 282 l.
- KASZPINA, V.A. ,1972. Az erkölcsi nevelés módszerének felhasználása. Szovjetszkaja Pedagogika 9. 47-54 l.
- KAZAKINA, M.N., 1968. A serdülők erkölcsi eszményeinek kialakítása társadalmilag jelentős tevékenységben. Szovjetszkaja Pedagogika 11. 9-19 l.
- KELEMEN L., 1960. A tanulók gondolkodása 6-10 éves korban. Tankönyvkiadó, Budapest. 170 l.
- KELEMEN L., 1963. Fejlődéslélektan. Tankönyvkiadó, Budapest 111 l.

- KELEMEN L., 1973. A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Tankönyvkiadó, Budapest. 113-151 l.
- KIRÁLYNÉ, DÉVAI M., 1969. Az iskolába kerülő gyermek erkölcsi ítéleteinek néhány sajátossága. Pedagógiai Szemle 9. 765-777 l.
- KISS T., 1966. Életkorok pszichológiája. A személyiség fejlődése és hanyatlása. Gondolat Kiadó, Budapest. 256 l.
- KLIMPEL, P., 1970. Az erkölcsi értékelés szerepe az oktatásban. Pedagógia 8. 755-767 l.
- MAJLÁTHNÉ, CSERHALMI M., 1976. Az önismeret és a morális tudat fejlesztésének jelentősége a személyiség formálásában. Pedagógiai Szemle 2. 133-139 l.
- MAJZIK L.-né., 1969. Nevelési eredményvizsgálat 10 éves tanulók erkölcsi ítélőképességének köréből. Pedagógiai Szemle 9. 777-791 l.
- MÉREI F., 1976. Az önismereti érzékenység a serdülőkor kezdetén. Az alakuló ember, Szerk.: LUKS A., Gondolat, Budapest. 127-169 l.
- MÉREI F.-BINÉT Á., 1972. Gyermeklélektan. Gondolat, Budapest. 295 l.
- MURÁNYI M., 1974. Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó, Budapest. 118 l.
- MUSZYNSKI, H., 1966. A serdülők erkölcsi eszményei. A társadalmi erkölcs nevelési módszerei. OPKM Dokumentáció.
- NAGY K., 1973. Igazságos, becsületes, bátor. Tankönyvkiadó, Budapest. 229 l.
- PATAKI F. szerk., 1976. Pedagógiai szociálpszichológia. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 616-629 l., 123-145 l., 340-369 l.
- PRIHODA, V., 1963. Bevezetés a pedagógiai pszichológiába. Tankönyvkiadó, Budapest. 389 l.

- RUBINSTEIN, SZ. L., 1964. Az általános pszichológia alapjai.
Akadémiai Kiadó, Budapest. 1103 l.
- RUBINSTEIN, SZ. L., 1962. Léte és tudat. Kossuth Kiadó, Budapest.
280-298 l.
- STADLER J., 1974. Erkölcsi tudat és magatartás. Veszprém megyei
Pedagógiai Kiskönyvtár, Veszprém. 157 l.
- SZEBENYI P.-né, 1975. Gimnazisták életideálja. Akadémiai Kiadó,
Budapest. 91 l.
- SZEBENYI P.-né, 1975. Moralitás és erkölcsi oktatás. Szegedi Nyári
Egyetem, Szeged. 266-305 l.
- SZEBENYI P.-né, 1976. A morális tudatosság és értékrendszer prob-
lémái. Akadémiai Kiadó, Budapest. 290 l.
- SZEBENYI P.-né, 1977. A morális értékrendszer közvetítésének prob-
lémái Angliában a szervezett oktatás keretei között.
Magyar Pedagógia 2.
- SZEBENYI P.-né - RUDA M., 1978. Nyílt és zárt jellegű kérdésrend-
szer párhuzamos alkalmazásának konzekvenciái egy konk-
rét vizsgálat tükrében. Magyar Pedagógia 1. 48-60 l.
- SZKOMOROV, N. J., 1974. A felsőosztályos tanulók erkölcsi nevelt-
ségének kritériumai. Szovjetszkaja Pedagogika 9. 30 l.
- TÓTH B., 1975. A házi olvasmány példaképalakító és értékorientáló
hatásának kísérleti vizsgálata. Szegedi Nyári Egyetem,
Szeged. 182-204 l.
- VASS J., 1977. A személyiség beállítódásának feltárása az osztály-
közösségben. Magyar Pedagógia 2.
- VIER, W., 1963. Az erkölcsi ítéletek lélektani elemzése. OPKM
Dokumentáció.
- VIER, W., 1966. A fiatalok személyiségvizsgálata. Jugendhilfe 1.
20-26 l.

VÖLGYESI P., 1967. A pszichikus fejlődés longitudinális tanulmányozása gyermekeknél. Magyar Pszichológiai Szemle 2. 259-263 l.

Az 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. 1961. Magyar Közlöny 4.

Az MSZMP KB. 1972. július 15-i határozata az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. 1972.

Köznevelés 14. 24 l.

A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése. Az MSZMP KB. 1970.

február 18-19-i ülése. 1970. Kossuth Kiadó, Budapest.

Az általános iskolai tanulók korszerű nevelésének programja. 1963.

Tankönyvkiadó, Budapest. 193 l.

Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. 1978. Tankönyvkiadó,

Budapest. 13. l.

Etikai kislexikon. 1967. Kossuth Kiadó, Budapest.

A magyar nyelv értelmező szótára. 1959. Akadémiai Kiadó, Budapest.

15-65/1978.
.....bksz.

Tárgy: Dombi Alice
.....
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Duró Lajos elvtársnak
tszv.egyetemi docens

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve . . . . . Dombi Alice: Serdülőkoru tanulók erkölcsi ítéletei és
magatartása
.....

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni
sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hivnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni
tanszéke könyvtárasának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1978.máj.2. ....

Császár

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

.....
főelőadó

Kapták: Dr.Duró Lajos tszv.docens
.....

Dr.Veczko József docens
..... társbiráló